

OMHD

ONDOKUZ MAYIS HUKUK DERGİSİ

CİLT/VOLUME: 2
SAYI/ISSUE: 1
HAZİRAN/JUNE
2026

e-ISSN: 3108-3838

ONDOKUZ MAYIS HUKUK DERGİSİ

CİLT/VOLUME: 2
SAYI/ISSUE: 1
HAZİRAN/JUNE
2026

e-ISSN: 3108-3838

ONDOKUZ MAYIS HUKUK DERGİSİ
(OMHD)

ONDOKUZ MAYIS LAW REVIEW
(OMLR)

Sayfa | i

Cilt (Volume): 2, Sayı (Issue): 1, Yıl (Year): 2026, SAMSUN
e-ISSN: 3108-3838

Dergi Sahibi | Owner
Ondokuz Mayıs Üniversitesi adına Fatma AYDIN

Baş Editör | Editor-in-Chief
Prof. Dr. Hasan Tahsin KEÇELİGİL

Editör | Editor
Dr. Öğr. Üyesi Betül KAYAR
Dr. Öğr. Üyesi Atilla KASAP

Yayın Türü | Publication Type
Periyodik Çevrimiçi

Yayın Tarihi | Publication Date
Haziran 2026

Dergide yayımlanan yazıların bilimsel ve hukuki sorumluluğu yazarlara aittir

Editör Yardımcıları | Assistant Editor
Dr. Büşra ŞAHİN AYDIN
Dr. Gülşah ULUBAY
Dr. Safa Murat TEKİN
Arş. Gör. Ahmet Can YAZGI

Dil Editörü | Language Editor
Dr. Öğr. Üyesi Mohammed Maher JESRY

Yazı İşleri Sorumlusu | Registrar
Arş. Gör. Özlem ERSOY

Uluslararası Hakemli Dergi statüsünde 2025 yılı itibariyle yayın hayatına Ondokuz Mayıs Hukuk Dergisi (OMHD) olarak başlamıştır. OMHD'nin yayın periyodu **Haziran** ve **Aralık** ayları olmak üzere **yılda iki** defadır. OMHD'nin Haziran sayısına gönderilecek çalışmalar için son tarih **1 Nisan**, Aralık sayısı için ise **1 Ekim**'dir. OMHD'nin yayın dili **Türkçe** ve **İngilizce**'dir. OMHD elektronik ortamda yayımlanmakta olup fiziksel baskısı bulunmamaktadır. OMHD'de araştırma makalelerinin yanı sıra derlemelere, tercümelere, kitap ve karar incelemelerine de yer verilmektedir. OMHD, hukukun tüm alanlarından ve ilişkili diğer disiplinlerden yazıları kabul etmektedir. OMHD, açık erişim ilkesini benimsemektedir. OMHD'nin makale gönderim, kabul ve erişim süreçlerinde hiçbir ücret talep edilmemektedir.

Sayfa | ii

OMHD, güncel gelişmeleri disiplinler arası bir yaklaşımla inceleyerek ulusal ve uluslararası hukuk literatürüne katkı sağlamayı hedeflemektedir.

Kapak Tasarımı ve Mizanpaj | Cover Design and Layout
Kaan Göktuğ AKYÜZ

Yazışma Adresi | Correspondence Address

Ondokuz Mayıs Üniversitesi Ali Fuad Başgil Hukuk Fakültesi
Mustafa Kemal Güneşdoğdu Kampüsü
55500 (Dergi) Çarşamba/Samsun/Türkiye

Tel: +90 362 312 1919/7806

Belgegeçer: +90 362 800 8178

e-Posta: hukukdergisi@omu.edu.tr

İnternet Adresi: <https://ojs.omu.edu.tr/index.php/omhd/about>

Danışma Kurulu | Advisory Board

Sayfa | iii

Prof. Dr. Ahmet Kılınç	Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
Prof. Dr. Marzia ROSSİ	Guglielmo Marconi Üniversitesi
Prof. Dr. Mehmet Bülent ULUDAĞ	Ondokuz Mayıs Üniversitesi
Prof. Dr. Murat BATI	Ondokuz Mayıs Üniversitesi
Doç. Dr. Selman ÖZDAN	T.C. Cakarta Büyükelçiliği
Doç. Dr. Sezai ÇAĞLAYAN	Ondokuz Mayıs Üniversitesi
Doç. Dr. Valentina FRANCA	University of Ljubljana
Doç. Dr. Yılmaz Yurtseven	Akdeniz Üniversitesi
Doç. Dr. Zeynep ÖZCAN	Ondokuz Mayıs Üniversitesi
Dr. Erman ÖZGÜR	TOBB
Dr. Firdevs YÜZBAŞI TOBAZ	Ondokuz Mayıs Üniversitesi
Dr. Gizem HALİS KASAP	Ondokuz Mayıs Üniversitesi
Dr. Gjeraqina LEKA	Tetovo Devlet Üniversitesi
Dr. Muhammed Şevki KARADUMAN	Yalova Üniversitesi
Dr. Samet TATAR	Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
Dr. Taner ŞAHİN	Ondokuz Mayıs Üniversitesi
Dr. Valdrin DERVISHAJ	Berlin School of Business and Innovation
Dr. Yağmur TEMİZ GÜL	Ondokuz Mayıs Üniversitesi

İçindekiler Table of Contents

e-ISSN: 3108-3838

Cilt / Volume: 2

Sayı / Issue: 1

Yıl / Year: 2026

Nisa BAŞAR

Tıbbi Kötü Uygulama Davalarında Kusurun Belirlenmesi: Hekim, Hastane ve Sigorta Şirketi Üçgeni
The Determination of Fault in Medical Malpractice Cases: The Physician–Hospital–Insurer Triangle.....1

Suzan R. HOFSTEDE

Osmanlı'dan Günümüze Tabii Hâkim İlkesi ve Bu İlkenin İstisnaları: Olağanüstü Mahkemeler
The Principle of Natural Judge from the Ottoman Empire to the Present and Exceptions to This Principle: Extraordinary Courts.....28

Hüdefa Taha MEMİŞ

Liderlik Sistemi: Yeni Bir Kuvvetler Ayrılığı Hükûmet Sistemi
Leadership System: A New Separation of Powers Government System.....60

Tıbbi Kötü Uygulama Davalarında Kusurun Belirlenmesi: Hekim, Hastane ve Sigorta Şirketi Üçgeni

The Determination of Fault in Medical Malpractice Cases: The Physician–Hospital–Insurer Triangle

Nisa Başar*

Öz

Malpraktis, doktrinde tıbbi kötü uygulama olarak ifade edilir.¹ Tıbbi kötü muamele, hekimlik görevini yapmaya yetkili kimseler tarafından tıbbi müdahalenin kusurlu şekilde yapılması olarak da ifade edilebilir. Tıbbi kötü uygulama; hekimi, hastayı ve ilgili sağlık kuruluşlarını yakından ilgilendirmektedir. Bu bakımdan kusurun tespit edilmesinde; hekim, hastane ve sigorta şirketi üçgeninin hangi aşamalarda sorumluluklarının doğacağını oldukça iyi tespit etmek büyük önem arz eder.

Çalışmanın temel hipotezi, tıbbi müdahaleden kaynaklanan hukuki sorumluluğun bireysel olarak hekime indirgenemeyeceği, hekimin tıbbi müdahalesini gerçekleştirirken çalışmış olduğu hastanenin ilgili müdahale için belirli koşulları sağlaması gerektiğidir. Organizasyonel anlamda hastanenin ilgili yükümlülüklerini yerine getirdiği takdirde ise yine denetim sorumluluğu gündeme gelmektedir. Hekimin tıbbi müdahalesini tüm olağan organizasyonel koşullarda hukuka uygun gerçekleştirmesine rağmen yine de ortaya çıkabilecek olan zararlara karşı ise, bir koruma mekanizması olarak sigorta poliçeleri de hekim ve hastane ile doğrudan bağlantılıdır. Zorunlu mesleki sorumluluk sigortaları ortaya çıkan zarardan dolayı hekimin ya da hastanenin hukuki sorumluluğunu ortadan kaldırmazken güvence işlevi görmektedir. Hekimin sorumluluğu belirlenirken ise tıbbi müdahalenin hukuka uygunluk koşulları ile komplikasyon ve malpraktis ayrımı önem arz etmektedir. Bu çalışmanın amacı, kusurun belirlenmesinde aktörler arasındaki sorumluluk paylaşımını incelemektir.

* Avukat, Sağlık Hukuku Yüksek Lisans Öğrencisi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Ali Fuad Başgil Hukuk Fakültesi, Sağlık Hukuku Yüksek Lisans Programı, E-Posta: nisabasarlaw@gmail.com, ORCID: 0009-0008-9088-6701

¹ Hasan Tahsin Gökcan, *Tıbbi Müdahaleden Doğan Hukuki ve Cezai Sorumluluk* (2. Baskı, Seçkin 2014) 241.

Anahtar Kelimeler: malpraktis, kusur, sorumluluk, sigorta şirketi, hastane, hekim, tıbbi müdahale, komplikasyon.

Abstract

Malpractice is referred to in legal doctrine as medical malpractice. Medical malpractice may also be defined as the faulty performance of a medical intervention by individuals authorised to practise medicine. Medical malpractice closely concerns physicians, patients, and the relevant healthcare institutions. In this respect, it is of great importance, in determining fault, to clearly identify the stages at which liability arises within the triangular relationship between the physician, the hospital, and the insurance company.

Sayfa | 3

The main hypothesis of this study is that legal liability arising from medical intervention cannot be reduced solely to the individual physician, and that the hospital in which the physician performs the medical intervention must provide certain conditions for the relevant intervention. Where the hospital has fulfilled its organisational obligations, issues of supervisory liability nevertheless arise. In cases where a physician has carried out a medical intervention lawfully under all ordinary organisational conditions, yet damage still occurs, insurance policies function as a protective mechanism and are directly linked to both the physician and the hospital. While compulsory professional liability insurance does not eliminate the legal liability of the physician or the hospital for the damage incurred, it serves a guarantee function.

In determining the physician's liability, the conditions for the lawfulness of medical intervention, as well as the distinction between medical complications and malpractice, are of particular importance. The aim of this study is to examine the allocation of responsibility among the actors in the determination of fault.

Keywords: medical malpractice, fault, liability, insurance company, hospital, physician, medical intervention, complication.

GİRİŞ

Tıbbi müdahale; kişilerin fiziken ve ruhen her türlü rahatsızlıklarını teşhis ve tedavi etmek ya da semptomlarını azaltmak, hastalığın oluşumunu engellemek için tıp bilimini icraya kanunen yetkili kimseler tarafından tıp bilimine uygun olan tanı ve müdahale yöntemlerinden başlayarak en vahim cerrahi müdahalelerin yapılmasını da kapsayan eylemlerin tümüdür.² Tıbbi müdahale ve uygulamaların tıp mesleğine uygun olarak gerçekleştirilmemesine, “bilgisizlik ve deneyimsizlik” ile “hekimliğin kötü uygulanmasına” ise tıbbi malpraktis denir.³

Tıbbi işlemlerin hukuka uygun farz edilebilmesi için; endikasyon, müdahalenin yetkili hekimce gerçekleştirilmesi ve aydınlatılmış rıza ile güncel tıbbi verilere uygunluk şartları aranmaktadır.⁴ Komplikasyon ise hukuka uygun olarak gerçekleştirilen tıbbi müdahalelerde dahi meydana gelen öngörülemeyen hastalıklar olarak tanımlanabilir.⁵ Tıbbi standartlara ve sorumluluklara uyularak ve gerekli ihtimam gösterilerek gerçekleştirilen tıbbi işlemlerin kesinlikle mükemmel sonuç vermesi yalnızca bir ihtimaldir. Hekimin sorumluluğunu meydana getiren durumlarda da gerekli özenin gösterilip gösterilmediği ve hekimin dikkati ön plana çıkmaktadır.⁶ Bunlara ek olarak ise hastanenin organizasyonel sorumluluğu ve sigorta şirketinin risk paylaşım mekanizmaları da hekimin kusurunun belirlenmesinde oldukça önem arz eder. Bu çalışma malpraktiste kusurun ve sorumluluğun tespitinde hekim hastane ve sigorta şirketini kollektif olarak incelemeyi amaçlamaktadır.

I. TIBBİ MÜDAHALENİN HUKUKA UYGULUĞU

A. TIBBİ MÜDAHALENİN HUKUKA UYGUNLUK ŞARTLARI

Tıbbi uygulamalarda bulunmaya yetkili kimseler tarafından bir kimsenin vücut bütünlüğüne müdahalede bulunulmasına tıbbi müdahale denir. İlgili müdahale hastanın ızdırabını

² Özlem Çakmut, *Tıbbi Müdahaleye Rızanın Ceza Hukuku Açısından İncelenmesi* (1. Baskı, Legal Yayıncılık 2003) 24.

³ Zeynep Özcan, ‘Malpraktis-Komplikasyon Ayırımının Önemi’ iç Mustafa Çakır (edr), Uluslararası Sağlık Hukuku Kongresi (Bezmialem Vakıf Üniversitesi 2028) 197.

⁴ Hasan Tahsin Keçelgil, Ezgi Demirbağ ve Zeyneb Mutlu, ‘Tıbbi Müdahalenin Hukuka Uygunluk Koşulları’ iç Hasan Tahsin Keçelgil (edr), *Sağlık Hukukunun Temel Esasları*, Ankara, Yetkin Yayınları, 2024, 160.

⁵ Gökcan (n 1) 67.

⁶ Zeynep Özcan, Ayşe Betül Özcanoğlu "Yargıtay İçtihatları Işığında Malpraktis Komplikasyon Ayırımına Bağlı İspat Sorunları" *Uyuşmazlık Mahkemesi Dergisi* 16 (2020) <<https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1473320>> Erişim Tarihi 15 Aralık 2025, 308.

dindirme, fiziksel engelini tedavi etme veya azaltma amacını içeren her türlü işlemdir.⁷ Kişinin beden bütünlüğüne herhangi bir müdahalede bulunulması kaide olarak hukuka uygun kabul edilmezken, bu müdahale belirli koşulların varlığında hukuka uygun kabul edilmektedir. Tıbbi müdahalenin hukuka uygunluk koşullarını; endikasyon, yetki, rıza ve aydınlatılmış onam, güncel tıbbi verilere uyumluluk olarak sınıflandırılabilir.⁸

1. Endikasyon (Tıbbi Gereklilik Şartı)

Tıbbi müdahalenin hukuka uygun sayılabilmesi için kanunla öngörülen bir amaca yönelik olması gerekir. Bu sebeple de zaten tıp bilimi verilerine uygun olması gerektiğinden tıbbi müdahalenin tıp bilimin güncel verileriyle örtüşmesi gerektiğini endikasyon şartıyla birlikte incelenecektir.⁹

Tıbbi müdahalede bulunacak sağlık meslek mensubu kimselerin belirli bir amaç doğrultusunda hareket etmesi gerekmektedir. Tıbbi müdahalenin yöneldiği bu amaçlar; bir hastalığa tanı koymak, tedavi etmek, hastalığın ortaya çıkmasını önlemek, hafifletmek, acıları dindirmek ve nüfus planlaması olarak sıralanır.¹⁰ Bahsi geçen amaçların dışına çıkan tıbbi müdahaleler diğer hukuka uygunluk koşullarını sağlasa dahi hukuka uygun olmaz.

Endikasyonu, kişiye tıbbi müdahalede bulunulmasının gerekli ve zorunlu olması şeklinde tanımlanabilir. Sağlık meslek mensuplarınca yapılan her tıbbi müdahalenin dayanağı endikasyon olmak zorundadır. Endikasyon, tanı ve tedavi aşamasında hekimin tıbbi müdahalesini haklı kılan bir nedenin varlığı olarak açıklanmaktadır.¹¹ Müdahalenin yapılmasının gerekli olması hukuka uygunluk şartlarında oldukça önemlidir. Örneğin hastayı gereği dışında radyasyona maruz bırakmak hukuka uygun olmayacağından endikasyon şartını da karşılamaz. Hukuki boyutunun yanında bu durumun cezai yönden sorumluluk doğurduğu da apaçiktır. Endikasyon yokken yapılan müdahaleler, kasten yaralama ve hatta kasten öldürmeye dahi sebebiyet verebilir.

Alman Federal Mahkemesinin vermiş olduğu bir kararda, hasta diş ağrısı gerekçesiyle hekime başvurmuştur. Hekim, hastanın dişinin çekilmesini tıbbi olarak gerekli görmemiş ve bu

⁷ Gökcan (n 1) 44.

⁸ Keçeligil (n 4) 157.

⁹ Hakan Hakeri, *Tıp Hukuku* (7. Baskı, Seçkin 2013) 427.

¹⁰ Işıl Tunalı Güney, *Hekimin Tıbbi Müdahalede Bulunma Yükümlülüğünün Sınırları* (1. Bası, Seçkin 2020) 331.

¹¹ İbid 334.

duruma yönelik olarak hastaya karşı aydınlatma yükümlülüğünü yerine getirmiştir. Hastanın dış hekimine yaptığı baskı sonucu çektiği dişinin, aslında ağrıyan dişinin olmadığı ve hatalı dişin çekildiği daha sonra yapılan tetkiklerle anlaşılmıştır. Obsesif ruh halinde olan hastanın, değerlendirme kabiliyeti ve rızai ehliyeti olmadığı için yapılan tıbbi müdahale hukuka uygun bulunmamış ve kasten yaralama suçunun işlendiği kabul edilmiştir.¹²

Hastaya tıbben müdahale edilmesinde yalnızca hastalığın ortadan kaldırılmasına yönelik önlemler değil, müdahaleden önce hastanın anamnezinin alınması, doğru tanının belirlenmesi, uygulanacak tedavi yönteminde karar kılındıktan sonra takip edilmesi ve yapılan müdahalenin tıbbi bir zorunluluk içermesi gerekmektedir. Dolayısıyla tıbbi zorunluluğu tek başına değerlendirmek de doğru değildir. Uygulanması kaçınılmaz, gerekli, olan tıbbi müdahaleden önce izlenen süreç de en az tıbbi müdahale kadar önem arz etmektedir.

Tıbbi müdahalenin yasal dayanağı olarak Anayasa (AY) m.17/2'yi¹³ esas almakla birlikte, Tababet ve Şuabatı San'atlarının Tarzı İcrasına Dair Kanun (TVŞSTİDK), Ceza Muhakemesi Kanunu (CMK), Hukuk Muhakemeleri Kanunu (HMK), Türk Ceza Kanunu (TCK), Türk Medeni Kanunu (TMK), ilgili yönetmelikler, Biyotıp Sözleşmesi (BS), Nüfus Planlama Kanunu (NPK), Organ Nakli Kanunu (ONK), Kan ve Kan Ürünleri Kanunu (KVKÜK), Acil Sağlık Hizmetleri Yönetmeliği (ASHY) gibi düzenlemeler tıbbi müdahalenin yasal dayanağını oluşturmaktadır. Bu düzenlemeler genel olarak hastanın tedavisinin, tanısının ve haklarının korunmasına yöneliktir. NPK¹⁴ her ne kadar tıbbi gereklilik bağlamında ilintisiz gözüksün de üremeyi isteyen çiftlerin üremeye yardımcı uygulamalar ve çizilen sınırlar çerçevesinde endikasyon bağlamında değerlendirilir.

Hasta Hakları Yönetmeliği'nin (HHY) 12. maddesinde¹⁵ de; “Teşhis, tedavi veya korunma maksadı olmaksızın, ölüme veya hayati tehlikeye yol açabilecek veya vücut bütünlüğünü ihlal edebilecek veya akli veya bedeni mukavemeti azaltabilecek hiçbir şey yapılamaz veya talep de edilemez.” denilerek, endikasyonun gerçekleşmediği tıbbi müdahaleler yasaklanmıştır.

Endikasyonun mutlaka tıbbi endikasyon olması gerekmemektedir. Sosyal ve psikolojik endikasyonun varlığı da yeterli görülmektedir. Örneğin, estetik operasyonlarda ve erkek

¹² Gökcan (n 1) 167.

¹³ Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, Kanun Numarası: 2709, Kabul Tarihi: 18.10.1982, RG 09.11.1982/17863.

¹⁴ Nüfus Planlaması Hakkında Kanun, Kanun Numarası:2827, Kabul Tarihi: 24.05.1983, RG 27.05.1983/18059.

¹⁵ Hasta Hakları Yönetmeliği, RG 01.01.1998/23420.

çocuklarının sünnet olmasında, göz lazer operasyonlarında, tıbbi endikasyon genellikle bulunmasa da sosyal ve psikolojik endikasyonun varlığı yeterli görülmektedir. Sosyal veya psikolojik endikasyonun var olduğu durumlarda dolaylı tedavi amacının var olduğu kabul edilmektedir. Sonuçta bu tarz operasyonlarda hastanın fizyolojik olarak tedavi edilmesinden ziyade aslında göze ve ruha hitap söz konusudur.¹⁶

2. Yetki Şartı

Tıbbi müdahalenin hukuka uygunluğunun kabul görmesi, öncelikle söz konusu müdahalenin tıp ilminin kaidelerine uygun şekilde ve müdahalede bulunmaya yetkili kimseler tarafından gerçekleştirilmiş olmasına bağlıdır. Tıbbi müdahaleler, kişilerin hayatı üzerinde oldukça önemli bir etkiye sahip olduğundan alanında eğitim almış, gerekirse uzman sağlık personellerince ve esas itibarıyla hekimlerce gerçekleştirilmesi zorunludur. Nitekim 1219 Sayılı TVŞSTİDK' de,¹⁷ hekimler ile hekim dışındaki sağlık personelinin, kanunun öngördüğü sınırlar çerçevesinde tıbbi müdahalede bulunmaya yetkili olduğu hüküm altına alınmıştır. Bu nedenle, tıbbi müdahalede bulunmaya yetkisi olmayan kimseler tarafından gerçekleştirilen fiillerin hukuka uygunluk kapsamında değerlendirilmesi mümkün değildir.¹⁸

Hekimlik mesleğinin icrası, 1219 Sayılı TŞSTİDK' de öngörülen şartlara bağlanmış olup, Türkiye'de hekimlik yapabilmenin temel koşulu ise tıp fakültesinden mezun olmaktır. Yabancı ülkelerden alınan tıp fakültesi diplomalarının Türkiye'de geçerlilik kazanabilmesi için ise, Sağlık Bakanlığı tarafından onaylanmasına gerekmektedir. Bununla birlikte, bazı tıbbi müdahaleler bakımından yalnızca hekimlik diploması yeterli görülmemektedir; uzmanlık şartı aranmıştır; anestezi gerektiren büyük ameliyatların biri uzman olmak üzere iki hekim tarafından gerçekleştirilmesi gerekir.¹⁹ Yargıtay, bir çene cerrahının kendi uzmanlık alanı dışına çıkarak, hastasına röntgen ışınları uygulamasını hukuka aykırı bulmuştur.²⁰ İlgili karardan yola çıkarsak hekimlerin de başka uzmanlık alanlarının yetkisine giren durumlarda müdahalelerde bulunması hukuka uygun görülmemektedir. İlgili röntgen ışınları uygulaması Fizik Tedavi Uzmanlarının müdahale

¹⁶ Onur Kuru, 'Tıbbi Müdahalenin Hukuka Uygunluğu: Endikasyon Şartı' (2021) 12(2) İÜHFD < <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1646470> > Erişim Tarihi 6 Ocak 2026, 396.

¹⁷ Tababet ve Şuabatı San'atlarının Tarzı İcrasına Dair Kanun, Kanun Numarası: 1219, Kabul Tarihi: 11.04.1928, RG 14.04.1928/863.

¹⁸ Qaisar Nasrat, 'Tıbbi Müdahalelerde Hukuka Uygunluk Şartları' (2023) 1(2) İHÜHFD < <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/3565789> > Erişim Tarihi 7 Ocak 2026, 86.

¹⁹ İbid 87.

²⁰ Yargıtay 4. HD, 17/12/1976, 692/11046 < <https://karararama.yargitay.gov.tr> > Erişim Tarihi 15 Aralık 2025.

ve uzmanlık alanına dahil olan bir konudur. 3153 Sayılı Radyoloji Rادیyom ve Elektrikle Tedavi ve Diğer Fizyoterapi Müesseseleri Hakkında Kanun'un²¹ (RRVETVDFMHK) ilgili maddeleri uyarınca bu alan uzmanlık gerektiren bir alandır.²²

Serbest çalışan hekimlerin hekimlik mesleğini icra edilebilmeleri için tabipler odasına kayıtlı olması ve mesleğin icrasına engel bir durumun da bulunmaması gerekmektedir. Öte yandan, sağlık personeli kavramı Hasta Hakları Yönetmeliği'nde geniş biçimde tanımlanmış olmasına rağmen, hekimler dışında tıbbi müdahalede bulunabilecek sağlık meslek mensupları TŞSTİDK'de sınırlandırılmıştır.²³

3. Rıza (Aydınlatılmış Onam) Şartı

Bir kimsenin beden bütünlüğü üzerinde gerçekleştirilecek olan müdahaleler; hastalığın tespitine, önlem alınmasına, ileride meydana gelebilecek benzeri hastalıkların önlenmesine, kişinin hayat standartlarının artmasına ya da nüfus programlanmasına yarayacaksa yani kısaca haklı bir sebep bulunması halinde, kişi aydınlatılmasının akabinde müdahaleye rıza gösterirse söz konusu tıbbi müdahalenin hukuka uygunluğundan söz edilir.²⁴

Hastanın rızası alınmadan önce, hasta müdahaleye konu tıbbi işlemle ilgili aydınlatılmalıdır. Hastaya ilgili müdahalenin neden yapılması gerektiği, varsa alternatif tedavi yöntemleri, tedaviyi reddetmesi durumunda ortaya çıkabilecek komplikasyonlar, müdahale esnasında oluşabilecek riskler ve müdahaleden sonra meydana gelebilecek komplikasyonlar hakkında bilgi verilmelidir. Tüm bunların akabinde ise hastanın kendi el yazısıyla açıkça onayladığı aydınlatılmış rıza metni oluşturulmalıdır.²⁵

1957 yılında verilen Salgo-Stanford kararında ilk kez aydınlatılmış onam kavramına yer verilmiştir. Hastanın yalnızca onamının alınmasının yeterli olmayacağı, aynı zamanda ilgili tıbbi müdahale hakkında yeterince bilgilendirilmiş olmasının gerektiği vurgulanmıştır. Hastanın haklarını ve bedenini ilgilendiren tüm tıbbi müdahalelerin yarar ve risklerinin, olası yan

²¹ Radyoloji Rادیyom ve Elektrikle Tedavi ve Diğer Fizyoterapi Müesseseleri Hakkında Kanun, Kanun Numarası: 3153, Kabul Tarihi: 19.04.1937, RG 28.04.1937/3591.

²² Hakeri (n 9) 279.

²³ Nasrat (n 18) 88.

²⁴ Zafer Kahraman, 'Medeni Hukuk Bakımından Tıbbi Müdahaleye Hastanın Rızası' (2016) 7(1) İÜHFD <<https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/416428>> Erişim Tarihi 18 Aralık 2025, 484.

²⁵ Merve Ayşegül Kulular İbrahim, 'Rıza, Üstün Nitelikte Özel ve Kamusal Yarar Bağlamında Hukuka Uygunluk Nedenleri' (2019) 9(2) SDÜHFD <<https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/915205>> Erişim Tarihi 20 Aralık 2025, 316.

etkilerinin açıklanmasının gerekli olduğu, hekimin tüm olasılıklar konusunda hastayı bilgilendirmesi gerektiğine değinilmiştir. Bu karar ile mahkeme aydınlatılmış onamın “kendi kaderinin tayin” olduğuna da değinmiştir.²⁶

Hastanın aydınlatılmış rızası alınırken, aynı ya da benzer semptomlarla tıbbi müdahaleye ihtiyaç duymuş kimselere benzer onam formunun imzalatılmaması gerekir. Her hastanın müdahaleye ihtiyaç duyma sebebi her ne kadar benzerlik gösterse dahi gerekli koşullar ve riskler konusunda hastalar bireysel olarak bilgilendirilmeli ve söz konusu tedavi somut olaya göre gerçekleştirildiğinden alınacak aydınlatılmış rıza da kişiye özel olmalıdır.²⁷

Ayırt etme gücüne sahip herkes, ergin olan ve kısıtlı olmayan kimseler, kendisine uygulanacak olan tıbbi müdahaleye rıza gösterebilir. Ayırt etme gücüne sahip olmayan kimseler bakımından ise tıbbi müdahaleye yasal temsilcileri rıza gösterir. Ayırt etme gücüne sahip küçüğün ise kendi rızası geçerlidir. Bu durumda rızayı tamamen küçüğün yasal temsilcisinin tekeline bırakmak söz konusu olamaz.²⁸

Hekim, hastayı yalnızca tıbbi müdahale konusunda değil; müdahaleden önce gerçekleştirilen tanı ve müdahalenin akabinde hastanın uyması gereken kurallar, dikkat etmesi gereken hususlar ve yine kullanması gerekli olan ilaçlar konusunda da aydınlatmakla yükümlüdür. Şayet hastanın aydınlatılması hastanın hastalık seyrini olumsuz etkileyecek ise burada hastanın üstün yararı gözetilerek ilgili tanı hastaya söylenmekten kaçınılabilir. Bu halde hastalığın seyri ile ilgili hasta yakınları bilgilendirilmelidir. Hastanın aydınlatılmış rızası alınırken en geç tedaviye başlanmadan önce rıza alınması gereklidir. Acil ya da öngörülemez durumlarda ise hastanın rızasının alınması hususu hukuka uygunluk şartı olmaktan çıkar. Burada hastanın üstün yararı göz önünde bulundurulur.²⁹ Hekim nadir görülen riskler konusunda da hastaya bilgi vermekle yükümlüdür. Yargıtay “...nadiren de olsa sonucun, riskin meydana gelebileceğinin açık olarak hastaya bildirilmesi gerektiğine” hükmetmiştir.³⁰

²⁶ Aykut Cemil Aykın ve Serkan Çınarlı, *Sağlık Personelinin Hukuki Sorumluluğu* (Seçkin 2016) 278; Salgo v Leland Stanford, Jr University Board of Trustees. 17045(154 Cal App 2d 560, 317 P2d 170 1957), < <https://law.justia.com/cases/california/court-of-appeal/2d/154/560.html>> Erişim Tarihi 11 Nisan 2026, 329.

²⁷ Kulular İbrahim (n 25) 318.

²⁸ Kahraman (n 24) 488.

²⁹ Burcu G. Özcan ve Çağlar Özel, ‘Kişilik Hakları-Hasta Hakları Bağlamında Tıbbi Müdahale Dolayısıyla Çıkan Hukuki İlişkide Hekimin Hastayı Aydınlatma Yükümlülüğü ve Aydınlatılmış Rızaya İlişkin Bazı Değerlendirmeler’ (2007) 10(1) HSİD < <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/84688>> Erişim Tarihi 10 Aralık 2025, 65.

³⁰ Yargıtay 4.HD, 7.3.1977,6297/2541, YKD 1978,909. < <https://karararama.yargitay.gov.tr>> Erişim Tarihi 1 Aralık 2025.

Fransa’da, annenin hamilelik sürecinde düzenli kontrollerini yaptırmaması durumunda, cenine yönelik kalıcı genetik bir rahatsızlık tespit edilir kürtaj hakkının varlığı kabul edilir. Ceninin kalıcı genetik bozukluğunun hekim tarafından tespit edilememesi durumunda, hekimin manevi tazminat ödemeye mecbur bırakıldığı görülmektedir. Hamilelik sırasında hekim tarafından tespit edilemeyen biyolojik durumun vekâlet sözleşmesine aykırılık teşkil etmesiyle ebeveynlerin zarara uğradığına yönelik kararlar mevcuttur. Bu noktada asıl dikkat edilmesi gereken husus, ebeveynlerin bilgilendirilmediği genetik bozukluk ile ceninin engelli doğmasına sebebiyet veren durum arasında illiyet bağı olup olmadığıdır. Fransa’da yapılan yeni bir düzenleme ile, hekimin sorumluluğu olsun ya da olmasın, ceninin engelli doğması sebebiyle yapılacak harcamalara ilişkin tazminat davası açılması yasaklanmıştır.³¹

B. TIBBİ MÜDAHALENİN HUKUKA AYKIRI OLARAK NİTELENDİRİLDİĞİ HALLER

Tıbbi müdahaleler hukuka uygunluk koşullarının gerçekleşmediği durumlarda sorumluluk hukuku bağlamında hukuka aykırı niteliğe sahip olurlar. Tıbbi müdahaleler hukuka uygun olmadıkları takdirde; hastanın beden bütünlüğünü ve kişilik haklarını da etkilerler. Hukuka uygun tıbbi müdahalelerde hasta ve hekim arasında sözleşme bulunup bulunmamasına bakılmaksızın hekimin özen yükümlülüğü varlığını sürdürür. Hekimin özen borcuna uygun davranmadığı durumlarda ise tıbbi müdahaleler malpraktis kapsamına girmektedir. Hekimin mesleki bilgi, birikim ve tecrübesinin tüm gerekliliklerini yerine getirmesine rağmen ortaya çıkan, müdahaleden önce öngörülemeyen durumlarda ise komplikasyon kavramı gündeme gelmektedir. Hekim meydana gelen komplikasyonlardan ancak kendi kusuru (varsa) oranında sorumlu tutulabilecektir.³²

Tıbbi müdahalenin tıp biliminin genel kabul görmüş ilke ve kurallarına, tıbbi standartlara uygun olmaması durumunda da hekimin hukuki sorumluluğundan söz edilir. Hekim, tehlike arz eden bir müdahalede bulunuyor ise de meydana gelen her zararda hekimin hukuki sorumluluğu gündeme gelmez. Bu husus “*izin verilen risk*” olarak açıklanır. Tıbbi müdahale doğası gereği

³¹ Hakeri (n 9) 315; Büyükay, Yusuf. "Hekimlerin Embriyo Nakillerinde Hukuki Sorumluluğu. II." Sağlık Hukuku Kurultayı < <https://ankarabarasu.org.tr/serve/file/6f767c24-80d8-11eb-9d0c-10050145887d/s2.pdf> > Erişim Tarihi 15 Nisan 2026, 116.

³² Mehmet Demir ve Ecem Kirkit, ‘Komplikasyon–Malpraktis Ayırımının Tıbbi Özel Hukuk Sorumluluğuna Etkisi’ (2022) 1 ÇÜHAD < <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/2382132> > Erişim Tarihi 1 Ocak 2026, 67.

her ne kadar kusursuz şekilde yapılmaya özen gösterilse dahi pek tabii risk barındırdığından, izin verilen risk kapsamında kalan hususlar hekimin sorumluluğuna yol açmaz.³³

II. HEKİMİN KUSURU

Sayfa | 11

A. HEKİMİN MESLEKİ ÖZEN YÜKÜMLÜLÜĞÜ

Hekim ile hasta arasında iş görme amacıyla bir hekimlik sözleşmesi düzenlenir. Sözleşmenin konusunu oluşturan edimler taraflarca serbestçe belirlenir. Sözleşmenin konusu hastanın hekime ödeyeceği belirli bir ücret karşılığında hekim tarafından gerek tanı konulması gerek ise tıbbi müdahalede bulunması ve hastanın tedavi sürecini nihayete erdirmesi şeklinde tanımlanabilir. Hekimin sözleşmeden kaynaklanan; hastayı aydınlatma yükümlülüğü, mesleki özen gösterme yükümlülüğü, tıbbi veri ve belgeleri saklama, sır saklama yükümlülükleri de gündeme gelmektedir.³⁴ Hekimin özen borcu, hekimin kendisiyle aynı standartlara sahip başkaca bir hekim tarafından somut olaya gerçekleştirilecek müdahalenin ortalama bir standart kapsamında olmasıdır. Makalemizin hukuka uygunluk şartları kısmında da değinmiş olduğumuz üzere, ilgili kanunlara göre belirli alanlar uzmanlık taşıdığından, bu işlemleri yapmaya ancak yetkili uzman hekimler görevlendirilmiştir. Somut olaya göre ilgili hekimin uzmanlığı, pratisyen hekim oluşu, ilgili alandaki deneyim ve tecrübe süresi veya başkaca uzmanlık alanlarının bulunup bulunmaması somut olaya göre belirlendiği gibi hekimin özen yükümlülüğünün belirlenmesinde de dikkate alınan hususlardır.³⁵

Hekimin özen yükümlülüğü, hastanın aydınlatılmasıyla da oldukça ilintilidir. Hastanın semptomlarına en uygun ve en az hasar bırakacak olan tedavi yöntemi seçilmeli, akabinde ise hasta bu tedavi süreci ile ilgili ayrıntılı şekilde bilgilendirilmelidir. Hekim hastayı tedavi ederken, kendisinin şan ve şöhretini ya da hastadan elde edeceği geliri değil hastanın üstün yararını gözetmeli ve buna yönelik olarak bir tedavi süreci belirlemelidir.³⁶

Hekimin özen yükümlülüğünü etkileyen bir diğer husus ise hastaya uzaktan, aydınlatma yapmadan ilaç tedavisi sürecinin başlatılmasıdır.³⁷ Hastaya ilaç reçete edilirken, anamnezinin

³³ İbid 63.

³⁴ Mehmet Demir, 'Hekimin Sözleşmeden Doğan Sorumluluğu' (2008) 57(3) AÜHFD < <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/626955>> Erişim Tarihi 2 Ocak 2026, 243.

³⁵ İbid 243; Kuru (n 16) 494.

³⁶ Demir (n 34) 243.

³⁷ İbid 244.

alınması hususu oldukça önem arz etmektedir. Zira hastanın herhangi bir ilaca alerjik reaksiyon göstermesi veya ilgili ilacın yan etkileri konusunda da hastanın bilgilendirilmesi gerekmektedir. Örneğin psikotik ilaç kullanmaya başlayacak olan hastaya gebelik düşünmesi durumunda ilacın seyri ve tedavi süreci hakkında aydınlatmada bulunulması gerekir. Hastanın gebeliğinin gözden kaçırılarak ilaca başlanması durumunda hekimin özen yükümlülüğüne aykırılık gündeme gelir.

B. KUSUR TÜRLERİ

TBK'ye³⁸ hukuki olarak kabul görmeyen bir davranışla başka birine zarar veren kimse, kusurlu davranışıyla sebebiyet verdiği bu zararı gidermekle yükümlüdür³⁹. Tıbbi manada kusur; hekimin tıbbi müdahalede bulunduğu her durumda, tıp ilminin kaidelerinin dışına çıkarak hastanın zarara uğramasına sebebiyet vermesidir.⁴⁰ Tıbbi müdahalede bulunan hekimin sorumluluğu genel sorumluluk olduğundan hekim kusurunun bulunmadığı durumlardan sorumlu tutulamaz.⁴¹

Tıbbi kusur belirlenirken hekimin tıbbi müdahaledeki uzmanlık statüsüne yani kıdemi ve uzmanlık alanına, tıbbi müdahalenin gerçekleştirildiği yerin standartlarına, hastanın tıbbi durumuna, somut olayın koşullarına bakılarak değerlendirilmedi bulunulması gerekir.⁴² Tıbbi uygulama hatalarının ortaya çıkış nedenlerini; hizmetin kötü işlemesi, aydınlatma yükümlülüğünün eksik/hatalı olması, tanı ve tedavi süreci ve sonrasında meydana gelen hatalar, sağlık kuruluşunun organizasyon eksikliği ile ilgili hatalar, tıbbi müdahalede kullanılan araçlarla ilgili hatalar, tedavinin ertelenmesiyle ilgili hatalar; rızanın ihlali, sır saklama yükümlülüğüne uyulmaması ve kayıt tutulma sürecinde meydana gelen hatalar olarak sıralanabilir.⁴³

1. Dikkatsizlik

Hekim hastaya tıbbi müdahalede bulunmadan önce, vakaya tanı koyması ve izleyeceği tedavi yolunu belirlemelidir. Hekimin ilk olarak hastanın anamnezini (tıbbi öyküsünü) alması gerekir. Hastanın kendisinden ya da yakınlarından elde edilen tıbbi geçmişine göre bir tedavi süreci belirlenmektedir. Hekimin somut olayda kusurunun belirlenmesinde, hastaya tanı

³⁸ Türk Borçlar Kanunu, Kanun Numarası: 6098, Kabul Tarihi: 11.01.2011, RG 04.02.2011/27836.

³⁹ Fikret Eren, Borçlar Hukuku Genel Hükümler (24. Baskı, Yetkin Yayınları Ankara 2019) 552.

⁴⁰ Gökcan (n 1) 241.

⁴¹ Hakeri (n 9) 537.

⁴² Gökcan (n 1) 244.

⁴³ İbid 247; Işıl Güneş Tunali, 'Tıbbi Uygulama Hataları ve Sorumluluk' iç Hasan Tahsin Keçelgil (edr), Sağlık Hukukunun Esasları, Ankara, Yetkin Yayınları, 2024, 267.

konulurken gerekli tüm tetkiklerin yapılıp yapılmadığının önemi büyüktür. Bu sebeple hastanın tıbbi geçmişi tanı konulmasında da oldukça önem arz eder.⁴⁴

Hastalığın tanısına ilişkin hatalar, hekimin mesleki bilgi ve dikkat yükümlülüğünü kendisinden beklenen özene göre yerine getirmemesi sonucunda ortaya çıkabilir. Bu kapsamda, örneğin, kadın hastalıkları ve doğum uzmanının doğumsal anomalilerin zamanında tespit edilememesi, anne ile ceninin tıbbi durumunun birlikte değerlendirilememesi, gebelik süresinin belirlenmesine elverişli klinik verilerin eksik ya da hatalı toplanmasıyla gebelik sürecinde düşük gibi ağır tabloların habercisi olan semptomların belirlenememesi tanı hatasına yol açar. Hekimin kusurunun sebebiyet verdiği bu durumlar özen yükümlülüğüne aykırılık olarak değerlendirilebilir.⁴⁵

2. Bilgisizlik ve Deneyimsizlik

Tıbbi müdahalenin belirli standartlar dahilinde ve genel itibariyle alanında uzman hekimlerce gerçekleştirilmiş olması gerçekleştirilmesi gerekir. Hamileliğin sona erdirilmesi, kısırlaştırma, cerrahi işlemler, sterilizasyon gibi kanunda belirtilen ilgili tıbbi müdahalenin uzman hekimce gerçekleştirilmesinin mecburi kılındığı işlemlerin uzman olmayan hekim tarafından yapılması hukuka uygun kabul edilmez.⁴⁶

ABD’de yapılan incelemelerde tıbbi müdahalelerde ilaç kullanımında oldukça sık malpraktis vakalarının görüldüğü tespit edilmiştir. İletişimde aksamalar ve kullanılan ekipmanın yetersizliğine bağlı malpraktis vakaları da gündeme gelmiştir. Tıbbi uygulamalarda ortaya çıkan olumsuz sonuçlarda, müdahalenin yalnızca icra edildiği ana odaklanılması yeterli değildir. Zira tıbbi müdahalenin planlanması, uygulanması ve akabinde takip süreci bir bütün oluşturur. Bu sürecin herhangi bir aşamasında, tıbbî müdahalenin doğasından kaynaklanan ve kaçınılması mümkün olmayan riskler gerçekleşebilir. Hastanın zarar gördüğü her durumda hekimin direkt olarak sorumluluğu doğmaz. Ancak hekimden beklenen; ortaya çıkması muhtemel riskleri ön-görebilecek bilgi ve deneyiminin imkânı ölçüsünde, önleyici tedbirleri alarak somut vakaya uygun biçimde zamanında müdahale etmesidir. Başlangıçta kaçınılmaz bir risk kapsamında

⁴⁴ Işıl Güney Tunalı, ‘Tıbbi Uygulama Hataları ve Sorumluluk’ iç Hasan Tahsin Keçeligil (edr), *Sağlık Hukukunun Temel Esasları*, Ankara, Yetkin Yayınları, 2024, 269; Gökcan, (n 2) 249.

⁴⁵ Ulaş Can Değdaş, ‘Hatalı Tıbbi Uygulamadan (Malpraktis) Doğan Hukuki ve Cezai Sorumluluk’ (2018) 4(6) AÜHFD <<https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1282283>> Erişim Tarihi 10 Ocak 2026, 54.

⁴⁶ Işıl Güney Tunalı, ‘Tıbbi Uygulama Hataları ve Sorumluluk’ iç Hasan Tahsin Keçeligil (edr), *Sağlık Hukukunun Temel Esasları*, Ankara, Yetkin Yayınları, 2024, 279; Gökcan (n 2) 261.

değerlendirilebilecek bir durum, sürecin yeterince izlenmemesi, uygun kararların alınmaması veya gerekli tıbbi müdahalenin geciktirilmesi hâlinde, hukuki anlamda kusur atfedilebilir bir nitelik kazanabilir. Hekimin tıbbi müdahalede bulunurken mesleki yeterliliğini ve sınırlarını gözeterek hareket etmesi, gerekli durumlarda daha ileri uzmanlık veya destek mekanizmalarından yardım alması gerekmektedir. Kabul edilmiş tıbbi ilkelere aykırı biçimde hareket edilmesi veya gerekli incelemeler yapılmaksızın yüksek risk alınması sonucunda hastanın zarar görmesi durumunda, ortaya çıkan fiil artık kaçınılmaz bir sonuç olarak değil, mesleki kusur çerçevesinde değerlendirilir. Ayrıca, hekimin geçmişte gerçekleştirdiği tıbbi müdahalelerinde benzer nitelikte hataların bulunması, sorumluluğun tespiti bakımından yargısal değerlendirmelerde önem arz etmektedir.⁴⁷

3. Tıbbi Standartlara Uygun Olmayan Uygulamalar

Yukarıda da izah etmiş olduğumuz gibi hekimin tıbbi müdahalesinin sorumluluk doğurması için hukuka uygunluk koşullarının gerçekleşmiş olması gerekmektedir. Tıbbi müdahalenin hukuku uygunluk koşulları; endikasyon, yetki, rıza ve aydınlatılmış onam, güncel tıbbi verilere uyumluluk olarak sınıflandırılır. Tıbbi müdahale, müdahalede bulunmaya yetkili hekim tarafından tıbbi bir gerekliliğin varlığı halinde ve hastanın aydınlatılmış rızasının alınmasının akabinde güncel tıbbi verilere uygun bir şekilde belirlenen yöntemle gerçekleştirilmelidir. Bu durumun dışına çıkan uygulamalarda hekimin sorumluluğu gündeme gelebilir.

C. HEKİMİN BİREYSEL SORUMLULUĞU İLE KURUMSAL SORUMLULUĞUNUN KARŞILAŞTIRILMASI

Sağlık hizmetinin kamu hastanelerinden alındığı durumlarda hekimin sorumluluğunun hukuki niteliği, zarara yol açan fiilin kime ve hangi hukuki ilişki çerçevesinde isnat edileceğine göre değişkenlik göstermektedir. Kamu hastanelerinde görev yapan hekimlerin tıbbi uygulamaları, kural olarak idari bir hizmetin yerine getirilmesi kapsamında değerlendirilir. Tıbbi uygulamalardan doğan zararlarda öncelikle idarenin sorumluluğu gündeme gelmektedir. İdarenin sorumluluğu, hizmetin niteliğine, organizasyona ve hizmetin işleyişine ilişkin tıkanmalar

⁴⁷ Sermet Koç, 'Adli Tıbbi Açından Malpraktis ve Hekim Sorumluluğu' (2014) 5(1) Bulletin of Thoracic Surgery/Toraks Cerrahisi Bülteni <<https://d1wqtxts1xzle7.cloudfront.net/97718806/173201492518-1422>> Erişim Tarihi 11 Ocak 2026, 15 ff.

nedeniyle ortaya çıkar. Bu durum hizmet kusuru olarak tanımlanabilir. Hizmet kusuru idareye karşı tam yargı davası yoluyla çözüme kavuşturulabilir.⁴⁸

Hekimin bireysel sorumluluğu ise; hekimin görev ve yetki sınırları dışında, kişisel tutum ve davranışlarıyla veya hizmetin gerekleriyle açıklanamayacak şekilde hareket etmesi halinde ortaya çıkar. Meydana gelen zarar artık idari faaliyetin sonucu olarak değil, hekimin şahsına isnat edilebilen bir fiil olarak değerlendirilmektedir. İlgili koşulların varlığı halinde hekimin sorumluluğu, haksız fiil hükümleri çerçevesinde doğrudan hekime yöneltilebilir. Ancak uygulamada, idarenin hizmet kusuruna dayalı sorumluluğunun devam ettiği kabul gördüğünden; zararın tazmin edilmesinde ilk olarak idare sorumlu tutulmaktadır. Akabinde idarece, kusurlu davranışı bulunan hekime sorumluluk rücu edilebilir.⁴⁹

III. HASTANENİN KUSURU

A. HASTANENİN ORGANİZASYON KUSURU

Sağlık hizmetlerinin etkin şekilde sunulabilmesi, tanı ve tedavi süreçlerinin tekil işlemler olarak değil, bütüncül bir sistem içerisinde planlanıp yürütülmesinin bir sonucudur. Sağlık kuruluşlarında, hizmetin her aşamasını kapsayacak şekilde işleyen bir idari yapının oluşturulması ve bu yapının sürekli olarak gözetim altında tutulması gerekmektedir. Sağlık hizmeti, hizmeti sunan kuruluşun kamu ya da özel hukuk tüzel kişisi olmasına bakılmaksızın, bireylerin yaşam ve sağlık haklarıyla doğrudan ilintili olması hasebiyle kamusal bir nitelik taşır. Sağlık hizmetleri; doğrudan idare tarafından yerine getirilebildiği gibi, bazen de idarenin düzenleme ve denetim yetkisi altında özel kişiler vasıtasıyla da yerine getirilebilir.⁵⁰

⁴⁸ Emel Badur ve Eser Us Doğan, 'Hekimin Rücuen Tazminat Sorumluluğu Hakkında Güncel Gelişme ve Değerlendirmeler' (2022) 24(2) DEÜHFD <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/2680955> 587 ff; Gamze Şahbaz et al., 'Malpraktis ve Sağlık Profesyonellerinin Sorumlulukları' (2022) 4(2) SBÜHD <<https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/2038991> > Erişim Tarihi 15 Aralık 2025,88.

⁴⁹ Emel Badur ve Eser Us Doğan, 'Hekimin Rücuen Tazminat Sorumluluğu Hakkında Güncel Gelişme ve Değerlendirmeler' (2022) 24(2) DEÜHFD <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/2680955> 587 ff; Gamze Şahbaz et al., 'Malpraktis ve Sağlık Profesyonellerinin Sorumlulukları' (2022) 4(2) SBÜHD <<https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/2038991> > Erişim Tarihi 15 Aralık 2025, 88.

⁵⁰ Özel, Çağlar ve Doğan N. Leblebici. "Organizasyon kusurundan doğan zarar açısından özel hastane ve hekimlerin sorumluluklarına kısa bir bakış." HSİD 10.2 (2007) < <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/84692> >, 190; Müzeyyen Eroğlu Durkal ve Hüseyin Üşenmez, 'Yargı Kararları Işığında Türk Hukukunda Sağlık Hizmetinin Yürütülmesinde Ortaya Çıkan Organizasyon Kusurları' (18.2) EÜHFD < <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/3501885> > Erişim Tarihi 2 Ocak 2026, 867.

Sağlık hakkının etkin şekilde korunabilmesi için sorumlu idarece, kanuna uygun şekilde düzenlemeler yapılarak gerekli fiziki altyapı oluşturulmalı, yeterli sayı ve nitelikte sağlık personeli temin edilmeli ve teknik donanım düzenlenmelidir. Bunun yanı sıra sağlık hizmetinin ülke genelinde erişilebilir ve sürdürülebilir kılınabilmesi, organizasyonel planlamanın rasyonel yapılmasını ve mevcut ekonomik kaynakların verimli kullanılmasıyla mümkün olur. Bu çerçevede hastane yönetimlerinin, sağlık hizmetinin sürekli şekilde yürütülmesini sağlayacak idari düzenlemeleri hayata geçirmesi, verilen hizmeti düzenli olarak denetlemesi ve ortaya çıkan problemlere süresinde müdahalede bulunması gerekir.⁵¹

Sağlık hizmetlerinin insanlara sağlanması, personelin bireysel çabalarının ötesinde örgütlü ve koordineli bir bütünün varlığıyla mümkün kılınır. Bu örgütsel yapı içerisinde yer alan personelin, hukuki ve mesleki standartlara uygun davranmaları, hizmetin kusursuz sonucuna erişilebilmesi açısından oldukça önem arz etmektedir. Hastalara sunulması planlanan sağlık hizmeti yalnızca bireylerin tedavisini değil, aynı zamanda toplum sağlığının korunması, geliştirilmesi ve sağlık düzeyinin yükseltilmesini de sağlamayı öngörür.⁵²

Hukuka ve tıbbi standartlara uygun sağlık hizmetinin oluşturulabilmesi için, sağlık personellerinin sayıca yeterli, mesleki açıdan yetkin ve tıbbi müdahale için uygun biçimde organize edilmiş olması gerekmektedir. İdarece, personelin seçimi, görevlendirilmesi, denetimi ve çalışma düzeni hizmetin gereklerine uygun şekilde planlanmalıdır. Tıbbi uzmanlık alanının dışına çıkan görevlendirmeler, yeterli sağlık personelinin bulunmaması, hastane acili ve nöbetlerde gerçekleştirilen tıbbi işlemlerin mevzuata uygun şekilde yürütülmemesi yahut sağlık personelinin aşırı iş yükü altında çalışmaya zorlanması hasebiyle sağlık hizmetinin aksaması hallerinde, ortaya çıkan zarar bireysel bir tıbbi hatadan ziyade organizasyon kusuru kapsamında değerlendirilmelidir. İzah edilen bu hallerde kusur, sağlık hizmetini sunma yükümlülüğünü taşıyan idareye yüklenerek idarenin tazminat sorumluluğunu doğurmaktadır.⁵³

Yargıtay kararına konu bir olayda, özel sektöre ait bir merkezde kontrast madde uygulanması sırasında, hastanın bedeninde gelişmesi müdahaleden önce öngörülebilir nitelikte olan anafilaktik reaksiyona karşı acil müdahale imkânlarının ilgili görüntüleme merkezinde

⁵¹ Çağlar ve Leblebici (n 50) 183 ff ; Durkal ve Üşenmez (n50) 866 ff.

⁵² Çağlar ve Leblebici (n50) 183 ff ; Durkal ve Üşenmez (n50) 866 ff.

⁵³ Müzeyyen Eroğlu Durkal ve Hüseyin Üşenmez, 'Yargı Kararları Işığında Türk Hukukunda Sağlık Hizmetinin Yürütülmesinde Ortaya Çıkan Organizasyon Kusurları' (18.2) EÜHFD < <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/3501885> > Erişim Tarihi 2 Ocak 2026, 866 ff.

oluşturulmadığı, özellikle adrenalin uygulamasına yönelik gerekli donanımın hazır bulundurulmadığı ve etkin bir nöbet sisteminin kurulmadığından bahisle; organizasyonda eksiklik olduğu yönünde kanaat oluşturmuştur.⁵⁴

Danıştay kararına konu bir olayda, hastanenin mevcut kapasitesini aşmasına rağmen cerrahi müdahale gerektiren hastaların servise tedavi için alınmaya devam edilmesine karşın organizasyonel önlemlerin alınmaması ve yeterli yoğun bakım imkanlarının sağlanmamasını hizmetin kötü işlemesi olarak kabul etmiştir.⁵⁵ Sağlık hizmetinin çoğu zaman farklı uzmanlık alanlarının eşgüdümünü gerektirmesi hasebiyle birimler arasında etkin ve zamanında iletişimin sağlanamaması, özellikle acil müdahale gerektiren vakalarda hizmetin geç veya yetersiz işletilmesine yol açarak idarenin organizasyon kusuru sebebiyle sorumluluğuna yol açmaktadır.⁵⁶

B. İŞVEREN SIFATIYLA SORUMLULUK

İşveren sıfatıyla sorumluluk hem kamu hastanelerinde çalışan sağlık personellerini hem de özel hastanelerde çalışan sağlık personellerini kapsar. TBK m.66'ya göre adam çalıştıran kimse çalıştırdığı adamın işin devamı sürecinde başka kimselere vermiş olduğu zararı gidermekle yükümlüdür.⁵⁷ Adam çalıştıran, çalıştırdığı kimsenin yaptığı iş süresince başkalarına zarar vermesini önleyici tedbir ve hassasiyeti özen borcunun gereği olarak yerine getirmelidir.⁵⁸ Adam çalıştıranın görülen iş süresince kendisinin veya birlikte çalıştırdığı adamın kusurlu davranışının bulunması, sorumluluklarının doğması bakımından şart değildir. Zira TBK m. 56 ve TBK m.58'e göre kusur bulunmasa dahi zarar görenin beden bütünlüğüne, şahıs haklarının ihlal edilmesine ya da ölümüne sebebiyet vermesi durumunda adam çalıştıran kusuruna bakılmaksızın meydana gelen manevi zararı gidermekle mükelleftir TBK m.49, maddi tazminat için kusurun varlığını aramaktayken TBK m.66'da maddi tazminat için kusur aranmamaktadır.⁵⁹ Maddi zarara örnek olarak hastanın tedavi sürecinde hastanenin denetim kusuru hasebiyle hastaya enfeksiyon

⁵⁴ Yargıtay 12. CD, 23.06.2021, E.2021/1364, K.2021/5173 < <https://karararama.yargitay.gov.tr> > Erişim Tarihi 2 Ocak 2026.

⁵⁵ Danıştay 10. D, 09.03.2020, E.2019/6294, K.2020/1009, <<https://karararama.danistay.gov.tr/> > Erişim Tarihi 3 Ocak 2026.

⁵⁶ Durkal ve Üşenmez (n 50) 878.

⁵⁷ Türk Borçlar Kanunu, Kanun Numarası: 6098, Kabul Tarihi: 11.01.2011, RG 04.02.2011/27836; Eren, (n 39) 694.

⁵⁸ Eren (n 39) 694.

⁵⁹ Eren, (n 39) 699.

bulaşması durumunda, hastane personelinin göreve kabulünden ve görevlendirilmesinden hastane yönetimi sorumlu olduğundan işveren sıfatıyla sorumluluk gündeme gelmektedir.⁶⁰

C. KAMU HASTANELERİ İLE ÖZEL HASTANELER ARASINDAKİ SORUMLULUK FARKLARI

Sayfa | 18

Kamu hastaneleri ile özel hastanelerin hukuki sorumluluk durumları, hizmeti yerine getirenin hukuki statüsü hasebiyle farklı esaslara dayanır. Kamu hastanelerinde sunulan sağlık hizmeti, idarenin gerçekleştirmekle mükellef olduğu bir kamu hizmeti niteliği taşımakta olup, bu hizmetin kuruluş, işleyiş ve denetimindeki problemlerden kaynaklanan zararları idarenin hizmet kusuru sınıfına dahil edebiliriz. Sağlık hizmetinin geç, kötü veyahut hiç işlememesi ihtimallerinde meydana gelen zararlar nedeniyle idareye karşın tam yargı davası açılması söz konusu olabilir. Özel hastaneler açısından ise, sağlık hizmeti özel hukuk tüzel kişisi sıfatıyla ve kar gütmeye amacıyla hastaya sunulduğundan, hasta ile hastane arasındaki ilişki esas itibarıyla özel hukuk hükümlerine tabi olmaktadır. Özel hastanelerin sorumluluğu, hasta ile kurulan sözleşme ilişkisi çerçevesinde sözleşmeye aykırılık veya haksız fiil hükümlerine göre gündeme gelir ve özel hastaneler ve hasta arasında meydana gelen uyuşmazlıklar adli yargının görev alanına girmektedir. Özel hastanelerde sağlık hizmetinin organizasyonu, personelin seçimi ve denetimi gibi hususlardaki eksiklikler doğrudan hastane işletmecisinin sorumluluğunu doğururken, kamu hastanelerinde bu tür eksiklikler idarenin organizasyon kusuru kapsamında değerlendirilmektedir.⁶¹

D. RİSK YÖNETİMİ

Sağlık kuruluşları, sundukları hizmetin hayati önemi gereği çok sayıda klinik ve idari riskle karşı karşıya kalırlar. Hastanelerde risk yönetimi, tıbbi uygulamalardan veya işleyişten kaynaklanabilecek sorumluluk doğurabilecek olumsuzlukların önceden belirlenerek değerlendirilmesi ve bu risklerin etkilerinin indirgenmesine yönelik önlemlerin faaliyete geçirilmesidir. Risk yönetimi süreci; risklerin tanımlanması, analiz edilmesi, uygun kontrol ve finansman mekanizmalarının oluşturulması, uygulamaların izlenmesi ve gerekli iyileştirmelerin yapılmasını içerir. Tıbbi uygulamaların doğası gereği belirli riskler içermesi kaçınılmaz olduğundan, yalnızca yurtdışı izah ettiğimiz gibi mesleki standartlara aykırı davranışlardan kaynaklanan zararlar tıbbi

⁶⁰ Hakife Aktaş Belek, 'Tıp Hukuku Açısından Hastane Enfeksiyonu' (2022) 9(1) İMÜHFD < <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/2517340> > Erişim Tarihi 6 Ocak 2026, 17.

⁶¹ İbid 21.

malpraktis kapsamında değerlendirilir. Risk yönetimi, hem malpraktis risklerinin azaltılmasını hem de meydana gelebilecek zararların etkin ve adil biçimde giderilmesini amaçlamaktadır.⁶²

IV. SİGORTA ŞİRKETİNİN ROLÜ

Sayfa | 19

A. MALPRAKTİS SİGORTASININ HUKUKİ NİTELİĞİ

Hekimin mesleki sorumluluk sigortası, hukuken sorumluluk sigortası sınıfına dahil olmakta olup hekimin tıbbi müdahale ve işlemleri süresince hukuka aykırı, tıbben hatalı veyahut müdahalenin gereklilikleri yönünden eksik uygulamaları hasebiyle meydana gelen zararların sigorta teminatı kapsamına dahil edilmesini amaçlamaktadır. Sigorta ilişkisi vesilesiyle hekim, kusurlu tıbbi müdahalesi sonucunda üçüncü kişilere yahut hasta yakınlarına karşı doğan tazminat borcunu bizzat gidermek yerine, önceden prim karşılığında sözleşme ilişkisi kurduğu sigorta şirketine zararı giderme yükümlülüğünü devreder. Rizikonun vuku bulması durumunda zarar, belirlenen ilgili sınırlar dahilinde sigortacı tarafından giderilmektedir. Malpraktis sigortası, hekimin şahsi malvarlığı üzerinde doğabilecek ağır olumsuz sonuçlarla hekimin mağduriyetini önlemeyi amaçlamaktadır. Daha önceleri isteğe bağlı olan malpraktis sigortaları, tıbbi uygulamalara ilişkin yüksek tutarlı tazminatların hekimi müşkül duruma getirmesi nedeniyle 1219 sayılı Kanun'a⁶³ eklenen düzenleme ile kamu ve özel sağlık kuruluşlarında çalışan hekimler bakımından zorunlu kılınmıştır.⁶⁴

B. SİGORTA ŞİRKETİNİN SORUMLULUK SINIRLARI

Zorunlu mesleki sorumluluk sigortası, hekimin mesleki faaliyeti esnasında kusurlu davranışı hasebiyle ortaya çıkan zararı karşılamak adına hükmedilen tazminatları, yargılama giderlerini ve buna bağlı ferî masrafları poliçede izah edilen sınırlamalar çerçevesinde güvence altına alır. Sigorta teminatı; hekimin cezai, idari yahut etik sorumluluğunu ortadan kaldırmamaktadır. Hekimin kasıtlı davranışları, mesleki faaliyet sınırları dışında kalan işlemleri, idari para cezaları

⁶² Habil Gökmen ve Sibel Güleç, 'Tıbbi Malpraktis Riskinin Yönetiminde Bir Araç Olarak Hekim Mesleki Sorumluluk Sigortaları' (2010) 1(1) SPVKD <<https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/303586>> Erişim Tarihi 12 Ocak 2026.

⁶³ Tababet ve Şuabatı San'atlarının Tarzı İcrasına Dair Kanun, Kanun Numarası: 1219, Kabul Tarihi: 11.04.1928, RG 14.04.1928/863.

⁶⁴ Ahsen Kaya ve Cemil Çelik, 'Zorunlu Mesleki Sorumluluk Sigortası' (2021) 7(2) TKFM-ST <<https://www.researchgate.net/606e9669a6fdcc5f778caaf3/>>, 60.; Hakan Yalçın ve Afşin Şahin, 'Sorumluluk Hukuku ve Tıbbi Kötü Uygulamaya İlişkin Zorunlu Mesleki Sorumluluk Sigortası: Türkiye Üzerine Bir Uygulama' (2017) 26(2) ÇÜSBED <<https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/361005>> Erişim Tarihi 6 Ocak 2026, 49.

ve hukuka aykırı şekilde gerçekleştirilen fiiller sigortacının sorumluluğu çerçevesinde değildir. Sigorta koruması yalnızca belirlenen süreler ve koşullar durumunda geçerli olup, teminat limitlerini aşan zararlar bakımından da yine sigorta şirketinin sorumluluğuna gidilememektedir.⁶⁵

C. SİGORTA POLİÇESİNİN KAPSAMI VE SINIRLAMALARI

Sayfa | 20

Tıbbi kötü uygulamaya ilişkin zorunlu mali sorumluluk sigortası, hekimin poliçe kapsamında sürdürdüğü tıbbi mesleki faaliyetler hasebiyle ortaya çıkan zararların giderilmesi yönünden güvence sağlamaktadır. Sigorta teminatının, tazminat taleplerini belirli sınırlar çerçevesince kapsadığına yukarıda değinmiştik. Sigorta teminatının zararı karşılayabilmesi için, tazminat talebinin geçerli poliçe süresi içerisinde talep edilmesi gerekli olup, ilgili talebin “*claims made*” esasına dayandığını söyleyebiliriz. Sigorta kapsamı, sözleşmeden önceki on yıllık döneme ilişkin mesleki faaliyetlerden doğan zararları içerir ve sigorta süresi içinde talep edilmemiş zararlar teminat kapsamına dahil edilmemektedir. Hekimin mesleki faaliyetinin son bulması durumunda ise yalnızca son poliçe süreci bağlamında iki yıl süre ile korumanın devamlılığı vuku bulabilir. Poliçe teminatı, ilgili risk gruplarına göre farklılaşan limitlerle sınırlandırılmaktadır. İlgili limitlerin aşılması durumunda aşılan kısım için hekim sorumlu tutulmaktadır. Poliçe kapsamına dahil olmayan durumlara yukarıda değindiğimiz gibi yinelememiz gerekirse; cezai müeyyideler, idari ve adli para cezaları ile hukuki sorumluluk kapsamı dışında olan kasıtlı fiiller sigorta teminatının dışında bırakılmışlardır. Sigorta poliçelerinin hekimi koşulsuz ve sınırsızca koruyan güvenceler olmadığını, poliçelerin kapsamı ve sınırlarının ise poliçe hükümleriyle belirlendiği söylenebilir.⁶⁶

V. HEKİM-HASTANE-SİGORTA ŞİRKETİ ARASINDAKİ AKTÖRLER ARASI ETKİLEŞİM

Hekim, hastane ve sigorta şirketi arasındaki aktörler arası sorumluluk ilişkisi, tıbbi müdahalenin hangi koşullarda ve hangi hukuki zemine dayalı olarak gerçekleştirildiğine göre vuku bulur. Hekim ile hasta arasındaki etkileşim çoğunlukla tıbbi müdahalenin amacına göre bir sözleşmeyle korunmaktadır. Yargıtayca kaide olarak hekim ile hasta arasında vekalet

⁶⁵ Ahsen Kaya ve Cemil Çelik, ‘Zorunlu Mesleki Sorumluluk Sigortası’ (2021) 7(2) TKFM-ST <<https://www.researchgate.net/606e9669a6fdcc5f778caaf3/>>, 62.

⁶⁶ Nesrin Özkaya, ‘Tıbbi kötü uygulamaya ilişkin zorunlu mali sorumluluk sigortası ve sorunlar’ (2019) SD. <https://www.medipol.edu.tr/sites/default/files/document/SD_50_92-95.sayfalar_Nesrin_Ozkaya.pdf> Erişim Tarihi 4 Ocak 2026, 93.

sözleşmesinin varlığı kabul edilmektedir. Lakin estetik amaçlı ve hastaya görünüm itibariyle bir sonuç taahhüt eden tıbbi müdahaleler (diş implantı, dudak dolgusu, çene estetiği vb.) amaçları gereği eser sözleşmesi olarak kabul edilmektedir. Dolayısıyla hekim ile hasta arasındaki sözleşme söz konusu hizmetin niteliğine göre değişkenlik göstermektedir. Hekimin sorumluluğu da kurulan sözleşmenin niteliğine göre farklı hukuki sebeplerle meydana gelebilmektedir. Özel sağlık kuruluşlarında gerçekleştirilen tıbbi hizmetlerde ise sorumluluk yalnızca hekime atfedilmemekte, organizasyon yükümlülüğü ve işleyiş nedeniyle hastane de sorumlu tutulmaktadır. İfade edildiği üzere hastanelerin organizasyonel anlamda belirli başlı yükümlülükleri olduğundan kötü işleyen hizmetten ötürü sorumlulukları gündeme gelmektedir. Hekimin tıbbi donanım ve becerisine ilişkin meydana gelen hatalar ise somut olaya göre kişisel kusuru kapsamında değerlendirilmektedir. İzah olunduğu üzere tıbbi kötü uygulama vakalarında, hekimin bireysel kusuru ile hastanenin organizasyonel sorumluluğunun ayrıştırılması önem arz etmektedir.⁶⁷

Malpraktis nedeniyle ortaya çıkan zararların tazmininin paylaşılmasında ise hekimin mesleki sorumluluk sigortası karşımıza çıkmaktadır. Hekimin tıbbi müdahalesi ya da mesleki faaliyeti sırasında kusurlu işlemi nedeniyle üçüncü kişilere verebileceği zararların tazmin edilmesini ve esasında hem hekimi hem de üçüncü kişileri koruma amacı güden sigorta türüdür. Sigorta poliçesinin varlığı halinde sigorta şirketi, poliçede öngörülen teminat limitleri uyarınca hekimin hukuken sorumlu tutulduğu zararları temin etmekle mükelleftir. Zarara uğrayan hasta, kanunen zararının giderilmesi talebini direkt olarak sigorta şirketinden isteme hakkına sahiptir. Ancak sigorta şirketinin sorumluluğu da sınırsız değildir. Sigorta şirketinin sorumluluğu yalnızca sigorta teminatı kapsamında bulunan riziko ile poliçede belirlenen limitler dahilince gündeme gelmektedir. Sigorta poliçesinin teminatı kapsamının dışarısında kalan zararlar yahut sigorta bedelini aşan talepler açısından sorumluluk, hekim ile ilgili şartların varlığı halinde sağlık kuruluşunun sorumluluğu kapsamındadır. Dolayısıyla sigorta şirketi, kusurun varlığını belirleyen bir aktör olmaktan ziyade hekimin sorumluluğu nedeniyle meydana gelen zararın tazmininin paylaşılmasını sağlayan bir güvence mekanizmasıdır. Özetle, sorumluluk paylaşılırken;

⁶⁷ Sevda Yaşar Coşkun ve Munise Seray Göncü Döner, 'Tıbbi Uygulama Kaynaklı Tüketici Uyuşmazlıklarında Dava Şartı Arabuluculuğun Sigorta Şirketlerine Etkisi' (2021) 29(4) SÜHFD < <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/1731837>> Erişim Tarihi 5 Ocak 2026, 2949.

meydana gelen kusurun organizasyonel bağlamda mı yoksa hekimin müdahalesinden mi kaynaklandığı ve sigorta teminatının kapsamı birlikte değerlendirilmelidir.⁶⁸

Alman hukukunda, hasta ile hastane arasında kurulan hukuki ilişki hastaneye kabul sözleşmesi ile kurulmaktadır. Hastaya sunulan tüm sağlık hizmetleri bütüncül bir yaklaşımla değerlendirilerek sözleşme kapsamında hastanenin sorumluluğu gündeme gelmektedir. Kurulan sözleşmelerde hekimler ve diğer sağlık personelleri, ifa yardımcıları olarak değerlendirilirler. Tıbbi uygulama hataları yahut organizasyon eksikliklerinden doğan zararlarda, hastane sözleşme hükümlerinin ihlal edilmesi hasebiyle sorumlu tutulmaktadırlar. Hekimin başkaca kusura dayanan bir fiilinin varlığı durumunda ise hekimin kişisel sorumluluğu vuku bulmaktadır. Alman hukukunda hasta ile kurulan sözleşmelerin bir çeşidi olan, ilave hekimlik sözleşmesinin yapıldığı durumlarda da hastanenin sorumluluğu ortadan kalkmamaktadır. Hastane ile hekimin hastaya karşı birlikte sorumlu olduğu kabul edilmektedir. Lakin bölünmüş hastane sözleşmelerinde, hekim şayet hastaneden bağımsız olarak hizmet sunduğunu hastaya açıkça bildirilmezse tam hastane sözleşmesi kabul edileceğinden hastanenin sorumluluğu burada da karşımıza çıkmış olur.⁶⁹

SONUÇ

Ortaya çıkan kusurun kime atfedileceği belirlenirken hekimin tıbbi müdahalesinde hukuka uygunluk koşullarının varlığı ile hastanenin organizasyon koşullarının müdahaleye uygun olup olmadığı hususu dikkat çekmektedir. Hekimin tıbbi müdahalesi hukuka uygunluk koşullarından ayrı düşünülemeyeceği gibi sorumluluk hukuku bakımından da yine hastane, sigorta poliçeleri ve sigorta şirketi birbirleriyle ilintili kavramlar olarak gündeme gelir. Hekimin sorumluluğundan bahsederken aslında hekimin hatalı ya da kusurlu davranışlarının en aza indirgenmesi için neler yapılabileceği de oldukça önem arz eder. Malpraktis vakalarının en aza çekilmesinden bahsedebilmek için ise yine malpraktisin ortaya çıktığı durumların incelenmesi gerekmektedir. Hekimin çalışma ortamındaki ve tıbbi araç gereçlerdeki iyileştirme durumunun, hekimin müdahalesine etkisi üzerinde durulmalıdır. Hekimin kusurlu müdahalesinden bahsederken, hastanenin organizasyon yükümlülüklerini ayırtırmak mümkün değildir. Uygun

⁶⁸ İbid 2939 ff.

⁶⁹ Erhan Temel, 'Alman Sağlık Sisteminde Hastaneler ve Hastanelerin Hukuki Sorumluluğu' (2010) 68(1-2) JOI-ULF < <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/97593> > Erişim Tarihi 8 Ocak 2026, 257 ff.

çalışma ortamı, sağlık personelinin güvenliği ve psikolojilerinin performanslarına etkisi barizdir. Ayrıca sigorta güvencesinin bulunmasının da hekimin müdahale esnasındaki psikolojisini ve performansını olumlu yönde etkilediği de göz önünde bulundurulmalıdır. Türk Hukuku ya da Alman Hukuku çerçevesinde yapılan incelemelerde hastanın korunması için alınan önlemlerle birlikte, aslında hekimlerinde zorunlu sorumluluk sigortaları kapsamında korunduğu açıktır.

Tıbbi kötü uygulama davalarında kusurun belirlenmesi, yalnızca bireysel bir hatanın tespitiyle sınırlı kalmayarak çok katmanlı bir değerlendirmeyi zorunlu kılmaktadır. Hekimin mesleki özen yükümlülüğüne uygun hareket edip etmediği incelenirken, bu müdahalenin gerçekleştiği kurumsal yapının yeterliliği ve organizasyonel işleyişi de aynı ölçüde önem taşımaktadır. Sağlık hizmeti doğası gereği kolektif bir faaliyet olduğundan, meydana gelen zarar tek bir aktöre indirgenemeyecek niteliktedir. Hastanenin organizasyon kusuru, denetim eksikliği veya altyapı yetersizliği gibi unsurlar, hekimin kusurunun belirlenmesinde doğrudan etkili olmaktadır. Bu nedenle kusurun tespiti sürecinde, somut olayın tüm koşulları birlikte değerlendirilerek adil bir sorumluluk dağılımı yapılması gerekir.

Sigorta şirketinin varlığı, tıbbi kötü uygulamalardan doğan zararların giderilmesi bakımından önemli bir güvence sağlamaktadır. Sigorta şirketi, meydana gelen zararın hangi ölçüde karşılanacağını belirleyen tamamlayıcı bir unsur niteliğindedir. Bu yönüyle sigorta sistemi, hem hekim hem de hasta açısından koruyucu bir işlev üstlenmekte lakin hukuki sorumluluğun esasını değiştirmemektedir.

Uygulamada malpraktis olarak nitelendirilen tıbbi uygulama hatalarının en aza indirilmesi için öncelikle her tıbbi branş bazında hekimin sorumluluğunun doğduğu vakaların sebebi olarak hastane koşullarının iyileştirilmesi, nöbet sorunlarının düzeltilmesi, uzmanlık alanlarına dikkat edilerek bu yönde uygulama kontrollerinin artırılması ve pek tabii olarak ise hekim, hastane, sigorta poliçeleri ile sigorta şirketi arasındaki diplomasinin korunarak artırılması yönünde çalışmalara önem atfedilmesi durumunda vakaların azaltılabileceği yönünde kanaatimi bildiririm. Sonuç olarak; malpraktis vakalarında adil ve dengeli bir çözüm için, hekim-hastane-sigorta şirketi üçgeninde yer alan her bir aktörün rolü ayrı ayrı değerlendirilerek, kusurun kaynağı doğru şekilde tespit edilmelidir. İlgili yaklaşım, hem yargısal kararların tutarlılığını

artıracak hem de sağlık hizmetlerinin daha güvenli ve etkin şekilde sunulmasına katkı sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

Aykın, AC ve Çınarlı, S, *Sağlık Personelinin Hukuki Sorumluluğu*, Ankara, Seçkin Yayınları, 2016, S.278

Sayfa | 25

Badur E ve Doğan EU, 'Hekimin Rücuen Tazminat Sorumluluğu Hakkında Güncel Gelişme Ve Değerlendirmeler' Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi 24.2 (2022) 581-618

Belek HA, 'Tıp Hukuku Açısından Hastane Enfeksiyonu' İstanbul Medipol Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi 9.1 (2022) 1-29

Büyükcay Y, "Hekimlerin Embriyo Nakillerinde Hukuki Sorumluluğu. II." Sağlık Hukuku Kurultayı 111- 149

Coşkun SY ve Döner MSG, 'Tıbbi Uygulama Kaynaklı Tüketici Uyuşmazlıklarında Dava Şartı Arabuluculuğun Sigorta Şirketlerine Etkisi' (2021) 29(4) Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi 2933-2973.

Çakmut Ö, *Tıbbi Müdahaleye Rızanın Ceza Hukuku Açısından İncelenmesi* (1. Baskı, Legal Yayıncılık 2003) 24

Değdaş UC, 'Hatalı Tıbbi Uygulamadan (Malpraktis) Doğan Hukuki Ve Cezai Sorumluluk' Anadolu Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi 4.6 (2018) 41-65

Demir M ve Kırkıt E, 'Komplikasyon–Malpraktis Ayırımının Tıbbî Özel Hukuk Sorumluluğuna Etkisi' Çukurova Üniversitesi Hukuk Araştırmaları Dergisi 1 (2022) 58-91

Demir M, 'Hekimin Sözleşmeden Doğan Sorumluluğu' Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi 57.3 (2008) 225-252

Durkal ME ve Üşenmez H, 'Yargı Kararları Işığında Türk Hukukunda Sağlık Hizmetinin Yürütülmesinde Ortaya Çıkan Organizasyon Kusurları' Erciyes Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi 18.2 (2018) 858-930

Eren F, *Borçlar Hukuku Genel Hükümler* (24. Baskı, Yetkin 2019)

Gökcan HT, *Tıbbi Müdahaleden Doğan Hukuki Ve Cezai Sorumluluk* (2. Baskı, Seçkin 2014)

Gökmen H ve Güleç S, 'Tıbbi Malpraktis Riskinin Yönetiminde Bir Araç Olarak Hekim Mesleki Sorumluluk Sigortaları' Sağlıkta Performans Ve Kalite Dergisi 1.1 (2010) 9-16

Hakeri H, *Tıp Hukuku* (7. Baskı, Seçkin 2013)

Kahraman Z, 'Medeni Hukuk Bakımından Tıbbi Müdahaleye Hastanın Rızası' İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi 7.1 (2016) 479-510

Kaya A ve Çelik C, 'Zorunlu Mesleki Sorumluluk Sigortası' Türkiye Klinikleri Forensic Medicine-Special Topics 7.2 (2021) 59-64

Keçeligil HT, *Sağlık Hukukunun Temel Esasları* (Yetkin 2024)

Koç S, 'Adli Tıbbi Açidan Malpraktis Ve Hekim Sorumluluğu' Bulletin Of Thoracic Surgery/Toraks Cerrahisi Bülteni 5.1 (2014)

Koru O, 'Tıbbi Müdahalenin Hukuka Uygunluğu: Endikasyon Şartı' İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi 12.2 (2021) 491-500

Kulular MA, 'Rıza, Üstün Nitelikte Özel Ve Kamusal Yarar Bağlamında Hukuka Uygunluk Nedenleri' Süleyman Demirel Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi 9.2 (2019) 305-333

Nasrat Q, 'Tıbbi Müdahalelerde Hukuka Uygunluk Şartları' İbn Haldun Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi 1.2 (2023) 77-97

Özcan BG ve Özel Ç, 'Kişilik Hakları-Hasta Hakları Bağlamında Tıbbi Müdahale Dolayısıyla Çıkan Hukuki İlişkide Hekimin Hastayı Aydınlatma Yükümlülüğü Ve Aydınlatılmış Rızaya İlişkin Bazı Değerlendirmeler' Hacettepe Sağlık İdaresi Dergisi 10.1 (2007) 49-73

Özcan Z ve Özcanoğlu AB, 'Yargıtay İçtihatları Işığında Malpraktis Komplikasyon Ayrımına Bağlı İspat Sorunları' Uyuşmazlık Mahkemesi Dergisi 16 (2020) 289-315

Özcan Z, 'Malpraktis-Komplikasyon Ayrımının Önemi' İç Mustafa Çakır (Edr), Uluslararası Sağlık Hukuku Kongresi (Bezmialem Vakıf Üniversitesi 2028)

Özel Ç ve Leblebici DN, 'Organizasyon Kusurundan Doğan Zarar Açısından Özel Hastane Ve Hekimlerin Sorumluluklarına Kısa Bir Bakış' Hacettepe Sağlık İdaresi Dergisi 10.2 (2007) 177-200

Özkaya N, 'Tıbbi Kötü Uygulamaya İlişkin Zorunlu Mali Sorumluluk Sigortası Ve Sorunlar' (2019) Sd, 92-95.

Salgo v Leland Stanford, Jr University Board of Trustees. 17045(154 Cal App 2d 560, 317 P2d 170 1957)

Şahbaz G ve et al, 'Malpraktis Ve Sağlık Profesyonellerinin Sorumlulukları' Sağlık Bilimleri

Sayfa | 27 Üniversitesi Hemşirelik Dergisi 4.2 (2022) 85-90

Temel E, 'Alman Sağlık Sisteminde Hastaneler Ve Hastanelerin Hukuki Sorumluluğu' (2010) 68(1-2) Journal Of Istanbul University Law Faculty 245-274.

Tunalı Güney I, *Hekimin Tıbbi Müdahalede Bulunma Yükümlülüğünün Sınırları* (1. Bası, Seçkin 2020).

Yalçın H ve Şahin A, 'Sorumluluk Hukuku Ve Tıbbi Kötü Uygulamaya İlişkin Zorunlu Mesleki Sorumluluk Sigortası: Türkiye Üzerine Bir Uygulama' Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi 26.2 (2017) 45-56

**Osmanlı'dan Günümüze Tabii Hâkim İlkesi ve Bu İlkenin İstisnaları:
Olağanüstü Mahkemeler**

**The Principle of Natural Judge from the Ottoman Empire to the Present and Exceptions
to This Principle:
Extraordinary Courts**

Suzan R. HOFSTEDE*

Öz

Bu makale, Osmanlı'dan günümüze Türk anayasa tarihinde tabii hâkim ilkesini ve bu ilkenin istisnalarını teşkil eden olağanüstü mahkemeleri incelemektedir. Makalenin kapsamı; tarihsel veya siyasi çıkarımlardan arındırılmış bir biçimde, doğrudan kanunlar ve anayasal metinler ışığında olağan ve olağanüstü yargı mercilerinin hukukî tanımlarıyla sınırlandırılmıştır.

Neredeyse her anayasal dönemde kabul edilmiş olmasına rağmen, tabii hâkim ilkesinin hemen her dönemde ihlal edildiği görülmektedir. Çalışmada, bu ihlallere örnek olarak Yıldız Çadır Mahkemeleri, İstiklâl Mahkemeleri, Tahkikat Encümenleri, Yüksek Adalet Divanı, Sıkıyönetim Mahkemeleri ve Devlet Güvenlik Mahkemeleri ele alınmaktadır.

Bu mahkemelerin ortak özelliği, kişiye veya olaya özgü olarak kurulmaları ve bu yönleriyle tabii hâkim ilkesinin temel mantığına aykırılık teşkil etmeleridir. Makale, tabii hâkim ilkesinin ihlalinin aynı zamanda adil yargılanma hakkı, yargı bağımsızlığı ve tarafsızlığı, suç ve cezada kanunilik gibi temel hukuk ilkelerini de zedelediğini vurgulamaktadır. Bu durumun tarihsel kökenleri, padişahın örfî hukuk alanındaki sınırsız yargı yetkisine dayandırılmaktadır. Sonuç olarak çalışma, Türk anayasal gelişmelerinde teoride benimsenen tabii hâkim güvencesinin, pratikte kurulan olağanüstü mahkemeler aracılığıyla sistematik olarak nasıl aşıldığını ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: olağanüstü mahkemeler, istiklâl mahkemeleri, devlet güvenlik mahkemeleri, sıkıyönetim mahkemeleri, yassıada mahkemeleri, tahkikat encümenleri.

* Bilkent Üniversitesi Hukuk Fakültesi Öğrencisi, suzan.hofstede@ug.bilkent.edu.tr, ORCID ID: 0009-0000-7390-640X

Abstract

This article examines the principle of the natural judge in Turkish constitutional history from the Ottoman Empire to the present, and the extraordinary courts that constitute the exceptions to this principle. The scope of this article is limited to the legal definitions of ordinary and extraordinary judicial bodies in light of statutes and constitutional texts, strictly independent of historical or political inferences.

Although it has been accepted in nearly every constitutional period, it is observed that the principle of the natural judge has been violated in almost every era. The study addresses examples of these violations, such as the Yıldız Tent Courts, Independence Courts, Investigation Committees, the Supreme Court of Justice, Martial Law Courts, and State Security Courts.

The common characteristic of these courts is that they were established for specific persons or events, and in this respect, they contradict the fundamental logic of the principle of the natural judge. The article emphasizes that the violation of the principle of the natural judge also undermines fundamental legal principles such as the right to a fair trial, judicial independence and impartiality, and the principle of legality in crime and punishment. The historical origins of this situation are traced to the Sultan's unlimited judicial authority in the realm of customary law (örfî hukuk). In conclusion, the study reveals how the guarantee of the natural judge, adopted in theory in Turkish constitutional developments, has been systematically circumvented in practice through the establishment of extraordinary courts.

Keywords: extraordinary courts, independence courts, state security courts, martial law courts, yassıada tribunals, investigation committees.

I. GİRİŞ

Makalenin kapsamı; tarihsel veya siyasi çıkarımlardan arındırılmış bir biçimde, doğrudan kanunlar ve anayasal metinler ışığında olağan ve olağanüstü yargı mercilerinin hukukî tanımlarıyla sınırlandırılmıştır.

Sayfa | 30

Osmanlı'dan günümüze hemen her anayasal dönemde tabî hâkim ilkesi olduğu görülmektedir. Tabî hâkim ilkesi, bir uyuşmazlıkta görevli ve yetkili mahkemenin uyuşmazlık doğmadan önce kanunla belirlenmiş olması gerekliliğini ifade eder. Bu ilke, en geniş ve kapsayıcı akademik tanımıyla, yargılama makamının kuruluş esaslarının, görev alanının ve yetki sınırlarının, henüz ortada somut bir uyuşmazlık dahi yokken, genel ve soyut nitelikteki bir kanunla tereddüde mahal bırakmayacak şekilde tayin edilmesini zorunlu kılmaktadır.¹ Bu ilkeyle, uyuşmazlık doğduktan sonra bu uyuşmazlığı subûta erdirmekle görevli ve yetkili mahkeme kurulmasını engellemek² ve böylece yargılama sürecinin doğrudan veya dolaylı olarak siyasî iktidarın müdahalesine açık bir hâle gelmesini önlemek hedeflenmektedir. Tabî hâkim güvencesi, hukuk sistemimizde sadece usulî bir kuraldan ibaret görülmemeli; aksine adil yargılanma hakkının, yargı bağımsızlığının ve en önemlisi hukukî güvenlik ilkesinin sarsılmaz ve vazgeçilmez bir dayanağı olarak kabul edilmelidir.³ Zira bu ilkenin sütunları olan kanunilik ve öncedenlik şartları, bireyin hangi mahkemede, hangi yargılama usulleriyle ve hangi hâkim tarafından (bağımsız ve tarafsız anlamında genel olarak hâkimlikten bahsedilmektedir) yargılanacağını henüz uyuşmazlık doğmadan bilmesini sağlayarak toplumdaki hukukî öngörülebilirliği tesis eder.⁴

Bu makalenin temel amacı; Türk anayasal gelişim sürecinde bir teminat olarak yer alan tabî hâkim güvencesinin, istisnai yargılama makamlarına ilişkin yasal düzenlemeler karşısındaki konumunu incelemek ve bu güvencenin anayasal metinlerdeki teorik varlığı ile olağanüstü dönemlerdeki yasal uygulanışı arasındaki sistematik farkı veriler ışığında ortaya koymaktır. Her ne kadar bu ilke anayasalarda olsa da bu ilkenin istisnaları olan olağanüstü mahkemeler kurulmuştur ve kimi zaman askerler kimi zaman siviller yargılanmıştır.

¹ Burak Taş, 'The Natural Judge Principle as a General Principle of Law' (2021) 18(2) Yükseköğretim ve Hukuk Fakülteleri Dergisi 1763, 1777.

² Taş (n 1) 1763, 1777.

³ Nebahat Nalan Ekren, 'Adil Yargılanma Hakkının Temel İlkesi Olarak Tabî Hâkim İlkesi' Eskişehir Barosu Dergisi 252, 258.

⁴ Süha Tanrıver, 'Tabî Hâkim İlkesi ve Medenî Yargı' (2013) Türkiye Barolar Birliği Dergisi 12, 20.

Bu çalışma, bilimsel bir titizlikle yürütülen nitel araştırma disiplini çerçevesinde, literatür taraması ve doküman analizi yöntemleriyle yapılandırılmıştır. Araştırma sürecinde; 1876, 1921, 1924, 1961 ve 1982 anayasa metinlerinin yanı sıra ilgili dönemlerin temel kanunları, kararnameleleri ve Resmî Gazete kayıtları birincil kaynak olarak incelenmiştir. Tarihsel ve hukukî zeminin isabetli bir biçimde ortaya konulabilmesi amacıyla, Osmanlı hukuk sistemine dair temel monografiler, güncel akademik makaleler taranarak tümevarım yöntemiyle nesnel bir senteze ulaşılmıştır. Makale kapsamında, 1876 Kanun-i Esasi'den 1982 Anayasası'na kadar uzanan süreçte anayasal bir norm olan tabii hâkim ilkesi, bu ilkeye yönelik anayasal müdahaleler ve ihdas edilen olağanüstü mahkemeler hukuki bir perspektifle analiz edilecektir.

II. TABİÎ HÂKİM İLKESİNE İLİŞKİN DİĞER KAVRAMLAR

Tabiî hâkim ilkesi aynı zamanda adil yargılanma hakkı, yargının bağımsızlığı ve tarafsızlığı, hâkimin tarafsızlığı ve bağımsızlığı gibi unsurlarla da ilişkilidir. Bu ilişki ağı bağlamında, demokratik olma iddiasında bulunan toplumların hukuk devleti ilkesini hayata geçirmeleri anayasal bir zorunluluk olarak karşımıza çıkmaktadır. Hukuk devleti, en temel anlamıyla yönetime talip olanların önceden belirlenmiş, sınırlayan kuralların disiplini içinde faaliyet göstermesi, yargı organlarının da bağımsız ve tarafsız bir şekilde bu sınırları denetlemesidir.⁵ Adil bir yargılamanın sağlanabilmesi için yargıçların dışsal ve içsel her türlü etkenden sıyrılarak somut olayı yalnızca hukuk kuralları çerçevesinde değerlendirmeleri gerekmektedir.⁶ Bu hedef doğrultusunda, tabiî hâkim ilkesi başta olmak üzere hâkimin tarafsızlığı ve mahkemelerin bağımsızlığı, *sine qua non* nitelikteki temel müesseselerdir.⁷ Çünkü tabiî hâkim ilkesi, mahkemelerin bağımsızlığı ve hâkimin tarafsızlığının kurumsal temelini oluşturarak adil yargılanma hakkının hayata geçirilmesine zemin hazırlar.⁸

Yargı sistemi içindeki bağımsızlık ve tarafsızlık ilkeleri, hukuk devletinin temel taşlarıdır ancak her biri farklı bir koruma alanına işaret eder. Yargı bağımsızlığı, en geniş çerçevede, yargı gücünün her türlü harici müdahaleden arındırılmış olmasıdır. Bu ilke; hiçbir devlet dairesinin, siyasî otoritenin veya bireyin, hâkimlerin karar verme süreçlerine baskı kuramamasını veya

⁵ Ekren (n 3) 254.

⁶ Ekren (n 3) 270.

⁷ Ekren (n 3) 270.

⁸ Ekren (n 3) 270.

emir verememesini sağlar. Kısacası bağımsızlık, yargı mekanizmasını dış etkenlere karşı koruyan bir kalkan niteliğindedir.⁹ Nitekim yargı bağımsızlığı, yargının diğer erklerden ve özellikle yürütme ile yasama organlarından gelebilecek her türlü olumsuz etkiye karşı korunmasını hedefler.¹⁰ Bağımsızlığın tam olarak sağlanamaması durumunda, siyasal iktidarın sınırlarını çizen kuvvetler ayrılığı ilkesinden ve hukuk devletinden söz etmek imkânsız hâle gelir.¹¹ Bağımsızlık hakimin adil karar vermesi için gerekli dış ortamın hazırlanması amacına hizmet ederken, tarafsızlık hazırlanan bu uygun ortamda hakimin iç muhakeme aşamasında adaletli bir şekilde karar vermesi demektir.¹²

Yargı tarafsızlığı ise bağımsızlık sağlandıktan sonra devreye giren ve hâkimin içsel tutumunu esas alan bir kavramdır. Tarafsızlık; yargı mensubunun dava sürecinde her türlü ön yargıdan, siyasî görüşten ve kişisel eğilimden sıyrılarak yalnızca hukukun gereklerine, hakkaniyete ve objektif verilere dayanarak hüküm kurmasıdır. Özetle, bağımsızlık yargıyı kurumsal ve operasyonel olarak dış müdahalelerden korurken; tarafsızlık, hâkimin karar aşamasında subjektif etkilerden uzak durarak adaletle hareket etmesini ifade eder.¹³

Avrupa Konseyi'ne göre adil yargılanma hakkı; yargılama sürecinin tarafsız ve bağımsız mahkemelerce, hakkaniyet prensipleri çerçevesinde, şeffaf bir biçimde ve makul bir sürede neticelendirilmesini ifade eder.¹⁴ Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi kapsamında adil yargılanma hakkı incelendiğinde, bu hakkın yasayla kurulmuş, bağımsız ve tarafsız bir mahkeme önünde yargılanmayı temel bir unsur olarak kabul ettiği görülmektedir.¹⁵ Bu noktada tabî hakim ilkesi, adil yargılanma hakkının diğer unsurlarının anlam kazanabilmesi için sağlam bir zemin ve öncelikli uygulanması gereken bir kilit taşı işlevi görür.¹⁶ Uyuşmazlıktan sonra veya yürütmenin direktifiyle kurulmuş bir mahkemede makul sürede yargılanma, silahların eşitliği veya aleniyet gibi adil yargılanma ilkelerinin uygulanmasının hiçbir önemi ve hukukî geçerliliği olamaz.

⁹ Avrupa Konseyi, 'Adil Yargılanma Hakkı' (Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin Etkileri)

<www.coe.int/tr/web/impact-convention-human-rights/right-to-a-fair-trial> Erişim Tarihi 30 Mart 2024.

¹⁰ Fatih Özkul, Anayasalarımızda Yargının Bağımsızlığı ve Tarafsızlığı, Ankara Barosu Dergisi, 2016/3, s. 187.

¹¹ Özkul (n 10) 166.

¹² Özkul (n 10) 195.

¹³ Fatih Özkul, 'Anayasalarımızda Yargının Tarafsızlığı ve Bağımsızlığı' (2016) 3 Ankara Barosu Dergisi 201, 215.

¹⁴ Avrupa Konseyi, 'Adil Yargılanma Hakkı' (Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin Etkileri)

<www.coe.int/tr/web/impact-convention-human-rights/right-to-a-fair-trial> Erişim Tarihi 30 Mart 2024.

¹⁵ Esra Bahar, Türkiye Anayasa Mahkemesi Kararları Işığında Adil Yargılanma Hakkı, Adalet Dergisi, 2022/1, 68. Sayı, s. 254; Burak Taş, Hukukun Genel Bir İlkesi Olarak Tabî Hâkim İlkesi, YÜHFD, C.XVIII, 2021/2, s. 1765-1766.

¹⁶ Ekren, 268-269.

Dolayısıyla, adil yargılanma hakkı kapsamındaki tüm bu ilkeler bir bütün teşkil etse de uyumsuzluk doğmadan önce kanunla kurulmuş olağan bir mahkemenin önüne çıkarılma hakkını ifade eden tabii hâkim ilkesi, yargılamanın adil olmasının olmazsa olmaz (*sine qua non*) ön şartıdır.¹⁷

Sayfa | 33

Bu bağlamda diğer kavramların tabii hâkim ilkesi ile olan koparılamaz bağlantısını vurgulamak elzemdir. Tabii hâkim ilkesinin bünyesinde barındırdığı öncedenlik ve kanunilik unsurları, yargı yerlerinin kişiye veya olaya özel olarak sonradan oluşturulmasını engelleyerek bağımsızlık ve tarafsızlık ilkelerine doğrudan hizmet eder.¹⁸ Suçun işlenmesinden veya çekişmenin doğmasından sonra davayı görece mahkemenin idarî bir kararla kurulması, o mahkemenin ve hâkimin objektifliğine gölge düşürecektir.¹⁹ Bu nedenle, tarafsız ve bağımsız bir yargılamanın yapılabilmesi, ancak tabii hâkim ilkesinin pozitif hukuk normları içinde yer alması ve eksiksiz uygulanması ile mümkündür.²⁰

Genel bir değerlendirme yapmak gerekirse, tabii hâkim ilkesi, hukuk devletinin tesisinde ve adil yargılanma hakkının korunmasında en önemli usulî güvence konumundadır.²¹ Hukuk devleti, idarenin tüm eylem ve işlemlerinin hukuka uygunluğunu sağlarken demokratik anayasal sistemin temel dinamiklerini güvence altına alarak bireylerin devlete olan güvenini pekiştirir.²² Bu güvenin sarsılmaması için adaletin yalnızca teorik bir kavram olarak kalmaması, mahkemelerin tarafsız pratiğiyle somutlaşarak hukuk devletinin gerçek anlamda işlemlerini sağlaması elzemdir çünkü hukuk devletinin en hayati unsurlarından biri olan hukukî güvenlik ilkesi, bireylerin kamu otoriteleriyle olan ilişkilerinde sonuçları önceden kestirebilmelerini ve her türlü keyfî müdahaleden korunmalarını zorunlu kılar.²³ Toplumun adalet inancının zedelenmesi adına, demokratik bir yönetimde devletin tüm kurumlarının uyum içinde çalışması ve sistemin hukukun üstünlüğü kaidesine sadık kalması vazgeçilmez bir kuraldır. Geçmişten günümüze yargı sistemimizde bağımsızlık kadar önem taşıyan hâkimin tarafsızlığı ilkesi, işte bu

¹⁷ Ekren, 268

¹⁸ Ekren 255

¹⁹ Taş, 1766-1767

²⁰ Özkul (n 10) 184

²¹ Ekren 267

²² Merih Öden, 'Anayasa Mahkemesi ve Olağanüstü Hal ve Sıkıyönetim Kanun Hükmünde Kararnemelerinin Anayasaya Uygunluğunun Yargısal Denetimi' (2009) 58(3) Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi 671.

²³ Eylem Çakmaz, 'Hukuk Devleti Çerçevesinde Hukuki Güvenlik İlkesi: Anayasa Mahkemesi Kararları Üzerine Bir İnceleme' (2025) 15(1) Süleyman Demirel Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi 1, 15.

hukukî güvenliğin ve adil yargılanma hakkının mahkeme salonlarındaki en somut teminatı olarak işlev görmektedir.²⁴

Hukuk devletinin zıddı olan polis devleti uygulamalarında, yönetenlerin yargıyı siyasî çıkarları doğrultusunda yönlendirebilmek için tabî hâkimleri yetkisiz kılarak olağanüstü yargı makamları oluşturdukları bir gerçektir.²⁵ Hukuk devleti ise tam aksine, önceden belirlenmiş ve kanunla kurulmuş mahkemeler aracılığıyla bireylerin hukukî güvenliğini teminat altına alır.²⁶ Yargılama makamlarının, uyuşmazlığın doğmasından önce objektif kriterlerle tayin edilmiş olması, hukukun üstünlüğü idealinin gerçekleştirilmesinde kilit rol oynamaktadır. Tüm bu kavramsal çerçevenin, ilkesel bağlantıların ve teorik altyapının daha iyi anlaşılabilmesi için, tabî hâkim ilkesinin anayasal metinlerde nasıl düzenlendiğinin ve tarihsel süreçte ne tür sapmalara uğradığının incelenmesi gerekmektedir. Bu noktadan hareketle bir sonraki bölümde, bu ilkenin tarihsel gelişimi, Türk anayasa tarihindeki yansımaları ve uygulamada karşılaşılan olağanüstü mahkeme örnekleri detaylı olarak ele alınacaktır.

III. KANUN-İ ESASİ ÖNCESİNDE PADİŞAHIN YETKİLERİ

Osmanlı'da padişah, çok güçlü yetkilerle donatılmıştır. Bu yetkiler arasında yargılama da vardır. Kanaatimizce, padişahın yargılama yetkisi de tabî hâkim ilkesine aykırıdır. Padişahın bu yetkilerini kullanırken ortada yazılı normlar bulunmaktadır ve Osmanlı Devleti'nde uygulanan hukukun temeli yalnızca sözlü kurallardan ibaret olmayıp, aksine oldukça zengin ve sistematik bir yazılı hukuk müktesebatı mevcuttur. Dönemin hukukî altyapısı; fıkıh kitapları, padişah fermanları, nizamnameler ve özellikle padişahların kendi iradeleriyle koydukları Fatih ve Kanuni devri kanunnameleri şekillendirilmiş ve yazılı hâle getirilmiştir.²⁷ Mahkemelerin kuruluşunu ve teşkilatını modern manada detaylandıran spesifik bir kanun bulunmasa da her kazada, sancakta ve vilayette hiyerarşik bir düzen içinde faaliyet gösteren şer'iyye mahkemeleri her zaman mevcuttu.²⁸ Bu şer'iyye mahkemeleri, hiçbir konu ayrımı gözetmeksizin gerek şer'i ve örfi, gerekse hukuk ve ceza davalarının tümüne bakmakla görevli olan, önceden kurulmuş

²⁴ Topuz G ve Konan B, 'Geçmişten Günümüze Türk Hukukunda Hâkimin Tarafsızlığı' (2017) Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi 772.

²⁵ Ekren (n 3) 266

²⁶ Taş (n 1) 1765

²⁷ Abdullah Demir, Mufassal Türk Hukuk Tarihi, s. 31.

²⁸ İbrahim Durhan, Tanzimat Döneminde Osmanlı Yargı Teşkilatındaki Gelişmeler, EÜHF, C. XII, S. 3-4, 2008, s. 57.

olağan genel mahkemeler statüsündeydi.²⁹ Dolayısıyla temel mesele, yazılı kanunların veya mahkemelerin yokluğu değil, padişahın mutlak otoritesi karşısında yargı yetkisinin sınırları ve pratik kullanımı konusunda ortaya çıkan kurumsal yetki problemi idi.³⁰

Elbette, bu tartışmalı bir konudur. Bu noktada Osmanlı Devleti'nin bir hukuk devleti olup olmadığını incelerken anakronizm hatasına düşmekten özenle kaçınmak gerekmektedir. Osmanlı sisteminin hukukiliği ve adaleti tesis etme kapasitesi, günümüzün modern hukuk devleti standartlarıyla değil, ancak kendi çağdaşı olan devletlerin yönetim yapılarıyla ve o dönemin koşullarıyla karşılaştırılarak doğru bir biçimde tespit edilebilir.³¹ Bu nedenle belki de hiç tabii hâkim ilkesinden bahsedilemeyeceği ve olağanüstü mahkemelerle ilgili benzer bir durumun yaşanmayacağı da ileri sürülebilir. Klasik dönemde padişahın, nizam-ı âlem ve devletin bekası gerekçesiyle Divan-ı Hümayun üzerinden doğrudan yargılama yapması veya siyaseten katl uygulamasıyla bizzat ceza vermesi, kural olarak kadıların baktığı olağan yargı yolunun dışında seyreden istisnai bir yetki kullanımınıdır.³²

Tüm bu hukukî zemin ışığında, Osmanlı Devleti'nin klasik dönemindeki padişahın geniş yargı yetkisinin veya o dönem uygulanan yargılama usullerinin, Cumhuriyet döneminde karşılaştığımız İstiklal Mahkemeleri veya Sıkıyönetim Mahkemeleri gibi modern olağanüstü yargı mercilerinin sayısının çokluğuna doğrudan temel teşkil ettiğini söylemek isabetli bir hukukî tahlil olmayacaktır.³³ Zira günümüzdeki askerî veya sivil olağanüstü mahkemeler, bireyleri kanunen tabi oldukları mahkemelerden uzaklaştıran ve modern hukuk devletinin temel prensiplerinden olan kanunilik ve öncedenlik unsurlarına sahip tabii hâkim ilkesinden bilinçli ve konjonktürel sapmaları ifade ederken³⁴; Osmanlı'daki durum, dönemin kendi egemenlik ve hukuk felsefesinin tamamen olağan ve yasal bir sonucudur.³⁵ Ancak padişahın bu istisnai yargı yetkisi her ne kadar teknik ve hukukî anlamda olağanüstü mahkeme olarak nitelendirilemese de fiili olarak benzer bir sonuca yol açtığı açıktır.

²⁹ Mustafa Şentop, *Tanzimattan Önceki Dönemde Osmanlı Mahkemelerinin Görev ve Yetkisi*, Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları, 2006, s. 87.

³⁰ Gürsoy Akça, Himmet Hülür, *Osmanlı Hukukunun Temelleri ve Tanzimat Dönemindeki Hukuksal Yeniliklerin Sosyo Politik Dinamikleri*, Türkiyat Araştırmaları Dergisi, 2006, s. 299.

³¹ Taner Tatar, *Osmanlı Devleti'nin Yönetim Sistemi ile İlgili Tartışmalar*, Düşünce Dünyasında Türkiz, s. 144.

³² Yılmaz Yurtseven, Gamze Nur Şahin, *Klasik Dönem Osmanlı Hukukunda Padişahın Yargı Yetkisi*, YBHD 2016/1, s. 145.

³³ Seyfettin Aslan, Tahir Dündar, *Cumhuriyet Döneminde İstiklal Mahkemeleri*, Mukaddime 2014, s. 27.

³⁴ Mutlu Yıldırım, 'Türkiye'de Sivil Asker İlişkileri Bağlamında 1966-1973 Cumhurbaşkanlığı Seçimleri' (Yüksek Lisans Tezi, Pamukkale Üniversitesi 2010)38.

³⁵ Taş (n 1) 1765; Ekren (n 3) 254.

Kanun-i Esasi'den önceki dönem incelenirken yönetim biçiminin de değerlendirilmeye alınması gerekmektedir. Osmanlı Devleti mutlak monarşi ile yönetilmektedir. Padişah; yasama, yürütme ve yargı erklerini kendi elinde toplamıştır. Osmanlı Devleti'nde, Tanzimat dönemi öncesinde İslam Hukukunun ağır bastığı görülmektedir ve buna şer'i hukuk da denilmektedir. Osmanlı yargı pratiğinde, şer'i hukukun çizdiği sınırlar içerisinde gelişen örfî hukuk, siyasi otoritenin toplumsal ihtiyaçlar doğrultusunda oluşturduğu tamamlayıcı bir hukuk dalı olarak yer almaktadır. Örfî hukuk; İslam hukukunun çizdiği sınırlar ile uyumlu olacak şekilde, dönemin ihtiyaçları doğrultusunda gelişen ve siyasi otorite tarafından düzenlenen hukuk kuralları bütünüdür.³⁶ Bir başka deyişle, padişah, örfî düzenlemeler yaparken şer'i hukukun temel prensiplerine aykırı hareket edemez; örfî hukuk şer'i hukuku tamamlayıcı bir nitelik taşır.³⁷

Osmanlı hukuk düşüncesinde, tebaanın uyuşmazlıklarını karara bağlama noktasındaki asıl yetki ve sorumluluk devletin başı olan padişaha rücu etmektedir. Ancak öğretilerde bir görüşe göre padişahın bu yetkiyi kullanırken mutlak bir serbestiye sahip olmadığı, özellikle şer'i hukukun belirlediği temel kurallara riayet etmekle mükellef olduğu görülmektedir. Hukukî denetim açısından padişahın yargı yetkisi, şeyhülislamlık makamının sunduğu fetva mekanizmasıyla sınırlandırılmıştır.³⁸ Şeyhülislam, padişahın işlemlerinin ve yargısal tercihlerinin şer'i hukuka uygunluğunu denetleyerek, mutlak iradenin hukuk sınırları içinde kalmasını sağlayan bir kontrol unsuru işlevi görmüştür.³⁹ Öğretilerde bir başka görüşe göre ise örfî hukuk sahasında padişahın yargılama yetkisi daha geniş bir takdir alanına yayılmış olsa da bu durum hukuk tarihindeki güncel tartışmalar ışığında, yine şer'i hukukun çizdiği genel çerçeve ve kamu yararı ilkeleriyle sınırlı bir faaliyet olarak değerlendirilmelidir.⁴⁰ Padişah örfî hukuk alanında çıkan uyuşmazlığı istediği gibi çözebilir veya çözdürebilirdi. Bu serbestliğin temel nedeni padişahın örfî hukuk yaratma yetkisindedir. Padişah bu alanda hem yasama hem de yürütme görevlerini icra etmektedir ve padişaha örfî yargılama alanında sınırsızlık tanınmıştır. Örfî hukuk alanında hükümdarın iradesi kanun niteliğinde olduğu için isterse uyuşmazlığı çözerken yeni bir hukuk kuralı dahi yaratabilirdi.

³⁶ Yılmaz Yurtseven ve Gamze Nur Şahin, 'Klasik Dönem Osmanlı Hukukunda Padişahın Yargı Yetkisi' (2016) 1 Yıldırım Beyazıt Hukuk Dergisi 145, 152.

³⁷ Ç. Sevinçli, "Osmanlı Aile Hukuku'nda Şer'i ve Örfî Hukukun Gelişim Süreci Üzerine Genel Bir Değerlendirme", (2023) 6(5) *Uluslararası Akademik Birikim Dergisi*, s. 978.

³⁸ E. Berber ve A.V. Karataş, "Padişahın Denetlenmesinde Şeyhülislamın Rolü" (2022) 2(1) *KHM*, s. 245.

³⁹ Berber ve Karataş (n 38) 245.

⁴⁰ Yurtseven ve Şahin (n 5) 154.

Siyaseten katl adı verilen olgu kapsamında padişah bizzat yargılama yapıp, devlet ve millet için zararlı gördüğü kişileri cezalandırıp, idam cezasına karar verebilirdi.⁴¹ Bu yetki, kamu düzeninin korunması amacıyla padişaha örfî hukuk sahasında tanınan özel bir cezalandırma gücü olarak nitelendirilmektedir.⁴² Tanzimat Fermanı ile padişahın örfî ceza verme yetkisi (idam cezası) mahkemelere geçmiştir. Bu önemli bir kırılmadır çünkü siyasî iktidar paylaşılmıştır ama siyaseten katl (padişahın ölüm cezası verme yetkisi) meselesi tamamen ortadan kalkmamıştır. Kişilerin dokunulmazlığına ve yasadışı nedenlerle suçlanmamaları gerektiğine dair bir ifade bulunmaktadır: Yazılı olmayan kurallardan dolayı kimse suçlanamaz anlamına gelmektedir. Nitekim Tanzimat metninde yer alan “hiç kimse kanunen sabit olmayan bir suçtan dolayı cezalandırılmaz” prensibi, padişahın yargılama yetkisini keyfî bir alan olmaktan çıkarıp kanunî bir usule bağlamayı hedeflemiştir.⁴³

Osmanlı hukukunda siyaseten katl cezası uygulanmadan önce, kural olarak titiz bir inceleme süreci yürütüldüğü, bu inceleme sonuçlarına dayanarak dini makamlardan görüş alındığı ve cezanın ancak padişahın onayıyla resmiyet kazandığı görülmektedir.⁴⁴ Fakat bu süreç her zaman kâğıt üzerinde olduğu gibi işlememiştir. Bazı örneklerde, herhangi bir yargısal inceleme yapılmadan ya da gerekli resmî adımlar atılmadan doğrudan padişahın kararıyla idam cezalarının uygulandığına da rastlanmaktadır.⁴⁵ Bu durum, hukukî denetim yollarının siyasî gücün mutlak isteği karşısında bazen yetersiz kalabildiğini göstermesi açısından önemlidir.⁴⁶

Kanaatimizce, padişahın takdir yetkisini kullanarak yargılama yapması, modern hukuk literatüründeki tabii hâkim ilkesiyle temelden çelişmektedir. Padişahın yargılama yetkisi sonradan tesis edilmemesi nedeniyle onu fiilden sonra kurulan olağanüstü mahkemelerden şeklen ayırsa da yürütme organının yargılama gücünü elinde bulundurması modern hukuk anlayışıyla bağdaşmamaktadır. Bu durum, özellikle siyaseten katl yetkisinin denetimsiz kullanımıyla birleştiğinde, tabii hâkim güvencesini zayıflatan bir yargısal model ortaya koymaktadır.⁴⁷

⁴¹ Yurtseven ve Şahin (n 5) 155.

⁴² Ahmet Mumcu, *Osmanlı Devleti'nde Siyaseten Katl*, (Phoenix Yayınevi 2007), s. 45.

⁴³ Ahmet Mumcu (n 42) 115.

⁴⁴ Yurtseven ve Şahin (n 5) 145.

⁴⁵ Yurtseven ve Şahin (n 5) 147.

⁴⁶ Yurtseven ve Şahin (n 5) 155.

⁴⁷ Ahmet Mumcu (n 42) 182

IV. 1876 KANUN-İ ESASİ DÖNEMİ VE YILDIZ ÇADIR MAHKEMELERİ

1876 Anayasası'nın yirmi üçüncü maddesinde⁴⁸ ve Mehakim (Mahkemeler) bölümünün altında seksen dokuzuncu maddede⁴⁹ tabî hâkim ilkesi düzenlenmiştir.⁵⁰ 1878 yılında meclis Padişah tarafından tatil edilmiştir. Bu dönemde parlamenter denetim askıya alınmış olsa da devlet idaresinin devamlılığını sağlamak amacıyla yürütme organı geniş yetkilerle donatılmıştır. Nitekim her ne kadar Meclis tatil edilmiş olsa da bu dönemde yasama faaliyeti tamamen durmamış; Anayasa'nın 36. maddesindeki aciliyet hükmüne dayanılarak çıkarılan "Kanun-i Muvakkat" (geçici kanunlar) ve nizamnameler ile hukukî düzenlemeler yapılmaya devam edilmiştir.⁵¹ Bu usulle yürürlüğe giren metinler, meclis denetiminden geçmeksizin Padişah ve Heyet-i Vükela kanalıyla hayata geçirilerek dönemin yönetim ihtiyacını karşılamıştır.⁵² 1908 yılında II. Meşrutiyet'in ilanı ile birlikte Meclis-i Umumi tekrar faaliyete geçmiş ve 1909 anayasa değişiklikleri ile Padişahın mutlak yasama otoritesine karşı anayasal denetim mekanizmaları güçlendirilmiştir.⁵³

Yürütmenin yasama üzerindeki bu baskın rolü, yargı alanında da benzer bir istisnai rejimin doğmasına zemin hazırlamıştır. Kanun-i Esasi'nin 36. maddesi uyarınca, parlamentonun faaliyetlerine ara verdiği dönemlerde meydana gelen acil ve olağanüstü durumlarda, yürütme organına geçici bir yasama yetkisi tanınmıştır. Bu düzenleme kapsamında Heyet-i Vükela, anayasal ilkelere bağlı kalmak kaydıyla, Meclis-i Mebusan tarafından onaylanana kadar yasa gücüne sahip kararlar alma hakkına sahiptir. Dolayısıyla, kriz anlarında yönetsel boşluk oluşmaması adına hükümetin çıkardığı bu geçici kararların, meclis denetimine sunulana dek hukuken kanun hükmünde ve bağlayıcı olduğu kabul edilmiştir.⁵⁴

Söz konusu geçici yetkilerin yargısal bir boyuta büründüğü en somut örnek, Sultan Abdülaziz'in ölümüyle ilgili sanıkların yargılamak üzere tesis edilen mekanizmadır. Bakanlar Kurulu

⁴⁸ MADDE 23.- Yapılacak usulü muhakeme kanunu hükmünce hiç kimse kanunen mensup olduğu mahkemeden başka bir mahkemeye gitmeye icbar olunamaz.

⁴⁹ MADDE 89.- Her ne nam ile olursa olsun bazı mevaddı mahsusayı rüiyet ve hükmetmek için mehakimi muayene haricinde fevkalâde bir mahkeme veyahut hüküm vermek selâhiyetini haiz komisyon teşkili katiyen caiz değildir. Fakat kanunen muayyen olduğu veçhile tâyini mevla ve tahkim caizdir.

⁵⁰ Durulcan Selçuk, 'Tabî Hâkim İlkesi ve Türk Yargı Tarihinde Olağanüstü Mahkemeler' (Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi 2021) 110.

⁵¹ S. Örsten Esirgen, 'Türk Hukuk Tarihinde Kanun-ı Muvakkat Kavramı ve Uygulaması', (2022) 1 Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi 477, 485

⁵² Durhan (n 28) 105

⁵³ İ. Ülker, 'Hukukun Genel İlkeleri Bağlamında Kanun-ı Esasi'deki Yargılamaya İlişkin Hükümlerin Değerlendirilmesi', (2013) 21(2) Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, s. 118.

⁵⁴ Örsten Esirgen (n 46) 489.

tarafından alınan kararlar doğrultusunda; sanıkların ilgili dosyalarıyla birlikte yargılanmak üzere mahkemeye sevk edilmesi ve yargılamanın Yıldız Sarayı civarındaki Malta Karakolu'nun bitişiğinde kurulan bir çadırda gerçekleştirilmesi uygun görülmüştür. Duruşmaların alenî yapılması hedeflenmiş, ancak izleyicilerin salona giriş yapabilmesi için Adliye Nazırlığı'ndan temin edilecek özel bir davetiyeye sahip olmaları şartı getirilmiştir.⁵⁵

Mahkemenin kuruluş aşaması incelendiğinde, bağımsız bir yargı erkinden ziyade idarî bir iradenin varlığı göze çarpmaktadır. Yıldız Çadır Mahkemelerinin Bakanlar Kurulu (Heyet-i Vükela) tarafından kurulduğu görülmektedir. Bu mahkemeler Mithat Paşa ve Mahmud Celaleddin Paşa gibi isimlere özel olarak kurulmuştur.⁵⁶ Bu karar, anayasanın fevkalade mahkeme tesisini yasaklayan seksen dokuzuncu maddesine⁵⁷ aykırı olduğundan geçersiz olması gerekmektedir. Buna rağmen, anayasal güvencelerin fiilen askıda olduğu bu dönemde yargılamalar gerçekleştirilmiş, sanıkların savunma hakları kısıtlanmış ve neticede paşalar hakkında mahkûmiyet kararları verilerek sürgüne gönderilmişlerdir.

V. 1921 TEŞKİLAT-I ESASİYE DÖNEMİ VE İSTİKLAL MAHKEMELERİ

1921 anayasasında⁵⁸ bir anayasasızlaştırma söz konusudur. Bu durumun temel gerekçesi, Milli Mücadele'nin olağanüstü ve ihtilalci koşullarında kabul edilen Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nun, yargı yetkisini bağımsız bir erk olarak tanımlamak yerine meclisin siyasi iradesine tabi kılmasıdır.⁵⁹ Anayasal bir metnin varlığına rağmen, yargısal işleyişin ve temel hak güvencelerinin bu metnin sessiz kaldığı alanlarda fiilî uygulamalar ve Meclis kararlarıyla şekillendirilmesi, hukuk literatüründe “anayasasızlaştırma” olgusuyla açıklanmaktadır.⁶⁰

Anayasasızlaştırma pratiğinin bu dönemdeki yansımalarından biri İstiklal Mahkemeleridir. Anayasa'da yargı bağımsızlığına dair hiçbir güvenceye yer verilmemesi, yasama organının kendi içinden seçtiği üyelerle kurduğu bu mahkemelerin hem savcı hem hâkimlerin sahip

⁵⁵ Hacer Göl, 'Mehmet Nuri Paşa ve Yıldız Mahkemesi Savunması' (2021) 67 Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi 390, 392.

⁵⁶ H. Yaşaroğlu, 'Osmanlıda Bir Darbe: Sultan Abdülaziz'in Hal'i ve Yıldız Mahkemesi', (2016) 11(1) Turkish Studies, s. 202.

⁵⁷ Durhan (n 28) 105.

⁵⁸ Teşkilat-ı Esasiye Kanunu, Kanun Numarası: 85, Kabul Tarihi: 20.01.1921.

⁵⁹ D. Selçuk, *Tabii Hâkim İlkesi ve Türk Yargı Tarihinde Olağanüstü Mahkemeler*, (Seçkin Yayıncılık 2022), s. 125.

⁶⁰ K. Gözler, '1982 Anayasası Hâlâ Yürürlükte mi? Anayasasızlaştırma Üzerine Bir Deneme', (2016), s. 5.

olduğu yetkilerini kendinde toplamasına olanak sağlamıştır.⁶¹ Bu mahkemeler, tabî hâkim ilkesinden uzaklaşarak doğrudan meclisin siyasî hedefleri doğrultusunda çalışan “ihtilal mahkemeleri” karakterine bürünmüştür.⁶² Dolayısıyla, anayasal normların hiyerarşik üstünlüğünün göz ardı edildiği ve yargı yetkisinin anayasal metindeki sınırlı hükümlerin ötesine geçerek doğrudan siyasî zaruretlere dayandırıldığı bu süreç, hukuk devleti ilkelerinin fiilen askıya alındığı tipik bir anayasasızlaştırma örneği teşkil eder.⁶³

Bu anayasasızlaştırma sürecini daha iyi anlamak için metnin teknik yapısını incelemek gerekmektedir. Bu anayasa, Teşkilat-ı Esasiye (85 Sayılı Kanun) adı altında yürürlüğe girmiştir. Metinde, teşkilata ve idareye ilişkin hükümler bulunmaktadır. Anayasa, yirmi üç madde ve bir ek maddeden oluşan çerçeve ve yumuşak bir belgedir. Bu kanun 1876 Anayasası'nı ilga etmemiş; ancak İstanbul hükümetinin aldığı hiçbir kararın geçerli olmayacağını belirtmiştir.

Ayrıca siyasal sistemin de kökten değiştirildiği görülmektedir. Bu nedenle 1876 Anayasası yürürlükten kalkmamıştır ve bu dönemde hâlen geçerlidir, sadece anayasal değerini yitirmiştir. 1921 Anayasası'nda özgürlükler ve yargı bölümleri bulunmadığından ve bu boşluklar anayasal metnin kapsamını fiilen daralttığından 1876 Anayasası'nda yazılmış hükümleri hükümet, kendi yorumuyla uygulanmıştır. Yargı bölümü, her ne kadar hükümetin kendi yorumuyla uygulanacak olsa da 1876 Anayasası'na uygun olması gerektiğine göre tabî hâkim ilkesi bu dönemde de geçerli olmalıdır. Ancak 11 Eylül 1920'de 21 Numaralı Firariler Hakkında Kanun ile İstiklal Mahkemeleri kurulmuştur.⁶⁴

Söz konusu mahkemeler, anayasal boşlukların ve savaş hukukunun yarattığı iklimde yargısal bir enstrüman olarak ortaya çıkmıştır. Kurtuluş Savaşı döneminde, özellikle asker kaçakları meselesine çözüm üretmek amacıyla Büyük Millet Meclisi tarafından oluşturulan özel yetkili yargı kurumlarına İstiklal Mahkemeleri denir.⁶⁵ İstiklal Mahkemelerinin üyelerini Büyük Millet Meclisi (BMM) seçtiğinden yasama organının yargıyı kendi elinde bulundurduğu anlaşılmaktadır. İlerleyen yıllarda İstiklal Mahkemeleri amacından sapmaya başlamıştır ve asker kaçakları

⁶¹ Aslan ve Dünder (n 33) 32.

⁶² K. Çelik, 'Millî Mücadele'de İç İsyancılar, Vatan İhanet Kanunu ve İstiklâl Mahkemeleri', (2007) (40) Atatürk Yolu Dergisi, s. 585.

⁶³ Selçuk (n 12) 128

⁶⁴ Ulvi Ufuk Tosun, 'Birinci Türkiye Millet Meclisi Döneminde İç Güvenliğin Sağlanmasında İstiklal Mahkemelerinin Rolü' (2023) 1 Atatürk Üniversitesi Tarih ve Tarihçi Dergisi 53, 58.

⁶⁵ İ Ülker, 'İstiklal Mahkemelerinin Yargılama Usulü' (2015) 23(2) Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi 35.

ile ilgili sorunların dışında da mevcut düzene yönelik her türlü eylemi soruşturmak ve cezalandırmak amacıyla olağanüstü yetkilerle donatılmış ihtilal mahkemelerine⁶⁶ dönüşmüştür. Hukukî açıdan bu mahkemelerin en belirgin özelliği, verdikleri hükümlerin kesin olması ve bu kararlara karşı herhangi bir temyiz yolunun bulunmamasıdır; bu durum yargısal denetimin devre dışı bırakıldığı bir usulün doğmasına yol açmıştır.⁶⁷ Ayrıca, bu mahkemelerin üzerinde herhangi bir denetim mekanizmasının bulunmadığı; her bireyi yargılama yetkisine sahip oldukları ve yasal sınırlamalara tabi olmaksızın hüküm verebildikleri belirtilmiştir.⁶⁸ Bu durum suçta ve cezada kanunilik ilkesine⁶⁹ aykırıdır.⁷⁰

VI. 1924 TEŞKİLAT-I ESASİYE DÖNEMİ, TABİİ HÂKİM İLKESİ VE TAHKİKAT ENCÜMENLERİ

İkinci Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin (TBMM) hazırladığı 1924 Anayasası'nın sekizinci maddesinde⁷¹ yargının bağımsızlığı ilkesi kabul edilmiştir. Elli üçüncü maddesinde⁷² ise mahkemelerin görev ve yetkilerinin kanunla düzenleneceği belirtilmiştir. Bu bağımsızlığı teminat altına alan güvenceler eksiktir. Hukuk devleti idealine felsefi bir bakış açısıyla yaklaşıldığında, anayasal metnin bu sessizliği, yargısal güvencelerin siyasî iktidarın tasarrufuna açık bırakılması anlamına gelmektedir.⁷³ Özellikle modern anayasalarda tabii hâkim ilkesinin en somut dayanağı olan “olağanüstü merci yasağı” 1924 Anayasası'na eklenmemiştir; literatürde bu durumun, meclis üstünlüğü modelini benimseyen 2. TBMM'nin bilinçli bir tercihi olduğu belirtilmektedir.⁷⁴ Bu düzenlemeler olağanüstü mahkemelerin işlevlerinin devam etmesine yol açmıştır. Nitekim adil yargılanma hakkının temel bir unsuru olan tabii hâkim ilkesi, 1924 rejiminde

⁶⁶ Selçuk (n 12) 112.

⁶⁷ Aslan ve Dünder (n 33) 34.

⁶⁸ Selçuk (n 12) 112.

⁶⁹ Suçların ve cezaların kanuniliği ilkesi, şahsi haklar ile özgürlüklerin korunmasında temel bir teminat işlevi görür. Bu kural uyarınca, hangi fiillerin suç sayıldığı ve bunlara ne tür cezalar verileceği önceden netleştirilir; böylece bireylerin hareket alanı belirlenerek bu çerçevede dışındaki tüm eylemlerin hukuken serbest olduğu garanti altına alınır.

⁷⁰ Teşkilat-ı Esasiye Kanunu, Kanun Numarası: 491, Kabul Tarihi: 20.04.1924, RG 20.04.1924/85.

⁷¹ Madde 8.- *Hakkı kaza, Millet namına, usulü ve kanunu dairesinde müstakil mehakim tarafından istimal olunur.*

⁷² Madde 53.- *Mahkemelerin teşkilâtı, vazife ve salâhiyetleri kanunla muayyendir.*

⁷³ S. Aktaş, “Hukuk Devleti İdealine Felsefi Bir Bakış”, *YBHD*, Cilt 5, Sayı 2020/1, s. 12.

⁷⁴ Selçuk (n 12) 118.

anayasal bir yasakla güvenle altına alınmadığı için yasama çoğunluğunun müdahalelerine karşı savunmasız kalmıştır.⁷⁵

27 Nisan 1960 7468 Sayılı Tahkikat Encümenlerinin Kurulması Kanunu⁷⁶ tabî hâkim ilkesinin ihlal edildiğini göstermektedir. Tahkikat Komisyonu, başlangıçta bir yargı organı kimliğiyle değil, Meclis'in inceleme ve araştırma faaliyetlerini yürüten bir kurul olarak yapılandırılmıştır.⁷⁷ Meclis araştırması, bir bilgi edinme yoludur. Ancak bu dönemde gözlemlenen “sessiz anayasa değişiklikleri”, parlamentonun idarî denetim yetkisini aşarak yargı alanına müdahale etmesine kapı aralamıştır.⁷⁸

Tahkikat Komisyonu'nun olağanüstü bir yargı organına dönüşme süreci Yetki Kanunu ile tamamlanmıştır. Bu düzenlemenin hayata geçmesiyle birlikte komisyon; yargısal yetkilerle donatılmış, bireysel hak ve hürriyetleri kısıtlayabilen, aynı zamanda basın üzerindeki denetimi ve sınırlamaları artırabilen bir yargı mercii kimliği kazanmıştır.⁷⁹ Demokratik bir hukuk devletinde anayasanın aslî işlevi iktidarı sınırlandırmak iken bu komisyonun tesisiyle yargı bağımsızlığını zedeleyen uygulamalar ortaya çıkmıştır.⁸⁰

Tahkikat Komisyonu; siyasî faaliyet yasağından basın yasağına, yargılamaya ve cezalandırmaya kadar pek çok yetkiyle donatılmıştır. Parti üyeleri, generaller, hakimler, Anadolu Ajansı genel müdürü, emniyet müdürleri, istihbarat teşkilatından üyeler bu komisyonda bulunmaktadır. “Bu encümene hem sivil hem askerî mahkemelerin yetkileri”⁸¹ verildiğinden olağanüstü bir mahkeme niteliği taşımaktadır. Bu yapı, evrensel hukuk ilkeleri bağlamında “kanunla kurulmuş mahkeme” kriterini karşılamaktan uzak olup hukukî güvenlik ilkesini temelinden sarsmıştır.⁸²

Sonuç olarak Tahkikat Encümenleri pratiği, yargının münhasır yetkilerinin yasama organına devredildiği tipik bir anayasasızlaştırma ve hukukun araçsallaştırılması örneğidir.⁸³ Hukukun

⁷⁵ Ekren (n 3) 258

⁷⁶ Türkiye Büyük Millet Meclisi Tahkikat Encümenlerinin Vazife ve Salâhiyetleri Hakkında Kanun, Kanun Numarası: 7468, Kabul Tarihi: 27.04.1960, RG 28.04.1960/10491.

⁷⁷ Selçuk (n 12) 121.

⁷⁸ D. Erdoğan, “Sessiz Anayasa Değişiklikleri ve Anayasa Yargısının Sınırları: Türkiye ve Almanya Örneği”, *TA-ÜHFD*, Cilt 7, Sayı 2, 2025, s. 940.

⁷⁹ Selçuk (n 12) 125.

⁸⁰ N. Alan, “(Demokratik) Hukuk Devleti ve Anayasa”, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, Cilt 58, Sayı 1, 2003, s. 5.

⁸¹ Emre Kongar, ‘Tahkikat Encümeni ve TBMM'nin Feshi Yetkisi’ (emrekongar.org, 1 Mayıs 2021) <www.kongar.org/Aydinlanma/2021/3237_Tahkikat_Encumeni.Php> Erişim Tarihi 30 Mart 2024.

⁸² E. Ağca, ‘Hakem Heyetlerinin AİHS Madde 6 Bağlamında “Kanunla Kurulmuş Mahkeme” Niteliğinin Kabul Edilebilirliği’ (2025) 29(1) *EBYÜHFD*, s. 330

⁸³ Çakmaz (n 23) 48

araçsallaştırılması, hukuk normlarının iktidarı sınırlayan ve bireysel hakları koruyan aslı işlevinden uzaklaştırılarak, siyasî çoğunluğun belirli hedeflerine ulaşmak için kullandığı teknik bir “araç” haline getirilmesidir.⁸⁴ Bu süreçte hukuk devleti ideali, yerini hukukun sadece şekilsel bir meşruiyet kılıfı olarak kullanıldığı bir düzene bırakmakta; yargısal mekanizmalar ise bağımsızlığını yitirerek siyasî iradenin kararlarını tasdik eden yapılar hâline dönüşmektedir.⁸⁵ Tahkikat Encümenleri pratiği, yargının münhasır yetkilerinin yasama organına devredildiği ve tabîî hâkim güvencesinin tamamen tasfiye edildiği bir anayasasızlaştırma örneği olarak hukuk tarihindeki yerini almıştır.

VII. 1961 ANAYASASI DÖNEMİ TABİÎ HÂKİM İLKESİ, 1971-1973 DEĞİŞİKLİKLERİ VE KANUNÎ YARGI YOLU

1961 anayasasının⁸⁶ otuz ikinci maddesinde⁸⁷ tabîî yargı yolu düzenlenmiştir. 1961 Anayasası'nın otuz ikinci maddesinde yapılması tasarlanan ilk düzenleme ile “tabîî yargı yolu” ilkesinin daraltılması hedeflenmiştir; bu kapsamda, maddenin olağanüstü yargı mercilerinin kurulmasını yasaklayan ikinci fıkrasının metinden tamamen çıkarılması planlanmıştır.⁸⁸ Bu dönemin ilerleyen zamanlarında tabîî hâkim ilkesinin kanunî yargı yolu ile değiştirildiği görülmektedir. Tabîî hâkim ilkesinin unsurları arasında öncedenlik ve kanunilik ilkeleri bulunmaktadır. Ancak bu değişiklikte kanunî yargı yolunun tabîî hâkim ilkesi ile aynı anlama geldiği düşünülerek yapıldığı görülmektedir. Hukukî güvenlik ilkesi çerçevesinde değerlendirildiğinde, bu kavramsal dönüşümün sadece teknik bir terim değişikliği olmadığı, yargısal güvencelerin kapsamını daraltma riski taşıdığı söylenebilir.⁸⁹

Kanunilik ilkesi; mahkemelerin teşkilatlanması, yetki sınırları ve işleyiş kurallarının münhasıran yasalarla belirlenmesini öngörür.⁹⁰ Bu prensip gereğince idare; tüzük, yönetmelik veya normlar hiyerarşisinde üst sıralarda yer alan kanun hükmünde kararnameler gibi düzenleyici

⁸⁴ Aktaş (n 68) 18

⁸⁵ G. Uygur, “Adalet ve Hukuk Devleti”, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi (AÜHFD)*, Cilt 53, Sayı 3, 2004, s. 35.

⁸⁶ Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, Kanun Numarası: 334, Kabul Tarihi: 09.07.1961, RG 20.07.1961/10859.

⁸⁷ Madde 32.- Hiç kimse, tabîî hâkiminden başka bir merci önüne çıkarılamaz. Bir kimseyi tabîî hâkiminden başka bir merci önüne çıkarma sonucunu doğuran yargı yetkisine sahip olağanüstü merciler kurulamaz.

⁸⁸ Selçuk (n 9) 128.

⁸⁹ Çakmaz (n 23) 45.

⁹⁰ Süha Tanrıver, ‘Tabîî Hâkim İlkesi ve Medenî Yargı’ (2013) *Türkiye Barolar Birliği Dergisi* 12, 23.

işlemler vasıtasıyla yeni mahkemeler ihdas edemez.⁹¹ Aynı şekilde, mevcut mahkemelerin görev kapsamını değiştiremeyeceği gibi, yürürlükteki yargılama usullerinde farklılık yaratacak herhangi bir müdahalede de bulunamaz.⁹² Demokratik hukuk devleti ve anayasa ilişkisi bağlamında bu ilke, yürütmenin yargı üzerindeki nüfuzunu kırmayı ve yargının münhasır alanını yasama güvencesine almayı hedefler.⁹³

Öncedenlik ilkesine göre ilgili düzenlemenin yargılanacak uyuşmazlığın ortaya çıkmasından evvel hayata geçirilmiş olması⁹⁴ gerekmektedir. Adil yargılanma hakkının temel bir unsuru olan bu ilke, bireyin hangi mahkemede yargılanacağını henüz uyuşmazlık doğmadan bilmesini sağlayarak hukuk devletinin öngörülebilirlik ayağını oluşturur.⁹⁵ 1971-1973 anayasa değişiklikleri süreci, bu iki hayati unsurun “kanunî yargı yolu” ifadesi altında eritilmesiyle, olağanüstü dönemlerde kurulan mahkemelere (DGM ve Sıkıyönetim mahkemeleri gibi) anayasal bir meşruiyet zemini hazırlama gayretini yansıtmaktadır.⁹⁶ Bu dönemdeki “sessiz anayasa değişiklikleri”, kavramsal bir basitleştirme gibi sunulsa da aslında yargı bağımsızlığını zedeleyen uygulamalara kapı aralamıştır.⁹⁷ Sonuç olarak tabî hâkim ilkesinin lafzından uzaklaşılması, yargının siyasî müdahalelere karşı korunmasının zayıflatılması sonucunu doğurmuş, bu durum Türkiye’de hukuk devleti idealinden uzaklaşan “anayasasızlaştırma” süreçlerini pekiştirmiştir.⁹⁸

A. YÜKSEK ADALET DİVANI'NIN KURDUĞU YASSIADA MAHKEMELERİ

Yassıada yargılamaları, hukuk devleti ilkesinin temelini oluşturan mahkemelerin bağımsızlığı ve tabî hâkim güvencesinin istisnai bir yargı pratiğiyle askıya alındığı bir süreci temsil etmektedir. 27 Mayıs 1960 askerî darbesinin ardından yargılamalar darbe yönetimi tarafından ihdas edilen özel bir yargı merciinde yapılmıştır. Söz konusu mahkemeler, darbe sonrası yapılandırılan Yüksek Adalet Divanı tarafından hayata geçirilmiştir. Yargı bağımsızlığını zedeleyen bu tür düzenlemeler, mahkemelerin tarafsız birer adalet mercii olmaktan çıkıp, yürütme gücünü

⁹¹ Tanrıver (n 67) 26.

⁹² Tanrıver (n 67) 26.

⁹³ Alan (n 75) 8.

⁹⁴ Tanrıver (n 67) 26.

⁹⁵ Ekren (n 3) 260

⁹⁶ M. Salep, “Sıkıyönetim Uygulamaları Üzerine Değerlendirmeler (1971-1973)”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt 10, Sayı 52, 2017, s. 425.

⁹⁷ Erdoğan (n 73) 950

⁹⁸ A.M. Güneş, “Geçmişten Günümüze Türkiye’de Hukuk Devleti İlkesi”, *IBAD*, Madrid, 2016, s. 6.

elinde bulunduranların belirlediği hedefler doğrultusunda hareket eden yapılar hâline gelmesine neden olmuştur.⁹⁹ Milli Birlik Komitesi'nin (MBK) belirlediği usuller doğrultusunda, yargılama sürecinde sanıkların aileleriyle irtibat kurmalarına izin verilmemiş ve buldukları bölgeye dışarıdan erişim tamamen engellenmiştir.¹⁰⁰

Bu durum aleniyet ilkesini ihlal etmektedir. Aleniyet ilkesi; davanın tarafları haricindeki kişilerin de duruşmaları takip edebilme ve mahkemece tesis edilen nihai karardan haberdar olabilme hakkını ifade eder.¹⁰¹ Hukuk devleti ilkesi, sadece kâğıt üzerinde bir anayasal hüküm olmayıp bireyin devlet gücü karşısında yargısal yollarla korunmasını ve bu sürecin şeffaf bir şekilde yürütülmesini gerektirir.¹⁰²

İnfaza ilişkin özel bir yasal düzenleme ihdas edilmiştir. Bu kanun değişikliğiyle idam cezasına ilişkin yaş sınırlaması iptal edilerek, 65 yaş üstündeki kişilerin de bu cezaya çarptırılabilmesinin önü açılmıştır.¹⁰³ Bu tür olağanüstü yargılamalarda gözlemlenen en büyük hukukî aykırılık, suç ve cezada kanunilik ilkesinin ihlal edilerek yargılamanın uyuşmazlıktan sonra ihdas edilen usullerle yürütülmesidir.¹⁰⁴ Yassıada yargılamalarında sanıkların kendilerini savunma hakkı kısıtlanması, adil yargılanma hakkını ve kendini savunma hakkını ihlal etmektedir. Adil yargılanma hakkının temel direği olan tabî hâkim ilkesi, uyuşmazlığın doğumundan sonra mahkeme kurulmasını açıkça yasaklamasına rağmen; Yüksek Adalet Divanı belirli bir grubu yargılamak üzere sonradan kurulmuş bir olağanüstü mahkeme niteliğindedir.¹⁰⁵

Sonuç olarak Yassıada yargılamaları, kanunî yargı yolu güvencesinin tamamen tasfiye edildiği ve anayasal normların fiilen işlevsiz bırakıldığı bir dönemin hukukî tablosunu çizmektedir. Bu yargısal pratik, olağanüstü dönemlerde kurulan mahkemelerin, evrensel hukuk ilkelerini ve bireysel yargılanma güvencelerini nasıl daralttığını somut bir şekilde ortaya koymaktadır.¹⁰⁶

⁹⁹ M. Özen, “Yargı Bağımsızlığını Zedeleyen Düzenleme, Uygulamalar ve Bağımsızlığı Sağlamaya Yönelik Çözüm Önerileri”, *Ankara Barosu Dergisi*, Sayı 1, 2010, s. 42.

¹⁰⁰ İlyas Topçu ve Sema Akılmak Topçu, ‘Adnan Menderes’in Yargılanması ve İdamı’ (2017) 61 Akademik Bakış Dergisi 59, 65.

¹⁰¹ Nesibe Kurt Konca, ‘Medeni Usul Hukukunda Aleniyet İlkesinin Sınırlandırılması’ (2013) SDU Hukuk Fakültesi Dergisi Mihir Özel Sayısı 65, 78.

¹⁰² F. İkinciogulları, “Hukuk Devleti”, *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt 1, Sayı 1, 1997, s. 15.

¹⁰³ Topçu ve Akılmak Topçu (n 35) 75.

¹⁰⁴ Selçuk (n 12) 140.

¹⁰⁵ Ekren (n 3) 265

¹⁰⁶ Özen (n 94) 48.

B. 1971'DE KURULAN SIKIYÖNETİM MAHKEMELERİ

1961 Anayasası'nın yüz yirmi dördüncü maddesinde¹⁰⁷ sıkıyönetim düzenlenmiştir. 1402 Sayılı Sıkıyönetim Kanunu¹⁰⁸ ise 15 Mayıs 1971'de Resmî Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. Sıkıyönetim Kanununda Sıkıyönetim Mahkemelerinin görev ve yetkileri düzenlenmiştir.¹⁰⁹ Bu Kanun'un on dördüncü maddesine¹¹⁰ göre Sıkıyönetim Mahkemeleri daha çok askerleri yargılamak için kurulmuş gibi görünse de sivilleri de yargıladığı durumlar bulunmaktadır.

Sayfa | 46

1971 yılında yürürlüğe giren 1402 Sayılı Sıkıyönetim Kanununa dair değişiklikler içeren, 1980 yılında yürürlüğe giren 1402 Sayılı Sıkıyönetim Kanununun Bazı Hükümlerinin Değiştirilmesine ve Bazı Hükümler Eklenmesine Dair Kanun çıkarılmıştır.

1402 Sayılı Sıkıyönetim Kanunu'nun on birinci maddesinin ikinci fıkrasında yapılan değişiklikle, ilgili mahkemelerde görev alacak adli müşavir, askeri hâkim, askeri savcı ve yardımcılarının tayin usulü yeniden düzenlenmiştir. Buna göre söz konusu görevliler; Genelkurmay Başkanlığı, ilgili Kuvvet Komutanlıkları ve Millî Savunma Bakanlığı bünyesindeki üst düzey askerî ve hukukî yetkililerden teşkil edilen bir kurulun belirlediği adaylar arasından, Genelkurmay Başkanı'nın görüşü alınarak resmî prosedürlere uygun şekilde atanır.¹¹¹ Bu değişiklik yargının tarafsız ve bağımsız olması ilkesine aykırı olduğundan tabî hâkim ilkesini de ihlal etmektedir.

¹⁰⁷ MADDE 124 — Savaş hali, savaşı gerektirecek bir durumun başgöstermesi, ayaklanma olması veya vatan ve Cumhuriyete karşı kuvvetli ve eylemli bir kalkışma olduğunu gösterir kesin belirtilerin meydana çıkması sebebiyle, Bakanlar Kurulu, süresi bir ayı aşmamak üzere, yurdun bir veya birden fazla bölgesin de veya her yerinde sıkıyönetim ilân edebilir ve bu nu hemen, Türkiye Büyük Millet Meclisinin onamasına sunar. Meclis, gerekli gördüğü zaman, sıkıyönetim süresini kısaltabileceği gibi, tamamiyle de kaldırabilir. Meclisler toplanık değilse, hemen toplantıya çağırılır. Sıkıyönetimin her defasında iki ayı aşmamak üzere uzatılması, Türkiye Büyük Millet Meclisinin kararına bağlıdır. Bu kararlar, Meclislerin birleşik toplantısında alınır. Sıkıyönetim veya genel olarak savaş halinde, hangi hükümlerin uygulanacağı ve işlemlerin nasıl yürütüleceği, hürriyetlerin nasıl kayıtlanacağı veya dur durulacağı kararla gösterilir.

¹⁰⁸ Sıkıyönetim Kanunu, Kanun Numarası: 1402, Kabul Tarihi: 13.05.1971, RG 15.05.1971/13837.

¹⁰⁹ Sıkıyönetim Kanunu.

¹¹⁰ Madde 14.- (Değişik: 15/5/1973 - 1728/1 md.) Sıkıyönetim Komutanlığı emrine giren personelin, sıkıyönetim hizmet ve görevleri ile ilgili olarak veya sıkıyönetim hizmet ve görevlerinin yapılması sırasında işledikleri suçlara ait davalara bakmak görevi, sıkıyönetim askeri mahkemelerine aittir. Bu kişilerin sıkıyönetim mahkemesi görevine giren suçları hakkında re'sen kovuşturma yapılır. Bunlar hakkında özel kanunlarında gösterilen yargı usulü hükümleri uygulanmaz. (Değişik: 19/9/1980 - 2301/7 md.) Sıkıyönetim emrindeki asker kişilerin sıkıyönetim görevine ilişkin suçlarına Sıkıyönetim Mahkemesinde bakılır. Sıkıyönetim Komutanı; emrindeki personele özel kanunlarında yazılı disiplin ve idari cezaları re'sen verebileceği gibi, özel kanunlarına göre işlem yapılması için yetkili makam ve kurullarına teklife de bulunabilir.

¹¹¹ 1402 Sayılı Sıkıyönetim Kanununun Bazı Hükümlerinin Değiştirilmesine ve Bazı Hükümler Eklenmesine Dair Kanun, Kanun Numarası: 2301, Kabul Tarihi: 19.09.1980, RG 22.09.1980/17113.

1402 Sayılı Sıkıyönetim Kanunu'nun on sekizinci maddesinin ikinci fıkrasında yapılan düzenlemeye göre; sıkıyönetim ilan edilen yerlerin haricinde işlenen suçlara bakacak olan sıkıyönetim askerî mahkemelerinin yetki alanları, Millî Savunma Bakanlığı tarafından belirlenir. Bakanlık, genel hukuk kuralları çerçevesinde bu sınırları tespit ederek kamuoyuna duyurur.¹¹² Bu hüküm de yargının tarafsız ve bağımsız olması ilkesine aykırı olduğundan tabii hâkim ilkesini de ihlal etmektedir.

Kanaatimizce, bu hükümlerden askerlerin yargı yetkisini ellerinde bulundurduğu ve Sıkıyönetim Mahkemeleri ile askerlerin yanı sıra sivillerin de yargılanabileceği sonucu çıkmaktadır. Ayrıca sıkıyönetim bölgesi dışındaki davalara ilişkin olayların hangilerinin sıkıyönetim mahkemelerince, hangilerinin adli merciler tarafından yargılanacağı belli değildir. Bu durum kişiye ve olaya özel mahkemede yargılanma durumunu beraberinde getirmekle kalmayıp kanunun öngörülebilirliği ilkesine de aykırılık teşkil etmiştir. Kanunun öngörülebilirliği ilkesi mevcut yasal normların uygulanmasıyla tesis edilecek hükümlerin muhatapları açısından tahmin edilebilir nitelikte olmasını¹¹³ ifade eder.

C. 1973'TE KURULAN DEVLET GÜVENLİK MAHKEMELERİ

Türk hukuk tarihinde yargı sisteminin sivilleşme idealinden uzaklaştığı en kritik duraklardan biri olan Devlet Güvenlik Mahkemeleri, devletin güvenliği kavramını yargısal bir öncelik hâline getirerek tabii hâkim ilkesini farklı bir boyutta tartışmaya açmıştır. 11 Temmuz 1973 tarihinde 14591 Sayılı Devlet Güvenlik Mahkemelerinin Kuruluş ve Yargılama Usulleri hakkında Kanun Resmî Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir.¹¹⁴ Devlet Güvenlik Mahkemeleri'nin (DGM) kuruluş amacı bu kanunun birinci maddesinde¹¹⁵ belirtilmiştir. DGM'lerin kuruluşu, sivillerin de askerî mahkemelerde yargılanmasının önünün açılması sonucunu doğurmuştur. Bu durum, yargı organlarının teşkilatlanmasında sivil-asker ayrımının

¹¹² 1402 Sayılı Sıkıyönetim Kanununun Bazı Hükümlerinin Değiştirilmesine ve Bazı Hükümler Eklenmesine Dair Kanun. https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc064/kanunmgkc064/kanunmgkc06402301.pdf

¹¹³ Haşim Özpolat, 'Anayasa Mahkemesi'nin Bireysel Başvuru Kararlarında Maddi Anlamda Kanun Kriteri' (2023) 33 Türkiye Adalet Akademisi Dergisi 609, 615.

¹¹⁴ Devlet Güvenlik Mahkemelerinin Kuruluş ve Yargılama Usulleri Hakkında Kanun, Kanun Numarası: 1773, Kabul Tarihi: 11.07.1973, RG 26.07.1973/14591.

¹¹⁵ Madde 1. — Devletin ülkesi ve milleti ile bütünlüğü, hür demokratik düzen ve nitelikleri Anayasada belirtilen Cumhuriyet aleyhine işlenen ve doğrudan doğruya Devlet güvenliğini ilgilendiren suçlara bakmakla görevli, Devlet Güvenlik Mahkemeleri kurulmuştur. Ancak, Sıkıyönetim ve savaş haline ilişkin hükümler saklıdır.

muğlaklaşmasına ve olağanüstü dönemlerde şekillenen yargılama usullerinin olağan döneme taşınmasına sebebiyet vermiştir.¹¹⁶

1971 muhtırasından sonra askerî yargı hem idarî alanda hem cezaî alanda güçlenmiştir. Temel hak ve hürriyetlerin sınırlandırılması rejimi hakkındaki değişikliklerle (on birinci madde)¹¹⁷ temel hak ve özgürlüklerin sınırlandırma imkânı artmıştır. Bu anayasal dönüşüm, sadece hakların sınırını genişletmemiş; aynı zamanda 1982 Anayasası'na giden süreçte temel hak ve ödevlerin olağan dönem kanun hükmünde kararnameleleriyle düzenlenmesine imkân tanıyan otoriter bir hukukî zemin hazırlamıştır.¹¹⁸

DGM'lerin bünyesinde askerî hâkim ve savcılarının görev alması, mahkemelerin bağımsızlığı ve tarafsızlığı ilkesine gölge düşürmüş, bireyin tabî hâkim tarafından yargılanma hakkını zedelemiştir. Mahkemelerin bağımsızlığını zedeleyen bu düzenlemeler, yargı mercilerinin hukukun üstünlüğünü denetleme görevinden uzaklaşarak kamu düzenini sağlama odaklı idarî birer mekanizma gibi algılanması sonucunu doğurmuştur.¹¹⁹ Özellikle devlet güvenliği gibi hukukî belirlilikten yoksun terimlerin yargı yetkisinin temel dayanağı yapılması, suçta ve cezada kanunilik ilkesinin öngörülebilirliğini zayıflatmış ve hukuk normlarının teknik birer araç haline gelmesine yol açmıştır.¹²⁰

Netice itibarıyla 1973'te ihdas edilen DGM'ler, Türkiye'de olağanüstü yargı rejiminin kalıcı hâle gelme çabalarının bir ürünüdür. Bu mahkemeler, hukuk devletinin vazgeçilmez unsuru olan kanunî yargı yolu güvencesini aşındırmış ve yargı birliğini bölerek istisnai bir yargılama hukukunun yerleşmesine neden olmuştur.¹²¹

¹¹⁶ O. Köksal, "Osmanlı Devleti'nde Sıkıyönetim İle İlgili Mevzuat Üzerine Bir Deneme", *OTAM*, Sayı 12, 2001, s. 165 (Yargı yetkisinin askerileşmesi bağlamında).

¹¹⁷ Madde 11.- (Değişik: 20/9/1971 - 1488 S. Kanun/md. 1) Temel hak ve hürriyetler, Devletin ülkesi ve milletiyle bütünlüğünün, Cumhuriyetin, millî güvenliğinin, kamu düzeninin, kamu yararının, genel ahlâkın ve genel sağlığın korunması amacı ile veya Anayasanın diğer maddelerinde gösterilen özel sebeplerle, Anayasanın sözüne ve ruhuna uygun olarak, ancak kanunla sınırlanabilir. Kanun, temel hak ve hürriyetlerin özüne dokunamaz. Bu Anayasada yer alan hak ve hürriyetlerden hiçbirisi, insan hak ve hürriyetlerini veya Türk Devletinin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünü veya dil, ırk, sınıf, din ve mezhep ayırımına dayanarak, nitelikleri Anayasada belirtilen Cumhuriyeti ortadan kaldırmak kastı ile kullanılamaz. Bu hükümlere aykırı eylem ve davranışların cezası kanunda gösterilir.

¹¹⁸ M. Aydın, "1982 Anayasasına göre temel haklar ve ödevlerin olağan dönem kanun hükmünde kararnameleyle 'düzenlenmesi'", *İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt 7, Sayı 2, 2016, s. 15.

¹¹⁹ Şentop (n 29) 95.

¹²⁰ Ülker (n 48) 112.

¹²¹ E.A. Akartürk, "2017 Anayasa Değişikliğinin 'Parlamentosuzlaştırma' Etkisi Üzerine", *Yeditepe Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt 17, Sayı 1, 2020, s. 20

VIII. ANAYASA MAHKEMESİ'NİN SIKIYÖNETİM VE OLAĞANÜSTÜ HÂL KARARNAMELERİNİ DENETLEYEMEMESİ

Sayfa | 49

Türk anayasal sisteminde yargısal denetimin sınırlandırılması, kuvvetler ayrılığı ilkesinin özünü zedeleyerek yargı organının yasama ve yürütme üzerindeki dengeleyici işlevini ortadan kaldıran bir süreçtir.¹²² DGM'ler kanunla oluşturulmaya çalışılmıştır ve kanun anayasaya aykırılık gerekçesiyle Anayasa Mahkemesi'ne (AYM) götürülmüştür.

AYM, kanuni hâkim ilkesinin özünde tabîi yargı yolu olduğunu vurgulayarak, Devlet Güvenlik Mahkemeleri gibi kişiye veya olaya özel mahkemelerin yasayla dahi kurulamayacağına hükmetmiştir. Mahkeme, söz konusu düzenlemenin anayasaya aykırı olduğuna karar vererek ilgili kanunu iptal etmiştir.¹²³ Bu iptal kararı, yargının münhasır yetki alanını koruma adına atılmış hukukî bir adım olsa da anayasal denetimin kapsamına yönelik müdahaleler bu denetimin etkinliğini zamanla zayıflatmıştır.¹²⁴ Her ne kadar AYM'nin yetkileri kısılmış olsa da bir denetim yapmıştır.

İlerleyen dönemlerde 1971 değişikliği ile AYM'nin denetim yetkisi sadece şekille sınırlandırılmıştır, AYM esasına bakamamıştır ve bu nedenle DGM'lerin kurulmasını engelleyememiştir. Anayasal denetimin bu şekilde daraltılması, hukuk devletinin en temel güvencesi olan bireylerin temel haklarını yargı yoluyla koruma imkânını kısıtlamış ve denetlenemeyen bir yetki alanının oluşmasına sebebiyet vermiştir.¹²⁵

Bir süre sonra DGM'lerin olağanüstü mahkemeler olmadığı, uzman mahkemeler olduğu söylenmiştir. Bu yapı 1982'de de benimsenmiştir, bu sebeple DGM'de askerlerin yanında sivililler de yargılanmıştır. Cumhuriyet tarihindeki sıkıyönetim ve olağanüstü yargılama pratikleri incelendiğinde, bu tür mahkemelerin uzmanlık gerekçesiyle savunulması, aslında tabîi hâkim ilkesinin istisnai usullerle aşılması çabasıdır.¹²⁶ Özellikle askerî ve sivil yargı arasındaki

¹²² Akartürk (n 116) 12

¹²³ Tuğrul Katoğlu, 'Devlet Güvenlik Mahkemelerinde Uygulanan Yargılama Usulünün Genel Yargılama Usulünden Farkları' (1994) 49(3) Ankara Üniversitesi SBF Dergisi 1, 15.

¹²⁴ E. Göztepe, *Anayasa Şikâyeti*, (Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları 1998), s. 45.

¹²⁵ Aydın (n 113) 28.

¹²⁶ S. Göktürk Çetinkaya, 'Türkiye Cumhuriyeti'nde Sıkıyönetim Uygulamaları', (2026) 18(1) *History Studies*, s. 30.

sınırların muğlaklaşması, yargı birliğini zedeleyen ve kanunî yargı yolu güvencesini sarsan bir tablo ortaya çıkarmıştır.¹²⁷ DGM'ler 2004'te kaldırılmıştır.

Sonuç olarak AYM'nin denetim yetkisinin kısıtlanması ve DGM'lerin uzman mahkeme adı altında kalıcı hâle getirilmesi, Türkiye'de "anayasasızlaştırma" süreçlerinin yargısal denetimi nasıl etkisizleştirdiğini göstermektedir. Bu süreç, yargının sadece bir devlet teşkilatı olarak görülmeyip bireysel hakların korunmasında aslî bir güvence olması gerektiği ilkesinin hukukî tahlili açısından kritik öneme sahiptir.

IX. 1982 ANAYASASI SIKIYÖNETİM MAHKEMELERİ

Sıkıyönetim rejimi, devletin karşılaştığı ağır tehditler karşısında başvurduğu, yargı yetkisinin sivil mahkemelerden askeri mahkemelere geçtiği istisnai bir yönetim usulüdür. Günümüzde hâlâ yürürlükte olan 1982 Anayasası'nın¹²⁸ otuz yedinci maddesinde kanuni hâkim güvencesi düzenlenmiştir.¹²⁹ Bu ilke gereğince olağanüstü mahkemeler kurulamaz. Kişiye veya olaya özel mahkeme kurulduğu takdirde kanunun öngörülebilirliği ilkesi de ihlal edilmiş olacaktır. Ancak 1982 Anayasası, sıkıyönetimi anayasal bir kurum olarak düzenleyerek bu dönemlerde yargı yetkisinin askerî mercilerce kullanılmasına yasal bir dayanak oluşturmuştur.¹³⁰

1982 anayasasının yüz yirmi ikinci maddesinde¹³¹ sıkıyönetim düzenlenmiştir. 1980 yılında Milli Güvenlik Konseyi'nin 1 Sayılı Bildirisi¹³² ile sıkıyönetim ilan edilmiştir ve ülke 13 sıkı yönetim bölgesine bölünmüştür. Bu süreçte kurulan mahkemeler, o dönem çıkarılan bildiri ve kararlarla yapılandırılmış, daha sonra 1982 Anayasası ile bu yargılama biçimi anayasal bir

¹²⁷ F. Öztürk, '20. Yüzyıl Osmanlı Devleti'nde Olağanüstü Mahkemeler: Manastır Olağanüstü Mahkemesi Örneği', (2026) 26(1) *Abant Sosyal Bilimler Dergisi*, s. 650.

¹²⁸ Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, Kanun Numarası: 2709, Kabul Tarihi: 07.11.1982, RG 09.11.1982/17863.

¹²⁹ B. Kanuni hâkim güvencesi: Madde 37 – Hiç kimse kanunen tabi olduğu mahkemeden başka bir merci önüne çıkarılamaz. Bir kimseyi kanunen tabi olduğu mahkemeden başka bir merci önüne çıkarma sonucunu doğuran yargı yetkisine sahip olağanüstü merciler kurulamaz.

¹³⁰ F. Tabak, "Osmanlıda Örfen Kanuna Hukuk Sistemi", *Hitit Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi*, 2015, s. 5.

¹³¹ *Madde 122 – Anayasanın tanıdığı hür demokrasi düzenini veya temel hak ve hürriyetleri ortadan kaldırmaya yönelik ve olağanüstü hal ilanını gerektiren hallerden daha vahim şiddet hareketlerinin yaygınlaşması veya savaş hali, savaşı gerektirecek bir durumun başgöstermesi, ayaklanma olması veya vatan veya Cumhuriyete karşı kuvvetli ve eylemli bir kalkışmanın veya ülkenin ve milletin bölünmezliğini içten veya dıştan tehlikeye düşüren şiddet hareketlerinin yaygınlaşması sebepleriyle, Cumhurbaşkanı başkanlığında toplanan Bakanlar Kurulu, Milli Güvenlik Kurulunun da görüşünü aldıktan sonra, süresi altı ayı aşmamak üzere yurdun bir veya birden fazla bölgesinde veya bütününde sıkıyönetim ilan edebilir.*

¹³² "Milli Güvenlik Konseyi'nin Bir Numaralı Bildirisi, RG 12.09.1980/17103.

statüye kavuşmuştur.¹³³ Sıkı yönetim bölgesinde, sıkıyönetim komutanlarının her türlü işlemi yapmasına imkân sağlayan bildirimler yayımlanmıştır. Karar ile sıkıyönetim mahkemeleri kurulmuştur. Bu durumun hukukî tahlili yapıldığında, sıkıyönetim mahkemelerinin varlığı, bireyin normalde yargılanması gereken sivil mahkeme yerine başka bir askerî mercide yargılanması sonucunu doğurmaktadır.¹³⁴ 1982 Anayasası'nın ilk hâlinde yer alan sıkıyönetim mahkemeleri, yargı birliğini ve kanunî hâkim güvencesini sınırlandıran bir uygulama olmuştur. Bu mahkemeler aracılığıyla yargı yetkisinin askerî makamlara devredilmesi, hukuk devletinin öngörülebilirlik ilkesini etkilemiş ve yargı bağımsızlığı tartışmalarını beraberinde getirmiştir.¹³⁵

Sıkıyönetimi olağanüstü hâlden ayıran temel özellik, kolluk yetkilerinin askerî mercilere devredilmesi ve belirli suç kategorilerinin yargılamasının sıkıyönetim askerî mahkemelerince yürütülmesidir.¹³⁶ Buna karşın olağanüstü hâl rejiminde yargı yetkisi, tabiî hâkim ilkesine sadık kalınarak olağan (sivil) mahkemeler tarafından kullanılmaya devam eder. Esasen olağanüstü hâl rejimleri, anayasal çerçevede tanımlanmış ve sınırları belirlenmiş birer yönetim usulüdür.¹³⁷

Sıkıyönetim hukukunun temelini oluşturan Örfî İdare Kanunu, devletin olağan hukuk kurallarıyla yönetilemediği olağanüstü dönemlerde uygulanan ve yürütme ile askerî makamlara geniş yetkiler tanıyan bir yasal düzenlemedir. Doktrindeki bir görüşe göre tarihsel kökeni bakımından bu rejim, Osmanlı hukuk sistemindeki örfî hukuk anlayışının bir yansıması olarak görülebilmektedir çünkü örfî hukuk, padişahın veya devlet otoritesinin kamu düzenini korumak adına koyduğu istisnaî kuralları ifade eder.¹³⁸

Örfî İdare Kanununda bulunmayan birçok suç, sıkıyönetim mahkemelerine verilmiştir; görev ve yetki alanları genişletilmiştir. Sıkıyönetim görevine girmeyen suçlar da bu mahkemelerin görev kapsamına dahil edilmiştir. 1971 değişiklikleri nedeniyle (tabiî hâkim ilkesinin kanunî hâkim ilkesine dönüştürülmesi) Sıkıyönetim mahkemeleri de DGM'ler gibi sivilleri yargılayabilmiştir.¹³⁹ Bu durum, yargı yetkisinin normalde tabi olunan mahkemeden alınarak özel yetkili bir merciye devredilmesi sonucunu doğurmuştur. Özellikle örfî yetkilerin genişletilmesi, sivil

¹³³ Selçuk (n 12) 133.

¹³⁴ E. İçen, "Osmanlı Devleti'nde İdâre-i Örfîyya Rejimi ve Divan-ı Harpler", *Anasay*, Sayı 32, 2025, s. 80.

¹³⁵ Göktürk Çetinkaya (n 121) 40.

¹³⁶ Selçuk (n 12) 133.

¹³⁷ Selçuk (n 12) 133.

¹³⁸ F. Erkul, "Osmanlı Devleti'nde Hukukun Kökeni: Örfî Hukuk, Kanun-name ve Dini Hukuk (Şer')", *Sinop Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 7, Sayı 1, 2023, s. 740.

¹³⁹ Selçuk (n 9) 138.

yargılama usullerinden uzaklaşarak askerî bir yargılama düzeninin yerleşmesine yol açmıştır.¹⁴⁰

Sonuç olarak Örfî İdare Kanunu ve buna dayalı sıkıyönetim uygulamaları, hukuk devletinin öngörülebilirlik ilkesini sınırlandıran bir yapı arz etmiştir. Bu mahkemelerin görev alanının kanunla belirlenmiş sınırları aşacak şekilde genişletilmesi, tabî hâkim güvencesinin pratik hayatta zayıflamasına neden olmuştur.¹⁴¹

X. SONUÇ VE TARTIŞMA

Osmanlı Türk anayasal gelişmelerine bakıldığında genellikle tabî hâkim ilkesinin kabul edildiği görülmektedir. Ancak bu ilke 1876 Kanun-i Esasi Dönemi Yıldız Çadır Mahkemeleri, 1921'de İstiklâl Mahkemeleri, 1924'te Tahkikat Encümenleri, 1960'ta Yüksek Adalet Divanı 1971'de Sıkıyönetim Mahkemeleri, 1973'te Devlet Güvenlik Mahkemeleri ve 1982 anayasası döneminde Sıkıyönetim Mahkemeleri'ne kadar hemen her dönemde ihlal edilmiştir.

Bu mahkemelerin ortak özelliği, tabî hâkim ilkesine aykırı nitelik taşıyarak kişiye veya olaya özel kurulan mahkemeler olmalarıdır. Tabî hâkim ilkesi ihlal edilirken öncedenlik, suçta ve cezada kanunilik ilkesi, adil yargılanma hakkı, bağımsız ve tarafsız yargılama ilkesi gibi hak ve ilkeler de ihlal edilmiştir. Tarihsel süreçteki bu mahkemeler, sadece kişilere özel kurulmakla kalmamış, aynı zamanda devletin o anki özellikle yürütme organını korumak¹⁴² adına hukuku araçsallaştırmıştır.¹⁴³ Osmanlı'da örfî hukukun şer'i sınırları zorlayarak padişaha tanıdığı geniş yargılama yetkisi, Cumhuriyet döneminde olağanüstü dönem mahkemeleri aracılığıyla sivil yargının askerileşmesi şeklinde devam etmiştir.¹⁴⁴ Bu mahkemeler savunma hakkının kısıtlanması ve tabî hâkimin yerine uyuşmazlıktan sonra atanan heyetlerin geçirilmesi, hukuk devleti idealinden uzaklaşan "anayasasızlaştırma" süreçlerini beslemiştir.¹⁴⁵

Sonuç olarak Türk yargı tarihinde olağanüstü mahkemeler, anayasal bir güvence olan tabî hâkim ilkesini ihlal etmiştir. Yargı erkinin zedelenmesi ve yargının yürütme gücüyle

¹⁴⁰ Tabak (n 125) 7.

¹⁴¹ Erkul (n 133) 748.

¹⁴² N. Berkes, "Teokrasi ve Feodalizm", *Anlık Düşünce Kültür ve Bilim Dergisi*, Sayı 4, 2017, s. 28.

¹⁴³ H.S. Demir, 'Klasik Dönem Osmanlı Devleti'nde Din-Devlet İlişkilerinin Laiklik, Sekülerizm, Teokrasi ve Din Devleti Sistemleri Kapsamında İncelenmesi', *Ankara Barosu Dergisi*, Sayı 3, 2013, s. 275.

¹⁴⁴ H.T. Fendoğlu, 'Örfî Hukuk ve Padişahın Sınırlanması Bağlamında Fatih Anayasası', (2025) 75(2) *Adalet Dergisi*, s. 32.

¹⁴⁵ E.E. Atay, "Osmanlıda Devlet Anlayışı ve Teşkilatı", *Journal of Social Sciences and Humanities*, Cilt 4, Sayı 1, 2021, s. 18.

bütünleşmesiyle sonuçlanan bu süreçler, modern hukuk devletinin en temel şartı olan tabî hâkim güvencesinin tam anlamıyla hayata geçirilmesini engellemiştir.¹⁴⁶

¹⁴⁶ Selçuk (n 12) 127.

KAYNAKÇA

Ağca E, 'Hakem Heyetlerinin AİHS Madde 6 Bağlamında "Kanunla Kurulmuş Mahkeme" Niteliğinin Kabul Edilebilirliği' (2025) 29(1) Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi 319-352.

Sayfa | 54

Akartürk EA, "2017 Anayasa Değişikliğinin 'Parlamentosuzlaştırma' Etkisi Üzerine", *Yeditepe Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt 17, Sayı 1, 2020, s. 1-25.

Akça G ve Hülür H, 'Osmanlı Hukukunun Temelleri ve Tanzimat Dönemindeki Hukuksal Yeniliklerin Sosyo Politik Dinamikleri' (2006) *Türkiyat Araştırmaları Dergisi* 295-321.

Aktaş S, "Hukuk Devleti İdealine Felsefi Bir Bakış", *YBHD*, Cilt 5, Sayı 2020/1, s. 1-32.

Alan N, "(Demokratik) Hukuk Devleti ve Anayasa", *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, Cilt 58, Sayı 1, 2003, s. 1-13.

Aslan S ve Dünder T, 'Cumhuriyet Döneminde İstiklal Mahkemeleri' (2014) Mukaddime 27-44.

Atay EE, "Osmanlıda Devlet Anlayışı ve Teşkilatı", *Journal of Social Sciences and Humanities*, Cilt 4, Sayı 1, 2021, s. 1-25.

Avrupa Konseyi, 'Adil Yargılanma Hakkı' (Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin Etkileri) <www.coe.int/tr/web/impact-convention-human-rights/right-to-a-fair-trial> Erişim Tarihi 30 Mart 2024.

Aydın M. (2016). 1982 Anayasasına göre temel haklar ve ödevlerin olağan dönem kanun hükmünde kararnameleriyle 'düzenlenmesi'. *İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 7(2), 1-38.

Aygün Eşitli E, 'Suçların ve Cezaların Kanuniliği İlkesi' (2013) *Türkiye Barolar Birliği Dergisi* 226-246.

Bahar E, 'Türkiye Anayasa Mahkemesi Kararları Işığında Adil Yargılanma Hakkı' (2022) (68) *Adalet Dergisi* 253-283.

Berber E ve Karataş AV, "Padişahın Denetlenmesinde Şeyhülislamın Rölü" (2022) 2(1) *KHM*, 235-262.

Berkes N, “Teokrasi ve Feodalizm”, *Anlık Düşünce Kültür ve Bilim Dergisi*, Sayı 4, 2017, 24-30.

Çakmaz E, “Hukuk Devleti Çerçevesinde Hukuki Güvenlik İlkesi: Anayasa Mahkemesi Kararları Üzerine Bir İnceleme”, *Süleyman Demirel Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi (SDUHFD)*, Cilt 15, Sayı 1, 2025, s. 35-60.

Çelik K, ‘Millî Mücadele’de İç İsyancılar, Vatana İhanet Kanunu ve İstiklâl Mahkemeleri’ (2007) (40) Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi 569-613.

Demir A, *Mufassal Türk Hukuk Tarihi* (Astana Yayınları 2019).

Demir HS, “Klasik Dönem Osmanlı Devleti’nde Din-Devlet İlişkilerinin Laiklik, Sekülerizm, Teokrasi ve Din Devleti Sistemleri Kapsamında İncelenmesi”, *Ankara Barosu Dergisi*, Sayı 3, 2013, s. 269-288.

Durhan İ, “Tanzimat Döneminde Osmanlı Yargı Teşkilatındaki Gelişmeler”, *Erzincan Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt 12, Sayı 3-4, 2007, s. 91-112.

Ekren NN, ‘Adil Yargılanma Hakkının Temel İlkesi Olarak Tabiî Hâkim İlkesi’ (2020) (1) Eskişehir Barosu Dergisi 252-273.

Erdoğan D, “Sessiz Anayasa Değişiklikleri ve Anayasa Yargısının Sınırları: Türkiye ve Almanya Örneği”, *TAÜHFD*, Cilt 7, Sayı 2, 2025, s. 928-991, DOI: 10.59933/tauhfd.1851967.

Erkul F, “Osmanlı Devleti’nde Hukukun Kökeni: Örfî Hukuk, Kanun-name ve Dini Hukuk (Şer’)”, *Sinop Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 7, Sayı 1, 2023, s. 732-751, DOI: 10.30561/sinopusd.1275865.

Fendoğlu HT, ‘Örfî Hukuk ve Padişahın Sınırlanması Bağlamında Fatih Anayasası’ (2025) 75(2) Adalet Dergisi 15-52.

Göktürk Çetinkaya S, “Türkiye Cumhuriyeti’nde Sıkıyönetim Uygulamaları”, *History Studies*, Cilt 18, Sayı 1, 2026, s. 19-45, DOI: 10.9737/historystudies.1630820.

Göl H, ‘Mehmet Nuri Paşa ve Yıldız Mahkemesi Savunması’ (2021) 67 Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi 390-418.

Gözler K, “1982 Anayasası Hâlâ Yürürlükte mi? Anayasasızlaştırma Üzerine Bir Deneme (Versiyon 4)”, 30 Mayıs 2016, <http://www.anayasa.gen.tr/anayasasizlastirma-v4.pdf> (Erişim Tarihi: 14 Nisan 2026).

Göztepe E, *Anayasa Şikâyeti*, Ankara, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları No: 530, Sayfa | 56 1998.

Güneş AM, “Geçmişten Günümüze Türkiye’de Hukuk Devleti İlkesi”, *1st International Scientific Researches Congress Humanity and Social Sciences (IBAD)*, Madrid, 2016, s. 1-10.

İçen E, “Osmanlı Devleti’nde İdâre-i Örfiyya Rejimi ve Divan-ı Harpler”, *Anasay*, Sayı 32, 2025, s. 61-86, DOI: 10.33404/anasay.1725150.

İkinciogulları F, “Hukuk Devleti”, *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt 1, Sayı 1, 1997, s. 11-24.

Katoğlu T, ‘Devlet Güvenlik Mahkemelerinde Uygulanan Y’argılama Usulünün Genel Yargılama Usulünden Farkları’ (1994) 49(3) Ankara Üniversitesi SBF Dergisi 1-30.

Kongar E, ‘Tahkikat Encümeni ve TBMM’nin Feshi Yetkisi’ (emrekongar.org, 1 Mayıs 2021) <www.kongar.org/Aydinlanma/2021/3237_Tahkikat_Encumeni.Php> Erişim Tarihi 30 Mart 2024.

Köksal O, “Osmanlı Devleti’nde Sıkıyönetim İle İlgili Mevzuat Üzerine Bir Deneme”, *OTAM*, Sayı 12, 2001, s. 157-171.

Kurt Konca N, ‘Medeni Usul Hukukunda Aleniyet İlkesinin Sınırlandırılması’ (2013) SDU Hukuk Fakültesi Dergisi Mihbir Özel Sayısı 65-96.

Mumcu, Ahmet. *Osmanlı Devleti’nde Siyaseten Katl*. Ankara: Phoenix Yayınevi, 2007.

Öden M, “Anayasa Mahkemesi ve Olağanüstü Hal ve Sıkıyönetim Kanun Hükmünde Kararnemelerinin Anayasaya Uygunluğunun Yargısal Denetimi”, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt 58, Sayı 3, 2009, s. 659-692.

Örsten Esirgen S, ‘Türk Hukuk Tarihinde Kanun-I Muvakkat Kavramı ve Uygulaması’ (2022) 1 Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi 477-514.

Özen M, “Yargı Bağımsızlığını Zedeleyen Düzenleme, Uygulamalar ve Bağımsızlığı Sağlamaya Yönelik Çözüm Önerileri”, *Ankara Barosu Dergisi*, Sayı 1, 2010, s. 31-65.

Özkul F. (2020). 1982 Anayasası’nda olağanüstü dönem kanun hükmünde kararnamelerinin hukuki serüveni. *Ankara Barosu Dergisi*, 2020/3, 195-233.

Özkul F, ‘Anayasalarımızda Yargının Tarafsızlığı ve Bağımsızlığı’ (2016) 3 Ankara Barosu Dergisi 201-263.

Özpolat H, ‘Anayasa Mahkemesi’nin Bireysel Başvuru Kararlarında Maddi Anlamda Kanun Kriteri’ (2023) 33 Türkiye Adalet Akademisi Dergisi 609-622.

Öztürk F, ‘20. Yüzyıl Osmanlı Devleti’nde Olağanüstü Mahkemeler: Manastır Olağanüstü Mahkemesi Örneği’ (2026) 26(1) Abant Sosyal Bilimler Dergisi 643-661.

Salep M, “Sıkıyönetim Uygulamaları Üzerine Değerlendirmeler (1971-1973)”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt 10, Sayı 52, 2017, s. 422-436.

Selçuk D, Tabiî Hâkim İlkesi ve Türk Yargı Tarihinde Olağanüstü Mahkemeler (Seçkin Yayıncılık 2022).

Sevinçli Ç, “Osmanlı Aile Hukuku’nda Şer’i ve Örfî Hukukun Gelişim Süreci Üzerine Genel Bir Değerlendirme”, *Uluslararası Akademik Birikim Dergisi*, Cilt 6, Sayı 5, 2023, s. 974-984, DOI: 10.5281/zenodo.10443280.

Şentop M, ‘Tanzimattan Önceki Dönemde Osmanlı Mahkemelerinin Görev ve Yetkisi’ (2006) *Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları* 87-105.

Tabak F, “Osmanlıda Örfîten Kanuna Hukuk Sistemi”, *Hitit Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi*, 2015, s. 1-12.

Tanrıver S, ‘Tabiî Hâkim İlkesi ve Medenî Yargı’ (2013) *Türkiye Barolar Birliği Dergisi* 12-35.

Taş B, ‘Hukukun Genel Bir İlkesi Olarak Tabii Hakim İlkesi’ (2021) 18(2) *Yükseköğretim ve Hukuk Fakülteleri Dergisi* 1763-1791.

Tatar T, ‘Osmanlı Devletinin Yönetim Sistemi İle İlgili Tartışmalar’ *Düşünce Dünyasında Türkiz*.

Topçu İ ve Akılmak Topçu S, 'Adnan Menderes'in Yargılanması ve İdamı' (2017) 61 Akademik Bakış Dergisi 59-80.

Topuz G ve Konan B, 'Geçmişten Günümüze Türk Hukukunda Hâkimin Tarafsızlığı' (2017) Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi 763-794.

Sayfa | 58

Tosun UU, 'Birinci Türkiye Millet Meclisi Döneminde İç Güvenliğin Sağlanmasında İstiklal Mahkemelerinin Rolü' (2023) 1 Atatürk Üniversitesi Tarih ve Tarihçi Dergisi 53-62.

Uygur G, "Adalet ve Hukuk Devleti", *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi (AÜHFD)*, Cilt 53, Sayı 3, 2004, s. 29-38

Ülker İ, 'İstiklal Mahkemelerinin Yargılama Usulü' (2015) 23(2) Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi 21-48.

Ülker İ, "Hukukun Genel İlkeleri Bağlamında Kanun-ı Esasî'deki Yargılamaya İlişkin Hükümlerin Değerlendirilmesi", *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt 21, Sayı 2, Yıl 2013 101-124.

Yaşaroğlu H, "Osmanlıda Bir Darbe: Sultan Abdülaziz'in Hal'i ve Yıldız Mahkemesi", *Turkish Studies*, Cilt 11, Sayı 1, 2016, s. 197-216, DOI: 10.7827/TurkishStudies.9487.

Yıldırım M, 'Türkiye'de Sivil Asker İlişkileri Bağlamında 1966-1973 Cumhurbaşkanlığı Seçimleri' (Yüksek Lisans Tezi, Pamukkale Üniversitesi 2010)

Yurtseven Y, 'Osmanlı Klasik Döneminde İdeoloji, Din ve Siyasi Meşruiyet Üzerine Kısa Bir Değerlendirme' (2007) Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi 1255-1283.

Yurtseven Y ve Şahin GN, 'Klasik Dönem Osmanlı Hukukunda Padişahın Yargı Yetkisi' (2016) 1 Yıldırım Beyazıt Hukuk Dergisi.

1402 Sayılı Sıkıyönetim Kanununun Bazı Hükümlerinin Değiştirilmesine ve Bazı Hükümler Eklenmesine Dair Kanun, Kanun Numarası: 2301, Kabul Tarihi: 19.09.1980, RG 22.09.1980/17113. https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanunbmmc064/kanunmgkc064/kanunmgkc06402301.pdf

Devlet Güvenlik Mahkemelerinin Kuruluş ve Yargılama Usulleri Hakkında Kanun, Kanun Numarası: 1773, Kabul Tarihi: 11.07.1973, RG 26.07.1973/14591.

Kanun-i Esasi (1876) <https://www.anayasa.gov.tr/tr/mevzuat/onceki-anayasalar/1876-k%c3%a2n%c3%bbn-i-es%c3%a2s%c3%ae/> Erişim Tarihi 30 Mart 2024.

Milli Güvenlik Konseyi'nin Bir Numaralı Bildirisi, RG 12.09.1980/17103.

Sayfa | 59

Sıkıyönetim Kanunu, Kanun Numarası: 1402, Kabul Tarihi: 13.05.1971, RG 15.05.1971/13837.

Teşkilat-ı Esasiye Kanunu (1921) <https://www.anayasa.gov.tr/tr/mevzuat/onceki-anayasalar/1921-anayasasi/> Erişim Tarihi 30 Mart 2024.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Tahkikat Encümenlerinin Vazife ve Salâhiyetleri Hakkında Kanun, Kanun Numarası: 7468, Kabul Tarihi: 27.04.1960, RG 28.04.1960/10491.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, Kanun Numarası: 334, Kabul Tarihi: 09.07.1961, RG 20.07.1961/10859.

Liderlik Sistemi:

Yeni Bir Kuvvetler Ayrılığı Hükûmet Sistemi

Leadership System:

A New Separation of Powers Government System

Hüdelfa Taha MEMİŞ*

Öz

Bu makalenin yazım amacı, kuvvetler ayrılığı ilkesi temeline dayanan yeni bir hükûmet sistemi tasarlamak ve bunu yazıya aktarmak; parlamenter sistem, başkanlık sistemi ve yarı başkanlık sistemi olmak üzere üç tip esaslı sistem arasında sıkışan kuvvetler ayrılığı hükûmet sistemi modellerine kendine has, her sistemle alakalı iyi yönlerin alındığı ve hatta eklemelerin yapıldığı, optimum dengenin bulunmaya çalışıldığı yeni bir model, sistem eklemektir.

Makalenin konusu ve içeriği gereğince mevcuttaki sistemlere dair olumlu ve olumsuz fikir beyanlarında bulunulmuş; Türkiye’de kullanılmış hükûmet sistemlerine ise kronolojik olarak değinilirken bu sistemlerin yol açtığı tartışmalar ve sistemlerin asılları, esaslı olan sistemlerle kıyaslanarak detaylıca incelenmiştir.

Liderlik hükûmet sistemi, tasarlama esnasında olmasa da sonradan değerlendirildiğinde çalışma hazırlanışı bakımından Türkiye’de mevcutta bulunan kendine has ve benzersiz hükûmet sisteminin iyileştirilmesine yönelik katkılar sunabileceği ve belki de Türkiye’de mevcutta bulunan hükûmet sisteminin eğer tümünden değiştirilemeyecekse de bu çalışma sayesinde belki bir nebze daha kuvvetler ayrılığına yönelik bir hâl alma yoluna girebileceği düşünülerek hazırlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: hükûmet sistemi, kuvvetler ayrılığı, parlamenter sistem, başkanlık sistemi, yarı başkanlık sistemi.

* Ondokuz Mayıs Üniversitesi Ali Fuad Başgil Hukuk Fakültesi Öğrencisi akademik e-posta: 23090164@stu.omu.edu.tr, kişisel e-posta: hudelfa.me@gmail.com, ORCID: 0009-0008-2405-2151

Abstract

The purpose of this article is to design a new government system based on the principle of separation of powers and to put it into writing; to add a new model, system to the separation of powers government system models, which are stuck between three main types of systems, namely parliamentary system, presidential system and semi-presidential system, in which the good aspects related to each system are taken and even additions are made and the optimum balance is tried to be found.

In accordance with the subject and content of the article, positive and negative opinions are expressed regarding the existing fundamental systems; while the government systems used in Turkey are discussed chronologically, the debates they have sparked and the origins of these systems are examined in detail in comparison with the fundamental systems.

The leadership government system has been not prepared with the thought that it may contribute to the improvement of the unique and spesific government system in Turkey in terms of the preparation of the study, and perhaps, if the current government system in Turkey cannot be changed completely, it may be on the way to becoming a little more separation of powers thanks to this study.

Keywords: government system, separation of powers, parliamentary system, presidential system, semi presidential system.

GİRİŞ

Bu makale, çalışmanın daha verimli ve kümülatif ilerleyebilmesi amacıyla dört ana kısımdan oluşmaktadır. Birinci kısımda mevcutta bilinen kuvvetler ayrılığı hükümet sistemlerine; ikinci kısımda ise Türkiye'nin 1982 Anayasası özelinde tarihsel, kronolojik olarak kullandığı hükümet sistemlerine dair birtakım tespit ve eleştiriler bulunmaktadır. Türkiye'de mevcutta bulunan kendine has ve benzersiz hükümet sisteminin¹ hangi olaylar sonucunda nasıl ortaya çıktığı ve mevcut sistemin bilimsel ahvali de yine bu kısımda aktarılmıştır.

Üçüncü kısımda, ilk iki kısımda aktarmış olduğumuz bilgiler ile yaptığımız eleştiri ve tespitlerin ışığında “neden yeni bir hükümet sistemi?” sorusu cevaplandırılırken; dördüncü kısmı liderlik hükümet sisteminin bizzat kendisine ayırarak bu kısımda sistemin temel yapısı anlatılıp, sistemin mucidi olarak bu sistemi tasarlarken ne gibi mekanizmaları beraberinde kurgulayıp entegre ettiğimiz ve sistemin hangi amaçlara hizmet etmesini hedeflediğimiz bir bütün hâlinde aktarılmıştır.

I. GENEL OLARAK HÜKÜMET SİSTEMLERİ

İnsanlar hayatın ve dünyanın akışı gereği bir arada yaşamak zorundadırlar. Bu bir arada yaşama faaliyeti için de devlet denilen yapıya ihtiyaç duyarlar. Çünkü devlet, insanların bir arada yaşayabilmesi için gereken hukuk düzenini inşa eder. Devlet yönetiminde söz sahibi olan, yetkili ve sorumlu kimseler ise hükümeti teşkil etmektedirler. Her insan topluluğu, devletin hukukun üstünlüğü ilkesine dayanan etkili ve demokratik² bir hükümet tarafından yönetilmesini³ ve hâliyle bunun için gerekli olan sistemin de devlet teşkilatına işlenmesini ister.

¹ Tarafımız yazının kalanı boyunca Türkiye'de mevcutta bulunan bu sistemi “cumhurbaşkanlığı hükümet sistemi” diye adlandıracağız, bunu ise kolay bir ayırt etme ve kısaca bahsedebilme amacıyla yapacaktır. Yoksa “cumhurbaşkanlığı hükümet sistemi” diye bir sistem ne literatürde ne de doktrinde yoktur. Bu sistemi “Hiçistan” veya “Neverland” hükümet sistemi olarak adlandıranlar da olmuştur.

Daha fazla detay için bakınız (bkz.): Kemal Gözler, ‘Cumhurbaşkanlığı Sistemi mi, Başkanlık Sistemi mi, Yoksa Neverland Sistemi mi? 16 Nisan’da Neyi Oylayacağız?’ (Türk Anayasa Hukuku Sitesi, 24 Şubat 2017) <<https://www.anayasa.gen.tr/neverland.htm>> Erişim Tarihi 1 Nisan 2025.

Veya: Kemal Gözler, Elveda Anayasa (4. Bası, Ekin 2021) 55-92.

Hemen burada, ilk dipnotta belirtmek lazım gelir ki bu makalede atıfta bulunulan -12 numaralı dipnot hariç- tüm Kemal Gözler makaleleri, ilk önce “www.anayasa.gen.tr” adresinde yayımlanmış ve devamında da Kemal Gözler’in Elveda Anayasa isimli kitabında toplanmıştır.

² “Demokratik” sözcüğünden kastımızın ne olduğunun tam olarak anlaşılabilmesi için günümüz modern demokrasisini biçimlendiren etkenlere hâkim olmak gerekir. Bknz. Oktay Uygun, Devlet Teorisi (9. Bası, On İki Levha 2023) 399-409.

³ Fatih Öztürk, ABD ve Kanada Federalizmi (1. Bası, Filiz 2021) 6.

İnsanlar günümüze dek devletlere -ve doğal olarak hükûmetlerine- karşı hak mücadelesi vermiş ve bu mücadelelerin sonucunda da iktidarlarını sınırlandırarak bireysel kazanımlar elde etmişlerdir⁴. Bu kazanımlar da devlet iktidarını (hükûmeti) sınırlandırma ve bireysel hakları artırma isteğini her geçen gün tetiklemiş ve artık günümüzde klasikleşmiş bir liberal devlet anlayışı⁵ ortaya koymuştur. Hukukun üstünlüğü ilkesine dayanan bu liberal devlet, halka hesap veren iyi yöneticilere (hükûmetlere) sahip olmak ve egemenliğin asıl sahiplerini mutlu etmek ister.

Hükûmet, yürütme⁶ işlerinin yapıldığı makamda/makamlarda bulunan yetkili ve -bu yetki- den sebep- sorumlu olan, hesap verme zorunluluğuna sahip iktidara (bir kişi, kurul veya parti olabilir) verilen isimdir. Daha öz ifade etmek gerekirse; hükûmet, yürütme erkinin yetkili ve sorumlu kanadına verilen kavramsal, terimsel ifadedir. Yürütme erkinde bulunmayan kimseler iktidar kavramına dahil değildir, bunun yanı sıra yürütmede bulunan her türlü kişi veya makam da hükûmete dahil değildir. Hükûmet, sistemsel olarak kimi zaman tarihte kendiliğinden dizayn olmuş, kimi zamansa beşerî olarak insanlar tarafından dizayn edilmiştir. İşte bu dizayn edilme işinin sistematik olarak saptanmasıyla beraber “hükûmet sistemleri” kavramı ortaya çıkmıştır.

Hükûmet sistemleri, kuvvetler birliği hükûmet sistemleri ve kuvvetler ayrılığı hükûmet sistemleri olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Buradaki “kuvvet” teriminden kasıt ise egemenliğin kullanılabilmesi bakımından üç temel fonksiyonu belirlemek ve bu üç fonksiyonun icra edilebilmesi için de üç organ kurmaktır. Bu fonksiyonları icra eden organların hepsi birbirinden ayrı, bağımsız ise kuvvetler ayrılığı; bu fonksiyonlar tek bir organda toplanmış ise kuvvetler birliği var demektir. Çağdaş siyasal rejimler⁷ ise kuvvetler ayrılığı hükûmet sistemleridir.

A. KUVVETLER BİRLİĞİ HÜKÛMET SİSTEMLERİ

Yargı fonksiyonunun, yargı organı haricinde bir organa bırakılması hukukun bağımsızlığıyla bağdaşmaz⁸. Çünkü yargı tarafsızlıktan ve güvenilirlikten meşruiyet alırken diğer organlar

⁴ Bülent Algan, İnsan Hakları (2. Bası, Adalet 2024) 57-59.

⁵ Ayferi Göze, Siyasal Düşünceler ve Yönetimler (19. Bası, Beta 2021) 267-286.

⁶ Yürütme ile ilgili detaylı bilgi ve hükûmetin yürütmedeki yeri için bkz. Kemal Gözler, Anayasa Hukukunun Genel Esasları (14. Bası, Ekin 2023) 368.

⁷ Hükûmet sistemleri yerine “siyasal rejimler” tabirini kullanan Duverger, kuvvetler ayrılığı hükûmet sistemlerini “çağdaş siyasal rejimler” olarak adlandırmıştır. Bknz. Maurice Duverger, Siyasal Rejimler, Teoman Tunçdoğan (çev), (1. Bası, Sosyal 1986).

⁸ Montesquieu, “yargı kuvveti, yasama ve yürütme kuvvetinden ayrılmadıkça hürriyetten asla söz edilemez” demektedir. Erdoğan Teziç, Anayasa Hukuku (26. Bası, Beta 2023) 493.

seçmen tarafından seçilmeleri sebebiyle meşrudurlar. Bu yüzden ki kuvvetler birliği hükümet sistemleri demokratik kabul edilemez. Kuvvetlerin yasamada veya yürütmede birleşebilmesi sebebiyle kuvvetler birliği hükümet sistemleri⁹, yasamada birleşme ve yürütmede birleşme olmak üzere iki alt başlıkta incelenirler.

1. Yasamada Birleşme (Meclis Hükümeti Sistemi)

Kuvvetlerin yasamada birleşmesiyle ortaya yalnızca meclis hükümeti sistemi¹⁰ çıkabilmektedir. Dolayısıyla tüm fonksiyonları icra edecek olan organ meclistir. Meclis, tüm egemenliğin kontrolünü halk namına kullanmakta ve temsilciler aracılığıyla yasama, yürütme ve yargılama işlemlerini gerçekleştirmektedir. Genellikle devletlerin kuruluş aşamasında ortaya çıkan meclis hükümeti sistemi, “konvansiyon sistemi” veya “konvansiyonel rejim”¹¹ olarak da adlandırılmaktadır.

2. Yürütmede Birleşme

Kuvvetlerin yürütmede birleşmesi esasen bütün gücün tek bir kişide toplanmasından başka bir şey değildir. Bu güç toplanması, eğer siyasi yapılanması bakımından devletin şekli¹² monarşi ise mutlak monarşi, cumhuriyet ise diktatörlük olarak karşımıza çıkmaktadır.

a. Mutlak Monarşi

Eğer monarşik bir yapıda kuvvetler ayrılığı yoksa -ki olduğu durumda meşruti monarşi vardır ve hükümet sistemi kaçınılmaz olarak parlamenter sistem olacaktır- tüm güç monarka toplanmış demektir. Bu da mutlak monarşi olarak adlandırılmaktadır.

b. Diktatörlük

Cumhuri bir rejimde yürütme organının en üst makamındaki kişi devleti demokratik olarak yönetmiyor ve hatta tüm yetkileri ve organları anti demokratik hareketlerle kendinde topluyorsa

“Günümüzde liberal rejimlerde, yönetilenler için güvencelerin başlıcası bağımsız yargı organları ile sağlanmaktadır.” Erdoğan Teziç, *Anayasa Hukuku* (26. Bası, Beta 2023) 497.

⁹ Kuvvetler birliğine dayalı hükümet sistemleri için bkz. Cansu Pişkinpaşa Köklü, *Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmelerinde Kuvvetler Ayrılığı İlkesi* (1. Bası, Seçkin 2021) 45-53.

¹⁰ Meclis hükümeti hakkında genel olarak ve Türkiye özelinde detaylı bilgi için bkz. Tolga Şirin, *Meclis Hükümeti* (1. Bası, On İki Levha 2023).

¹¹ Teziç (n 8) 498.

¹² Kemal Gözler, ‘Hukuk Açısından Monarşi ve Cumhuriyet Kavramlarının Tanımı Sorunu’ (1999) 54(1) Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi <<https://www.anayasa.gen.tr/monarsi.htm>> Erişim Tarihi 1 Nisan 2025.

artık burada yukarıda bahsettiğimiz sebeplerle hukuk düzeni çökmüş ve aslında bir çeşit kuvvetler birliği ortaya çıkmıştır. İşte buna diktatörlük denmektedir. Çeşitli diktatörlük türleri¹³ olmakla beraber anti demokratik, hukuk karşıtı ve kuvvetler birliğine yönelik bir tutum içerisinde olmak hepsinin ortak özelliğidir. Kuvvetleri birleştirdikleri yer ise aslında yürütme organı bile değil, bizzat kendileridir.

B. KUVVETLER AYRILIĞI HÜKÛMET SİSTEMLERİ

Günümüz modern, demokratik liberal devlet anlayışına uygun düşen davranış kuvvetler ayrılığı¹⁴ hükûmet sistemlerinden birinin kullanılmasıdır.

Şu anda günümüz devletlerinin kullanmış olduğu üç adet ana, pür hükûmet sistemi vardır. Bunların sayısı kanımızca ve kelime anlamı, terminoloji¹⁵ bakımından da anlaşılacağı üzere aslen ikidir lakin Fransa’da, 1958 tarihli Fransız Anayasasında 1962 yılında yapılan değişiklikle, devlet başkanının halk tarafından seçilmeye başlanmasının yanı sıra devlet başkanına tanınan yetkiler artık işleri kökünden değiştirmiş ve karma bir yapısı olsa da özgün özellikleri sebebiyle “saflaşmış” bir hükûmet sistemi ortaya çıkmıştır¹⁶. Yoksa Fransa’daki sistem elbette parlamenter sistemin bir türü falan değildir, keza başkanlık sistemiyle de doğrudan bir alakası yoktur. Ancak yarı başkanlık sisteminin dışarıdan bakış, mekanizma açısından yarısı başkanlık, yarısı parlamenterdir. Bu noktada bize yakın bir tanım da bulunmaktadır¹⁷. Bu yoruma dair bir eleştirimiz¹⁸ olmakla beraber tamamen haksız bir yorum olduğunu söylememiz de mümkün

¹³ Teziç (n 8) 497-498.

¹⁴ Montesquieu ve kuvvetler ayrılığı için bkz. Mehmet Akad, Bihterin Vural Dinçkol ve Nihat Bulut, Genel Kamu Hukuku (19. Bası, Der 2023) 141-149.

¹⁵ 1970 yılında Duverger’in siyasal kurumlar ve anayasa hukuku üzerine yazdığı kitapta ilk defa “yarı başkanlık sistemi” olarak terminolojiye katılmıştır. Bknz. Bilgen Kükner, ‘Hükümet Sistemi Seçeneklerinden “Başkanlı Parlamenter Sistem” Seçeneği ve Türkiye Açısından Uygulanabilirliği’ (2012) 70(2) Ankara Barosu Dergisi 277, 283 <<https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/397955>> Erişim Tarihi 1 Nisan 2025.

¹⁶ ibid 282.

¹⁷ Kemal Gözler’in yarı başkanlık sistemi için yazdıkları: “Yarı-başkanlık sistemi değişik şekillerde tanımlanmışsa da, kanımızca çok basit olarak şu şekilde tanımlanabilir: Cumhurbaşkanının halk tarafından seçildiği bir parlamenter sisteme yarı-başkanlık sistemi denir. Aslında bu sisteme mantiken “yarı-parlamenter sistem” denmelidir. Ancak her nedense, “yarı-başkanlık sistemi” denmiştir.” Bknz. Gözler (n 6) 241.

¹⁸ Kemal Gözler’in “yarı-parlamenter sistem” denmelidir söylemini haklı bulmakla beraber “cumhurbaşkanının halk tarafından seçildiği bir parlamenter sisteme yarı-başkanlık sistemi denir” söylemindeki yanlışlık, kanımızca cumhurbaşkanının halk tarafından seçildiği her parlamenter sisteme yarı başkanlık denilemeyecek oluşudur. Zira başkanlığın tek ölçütü seçim değildir, “yarı başkanlık mı yoksa parlamenter mi?” sorusunun cevabı bu şekilde bulunamaz. Devlet başkanının veya başka bir deyişle cumhurbaşkanının seçiminin yanı sıra yetkilerine de bakmak lazımdır. Keza Avusturya, İrlanda ve İzlanda’da parlamenter sistem bulunmakla beraber cumhurbaşkanını halk seçmektedir. Ancak bu yarı başkanlık sistemi olduğu anlamına gelmez çünkü cumhurbaşkanı gerekli yetkilerin sahibi değildir.

değildir. Fransız yarı başkanlık sistemi, yarı parlamenter-yarı başkanlık türü bir izlenim veren lakin kendine has özellikleriyle bunların karması olma noktasından uzaklaşmış, özgün, pür bir hükümet sistemidir.

Başkanlık sistemi ve parlamenter sistem ise bu durumdan daha farklı bir şekilde ortaya çıkmışlardır. Başkanlık sisteminin mucidi ABD, 1776'da Büyük Britanya Krallığı'ndan bağımsızlığını kazanmıştır. İlk ABD başkanlık seçimleri ise Aralık 1788'den Ocak 1789'a kadar bir hafta boyunca yapılmıştır. Bu da demek oluyor ki ABD iki yüz seneden uzun bir süredir bağımsızlığını sürdürürken başkanlık sistemini kullanıyor. ABD, başkanlık sistemini öncelikle bilimsel bir tabloda tasarlamış¹⁹, ardından uygulamaya koymuştur. Parlamenter sistemin mucidi İngiltere'de ise durumlar bu minvalde gelişmemiştir. İngiltere'de yüz yıllar içerisinde kralın yetkilerinin giderek azalması, meclislerin kurulması, bir meclisin diğer meclise göre daha üstün hâle gelmesi ve fonksiyonlarının da giderek farklılaşıyor olması sebebiyle yüz yıllar geçtikten sonra bunun bir "sistem" olduğunun farkına varılmış ve farklı devletlerce kullanılmaya başlanmıştır²⁰.

1. Parlamenter Sistem

Parlamenter sistemde yürütme, bir kanadı yetkisiz ve sorumsuz "cumhurbaşkanından" diğer kanadı ise yetkili ve sorumlu "bakanlar kurulundan" olmak üzere iki kanattan oluşmaktadır. Devletin başında cumhurbaşkanı vardır. Cumhurbaşkanı, "başbakanı" hükümet kurmakla görevlendirir. Başbakan ise "bakanlarını" atar ve böylece hepsinin toplandığı bakanlar kurulu oluşur. Hemen belirtmek gerekir ki "cumhurbaşkanı" ve "bakan" kelimeleri sıradan, alıştığımız sözcükler olmalarına rağmen bu sözcükler aslen hukuki birer terimdirler ve özel manaları vardır. Cumhurbaşkanı, yetkisi ve sorumluluğu olmayan, başbakana karşı-imza yoluyla yetki ve sorumluluk devri yapan parlamenter sistem makamıdır. Bakan ise devleti yönetirken yürütme içerisinde kolaylık oluşması bakımından kurulan her bir alanla alakalı kurumların -yani bakanlıkların- en üst kademesindeki yetkili ve sorumlu kişidir.

Kanımızca parlamenter sistem içerisindeki türlü sıkıntıların en büyüğü sorumluluğun kimde olduğu noktasında ortaya çıkmaktadır. Her bakanın kendine has sorumluluğunun olması bakanlara, karşı-imza yetkisinin kullanım makamı olması ve siyasi ağırlığı dolayısıyla

¹⁹ ABD başkanlık sisteminin tarihsel kökeni için bkz. Teziç (n 8) 531-532.

²⁰ Bu konudaki gelişmeler bakımından detaylı bilgi için bkz. Gözler (n 6) 330-336.

başbakana ve son olarak da bakanlar kurulunun kolektif sorumluluk, kolejyallik, homojenlik ve dayanışma gibi ilkelerinin olması bir bütün, tek parça olduğunu, bundan ötürü de hepsinin toptan sorumlu olduğunu göstermektedir. Yani kısaca herhangi bir bakan mı sorumlu yoksa başbakan mı sorumlu veya daha kötüsü hepsi mi sorumlu veyahut hepsi sorumlu ancak sorumlular arasında bir kademe, hiyerarşi, seviye farkı mı vardır, bunlar net bilinmemekte, genellikle istense de bilinmemekte ve hatta bu sebeple hükûmet krizlerine sebep olmaktadır. Parlamenter sistemin bu sorunu, bizi yetkilerin doğrudan tek bir kişiye tanındığı ve hâliyle tüm sorumluluğun da tek bir kişide toplandığı bir sistem arayışına itmektir. Keza bu sistem de ancak başkanlık sistemi veya bizim tasarladığımız liderlik sistemi olabilir.

Parlamenter sistemde yetkinin aslen devlet başkanına ait olduğu ancak kullanımının karşı-imza yoluyla devrediliyor olmasından mütevellit devlet başkanı yetkisiz, sorumsuz, bağımsız kabul edilir. Devlet başkanının yetkisiz, sorumsuz olması sistem bakımından kabul edilebilir bir durumdur; lakin “bağımsız”²¹ olması kanımızca hükûmet sistemine göre değil, bahsi geçecek olan devletin yönetim şekliyle alakalıdır²². Zira parlamenter sistem, doğuşunu İngiltere’deki “kral hata yapmaz” anlayışına ve zamanla yaşanan anayasacılık hareketlerine borçludur. Kral hata yapmaz ilkesinin bir sonucu olarak da monark, mutlak sorumsuzluğa sahiptir²³. Bu sebeple de monarşik yapılarda bağımsız devlet başkanından söz edilebilir.

Eğer monark tek başına mutlak güç olmaktan çıkmışsa meşruti bir monarşi vardır. İşte o vakit hâlihazırda tarafsız, bağımsız, ülkenin sahibi olan kişinin veyahut ailenin (hanedan) varlığından söz edilebilir. Çünkü buradaki devlet başkanı mutlak güç de olsa zaten bağımsız, tarafsız ve devletin, ülkenin sahibi konumunda olabilecekken -ama isteyerek ama istemeyerek- bu yetkileri makamından düşmüş ve sistem kaçınılmaz olarak²⁴ parlamenter sisteme evrilmiştir. Lakin devlet başkanı yetkisiz olmakla beraber hâlâ varlığını sürdürdüğünden ötürü sembolik ve bağımsız bir durumdadır.

²¹ Gerçek bir bağımsızlıktan söz edilebilmesi için kanımızca hiçbir siyasi tarafta konumlanmamış ve meselelere objektif yaklaşacak, hakem görevi görmeye müsait bir hâl içerisinde olmak gerekir.

²² Cumhuriyet ve Monarşi bahsi için bkz. Gözler (n 6) 172-182.

²³ Kral kötülük yapmaz ilkesi, monarkın mutlak sorumsuzluğu ve devlet başkanının siyasi sorumsuzluğunun kökeni için bkz. Teziç (n 8) 506-507.

²⁴ Zira diğer sistemlerde seçimle gelen başkanlar vardır ve bu monarşiyle bağdaşmaz. Devlet başkanının seçimle gelmesinin zorunlu olmadığı, hâliyle demokratik, meşruti monarşilerde de kullanılacak tek kuvvetler ayrılığı hükûmet sistemi, parlamenter sistemdir.

Fakat kanımızca cumhurî rejimler için aynı cümleleri kurmak oldukça zordur. Çünkü cumhurî rejimlerde -eğer demokrasiden gerçek manada söz edebiliyorsak- istemsiz olarak seçimle gelen birinin devlet başkanı olması gerekmektedir. Bu devlet başkanını ister yarı başkanlıktaki gibi halka seçtirip yetki tanıyın, ister parlamenter sistemdeki gibi milletvekillerine meclisin kendi içerisinde seçtirin, isterseniz yine parlamenter sistem sınırları içerisinde yetki vermeksizin halka seçtirin²⁵, hiç fark etmez. Kaçınılmaz olarak bu kişinin bir partisi olacak, siyasi eğilimi olacak ve kendi şahsına hizmet eden taraflara, kararlara eğilim gösterecektir. İşte bu da “bağımsız” olma olayının sözde olmaktan öteye gidememesinin sebebidir. Zaten yarı başkanlık ve başkanlık sistemlerinde devlet başkanını halk seçer ve beraberinde bu kişiler partilidirler de.

Tüm bunların haricinde eğer klasik bir parlamenter sistemden söz ediyorsak hükümeti de doğrudan tayin etme şansınız yoktur. Keza klasik bir parlamenter sistem değil de devlet başkanının seçildiği bir parlamenter sistem bile olsa -hatta yarı başkanlık sistemi olsa da fark etmez- yine hükümetteki başbakanı ve bakanları halk seçmediği ama bunların sorumluluğu olduğu için hükümeti halk seçmemiş, halk ancak hükümette olacak partiyi veya daha fazlasıyla devlet başkanını seçebilmiş olacaktır. Kanımızca bu yeterli değildir. İş daha detaylı ve karşılaştırmalı ele alacak olursak başkanlık sisteminde de liderlik sisteminde de halk doğrudan bir adaya oylanır, kazanan aday başkan veya lider seçilir, ardından da devlet başkanı olarak aynı zamanda hükümette, yürütmenin başındadır. Bundan ötürü de tüm yetkiler ile gerekli sorumluluğu aldığından mütevellit siyaseten de hukuken de her şey açıktır. Bu da doğrudan halka bir ferahlık, açıklık sunmaktadır. Fakat parlamenter sistemde önce siyasi partiler vekil adaylarını belirler, ardından vekiller bir aday sırasına konulur. Sıralarıyla beraber vekiller partilerinden aday olduktan sonra seçmen sandığa giderek siyasi partilere oy verir. Oylama sonuçlandıktan sonra oy oranlarına ve seçim sistemine göre hangi partiden hangi sıra vekillerin parlamentoya gideceği belirlenmiş olur. Tüm vekiller mecliste toplandıktan sonra aralarından bir cumhurbaşkanı seçerler. Daha sonra bu cumhurbaşkanı en çok oy alan partinin genel başkanını teamül olarak başbakan olarak atar ve hükümeti kurması maksadıyla görevlendirir. Daha sonra başbakan olacak kişi bakanlarını yani bakanlar kurulunu açıklar. Bakanlar kurulu, meclisten güvenoyu ister ve bunu alabilirse çalışmaya başlar. Görüldüğü üzere iş bir hayli uzun ve zahmetlidir. Kimin,

²⁵ Avusturya, İrlanda ve İzlanda başkanları yetkisiz ve yetkisizliğin sonucu olarak da semboliktir. Bu sebeple de “başkan” olamazlar. Hâliyle hükümet sistemi de yarı başkanlık değil parlamenter sistemdir. Ayrıca Maurice Duverger de Avusturya, İrlanda ve İzlanda'nın parlamenter sistem olduğuna kanaat getirmiştir. Bknz. Giovanni Sartori, Karşılaştırmalı Anayasa Mühendisliği, Ergun Özbudun (çev), (2. Bası, Yetkin 2022) 164-165.

neyden, ne kadar sorumlu olduğu bile saptanamayan bir sistem olmasına rağmen vekillerin belirlenmesi, belirlenen vekillerin seçilmesi, vekillerin cumhurbaşkanı seçmesi, cumhurbaşkanının başbakan tayin etmesi, başbakanın ve bakanların güvenoyu alması derken hükûmetin başa gelebilmesi için aslında en az dört dereceli bir seçim -parti içi seçim yapılıp yapılmadığını bilmiyoruz, belki de beş veya altı veyahut daha fazla dereceli bir seçim- gerçekleştiriyoruz. Kanımızca yetkiyi alarak sorumlu kılınacak ve halkı yönetecek olan hükûmetin doğrudan seçilmesi gereklidir. Çünkü her dolay esnasında temsilde bir kayıp yaşanmaktadır ve bu da demokrasi ve halkın iradesinin, egemenliğin yansıması bakımından oldukça kötü bir vaziyettir.

Görüldüğü üzere parlamenter sistem, halkın kimden hesap soracağını bile bilemediği, hükûmette olacak kişiyi/kişileri doğrudan tayin edemediği, ancak dolaylarla, seçimlerle meşakatkatli bir şekilde başa getirebildiği, cumhurî rejimlerde bağımsız olduğu iddiasıyla ortaya atılan ama aslen bağımsız olmadığını, olamayacağını açıkladığımız, bir devlet başkanının bulunduğu ve istikrarsızlığa sebebiyet verebilen ve hatta daha farklı zararlara da yol açabilen bir sistemdir.

2. Başkanlık Sistemi

Başkanlık sistemi yapı itibarıyla tek bir kişide yetkilerin toplandığı, hâliyle sorumlunun da tek bir kişiden oluştuğu bir sistemdir²⁶. Yürütme, devlet başkanı, hükûmet hepsi bir ve aynı kişidir. Devlet başkanının yardımcıları, asistanları veya danışmanları bulunmaktadır. Bunlara bakan diyor olsak da bunlar gerçek birer bakan değildirler. Bakan -yukarıda da anlattığımız üzere- aslen terimsel bir kavramdır ve başkanlık sisteminde eğer bir yanlışa düşüp kabinedeki kişilere bakan diyorsak da bunların gerçek birer bakan olmadıkları, ancak danışman olabilecekleri unutulmamalıdır²⁷. Başkanlık sisteminde tek bir kişiden bahsediyor ve bu kişinin de doğrudan halk tarafından seçiliyor olması sebebiyle, ki bu kişinin de bundan meşruiyet alıp güç ve yetki sahibi olmasıyla beraber, sorumlunun kendisi olması kanımızca isabetlidir. Başkanın her alanla ilgili danışmanları bizzat başkan tarafından atanır lakin kimi ülkelerde -mesela orijinal başkanlık sistemini bulunduran ABD’de²⁸- bu atamalar meclis onayına tabi tutulurlar.

²⁶ Başkanlık sistemi ve yarı başkanlık sistemi ile alakalı farklı tanımlamalar ve bazı sorunlar için bkz. Serap Yazıcı, ‘Başkanlık Sistemleri: Türkiye İçin Bir Değerlendirme’ Başkanlık Sistemi (1. Bası, TBB 2005) 125-142.

²⁷ Parlamenter sistem ile başkanlık sisteminin karşılaştırması için bkz. Ersin Kalaycıoğlu, ‘Başkanlık Rejimi: Türkiye’nin Diktatörlük Tehdidiyle Sınırı’ Başkanlık Sistemi (1. Bası, TBB 2005) 13-29.

²⁸ ABD, başkanlık sisteminin mucidi olmakla beraber ABD’nin aslen tüm düzeni kendine has bir yapı içerisindedir. Federal devlet şekli, devlet yapılanması, sivil toplum örgütleri, seçim sistemleri... Hatta anayasa yargısını Amerikalılar bulmuştur ve şu anda da Avrupa tipi anayasa yargısından farklı olarak kendilerine has anayasa yargısı sistemini kullanmaktadırlar. Amerikan tipi anayasa yargısı için bkz. Ferhat Uslu, Anayasa Yargısının Sınırları

Başkanlık sisteminde parlamenter sistemdeki gibi yasamayla yürütmenin iç içe çalışması gibi bir durum söz konusu değildir. Başkanlık sistemi sert bir kuvvetler ayrılığıdır. Devlet başkanı -yani yürütme- ayrı bir yerde, yasama faaliyetlerini yapanlar ise farklı bir yerde -yani mecliste- çalışırlar. Yasama ile yürütme birbirlerine müdahil olamazlar, emir veremezler. Tabii bu yapılar görünüşte bağımsız olsalar da bir noktada birlikte çalışma mecburiyetine de sahiptirler ve bunun için de bazı etkileşim araçları²⁹ vardır. Örneğin ABD’de³⁰ bütçe için devlet başkanının senato onayına ihtiyacı vardır. Farklı türde bir örnek vermemiz gerekirse, devlet başkanının birtakım zorlaştırıcı vetolara gitmemesi için meclisin devlet başkanını kışkırtmaması gerekmektedir. Yani bunlar kâğıt üzerinde tamamen bağımsız ama uygulamada istemsiz olarak -birbirlerine emir veremiyor olsalar da- etkileşim hâlinde dirler.

Başkanlık sisteminin sıkıntıları ise katılık ve iktidarın tekelleşmesi sorunlarıdır. Eğer devlet başkanı meclisle çalışmaya yanaşmıyor, aynı şekilde meclis de devlet başkanıyla çalışmamakta ısrar ediyor ise bir sonraki seçime kadar sistem kitlenmiş bir vaziyette olduğu gibi devam edilir. Bu da hiç şüphesiz ki başkanlık sisteminin bir tıkanıklığıdır. Yasama ile yürütme organlarının bağımsız olması, sert kuvvetler ayrılığı olmasının temeli işte bu “birbirlerini feshedememe” durumundan kaynaklıdır. Tabii ki fesih yetkisi olsa kanımızca işler daha kolay çözülebilir, başkanlık sistemi rahatlayabilir lakin başkanlık sistemini başkanlık sistemi yapan özgün özelliklerden birini kaldırıyor olmakla beraber bu fesih yetkisi kimi zaman kötü emellerle, anayasacılık faaliyetlerinin özüne veya kuvvetler ayrılığına aykırı bir şekilde de kullanılabilir. Burada fesih yetkisini nasıl bir fesih yetkisi olarak tanımladığınız çok önemlidir. Bu yetki makul olmalı, optimum dengeyi göz etmeli ve taraflardan herhangi birinin himayesi, garantisi altına girmemelidir. Bu şekilde bir fesih yetkisi başkanlık sisteminin katılık sorununu çözecektir, lakin sistemin başkanlık sistemi olmaktan çıkmasına da yol açacaktır. Zira başkanlık sistemi, parlamenter sistemin aksine esneklikten yoksun, tasarlanışı ve temelleri itibarıyla asıl unsurlarında

Sorunu (4. Bası, Filiz 2021) 70-79. Amerikan kurumsal ve sosyolojik yapılanması için ayrıca bkz. Ali Akdemir ve Gözde Mert, Liderlik Yönüyle Dünyadaki Başkanlık Sistemleri (1. Bası, Beta 2018) 45.

²⁹ Meclisteki sürekli komiteler ve başkanın veto ile mesaj yetkileri için bkz. Teziç (n 8) 534-535.

³⁰ ABD üzerinden fazlaca örneklemelere gidilmesi ve sürekli bahsedilmesi anormal kaçmamalıdır. Zira başkanlık sisteminin iyi sonuçlar vermediği diğer devletleri kıstas kabul etmiyor oluşumuzun nedeni sistemin “sihirli bir değnek” olmaması, diğer etkenlerle birleştirildiğinde bir bütün olarak iyi sonuçlar vermesi beklenildiğindedir. Hükümet sistemlerinin “her şey” veya “sihirli değnek” olmadığı hakkında bkz. Doğan Kılınç, ‘Türkiye’de Bitmeyen Tartışma: Hükümet Sistemi Üzerine Değerlendirmeler’ (2016) 20(1) Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi <<https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/789018>> Erişim Tarihi 1 Nisan 2025.

değişikliğe gidilemeyecek, gidildiği takdirde ise sistemden çıkılmasına yol açacak bir hükümet sistemidir.

İktidarın tekelleşmesi bahsinde ise biz bu problemi başkanlık sisteminin “göz ardı edilebilir noktası” olarak görmekteyiz. Çünkü hiçbir sistem yoktur ki tümünden iyi veya tümünden kötü olsun. Önemli olan kâr-zarar dengesinde kâr tarafını baskın kılmak ve ne kadar baskın kılınabiliyorsa o kadar baskın kılmaktır. Başkanlık sisteminde %50+1’i alıp seçimi kazanan her şeyi kazanmış, kaybedenler ise her şeyi kaybetmiş gibi gözükebilir. Bundan ötürü de “sürekli her şeyi kazanan birileri varsa iktidar onların tekeline girebilir” gibi bir yorum yapılması tabii ki muhtemeldir. Lakin biz burada konunun doğrudan halkla alakalı olduğunu düşünmekteyiz. Eğer halk bundan şikayetçi değilse, bilakis halk bunu istiyorsa ister tekelleşme olsun ister tekelleşme olmasın, halka yansıyan hukuk sistemi çoğulcu bir yapıda ise zannımızca ortada bir problem yoktur. Burada asıl önem noktasını belirleyen çoğunluğun dışında kalan azınlığın ezilip ezilmediği yani çoğunlukçu değil çoğulcu demokrasinin var olup olmadığıdır. Vatandaşların çoğunun talepleri karşılanıyor fakat azınlığın durumu ihmal ediliyorsa, çoğunluk mutlu ama azınlıkta kalan %50-1’lik kısım mutsuz ve hakları yeniliyorsa, ortada bir demokrasi yok demektir lakin bunun da başkanlık sistemiyle veyahut tekelleşme sorunuyla bir alakası yoktur. Bunun direkt olarak hiçbir sistemle alakası yoktur. Bu sosyolojik, kültürel ve beraberinde demokrasi anlayışı ile alakalı, anayasal gelişmelerin takip edilip edilmemesi ve uygulanıp uygulanmıyor olması ile alakalıdır. Yoksa eğer çoğulcu demokrasi hâkimse ve halkın gerçekten çoğunluğu mutlu, azınlıkta kalanlar ise pek memnun değil ama anayasal güvencelerine dokunulmuyor, hakları yenilmiyor durumda ise iktidarda ve yürütmede yer alan herkesin aynı partiden, görüşten, baştaki şahsın emrinde oluşundan yana bir sıkıntı olduğunu düşünmemekteyiz.

3. Yarı Başkanlık Sistemi

Yarı başkanlık sisteminin şahsına münhasır özelliklerine³¹ geçmeden evvel parlamenter sistemde ne dediysek ne eleştiride bulduysak aynılarının yarı başkanlık sistemi için de geçerli olduğunu söyleyebiliriz. Burada tabii ki birkaç istisna vardır, onlardan da yazının devamında bahsedeceğiz. Yalnız bu bahislere geçmeden evvel değerlendirdiğimiz yarı başkanlık sisteminin orijinal yani Fransız yarı başkanlık sistemi³² olduğunu belirtmek lazım gelir. Aynı yukarıda

³¹ Sartori (n 25) 171.

³² Bizim “orijinal” diye tabir ettiğimiz, Teziç’in ise “demokratik” diye nitelendirdiği Fransız yarı başkanlık sistemi için bkz. Teziç (n 8) 543-546.

parlamentar sistem ve başkanlık sisteminde nasıl İngiltere ve ABD özelinde, orijinalden ilerlediyse burada da o şekilde yapacağız. Eğer “x” bir devletin başkanlık sisteminde farklı bir özellik bulunuyor veya ABD’dekinden eksik bir araç bulunuyorsa bunu başkanlık sisteminden bir “sapma”³³ olarak nitelendirilebiliriz. Parlamentar sistem içinse bu konuda cumhuri rejimler için mecburen İngiltere hariç örnekler vermiş, Avusturya gibi devlet başkanını yetkisiz olmasına rağmen -yani parlamenter sistemden çıkmayıp yarı başkanlık sistemine sapsadan- seçimle başa getiren devletleri de yukarıda anmıştık. Bu kısmı bu kadar geniş tutmamızın nedeni Fransız yarı başkanlık sisteminde bulunan “bakanlık kabineleridir”³⁴. Bakanlık kabineleri işlerin daha teknik işlenmesini ve karar merci olan bakanlara, dolayısıyla da devlet başkanına kolay iletim yolunu açan bir yapıdır. Liderlik sisteminde de -her ne kadar biz Fransızlardan esinlenmemiş olsak da- buna benzer bir yapı mevcuttur. Yalnız hemen peşi sıra belirtmek gerekir ki liderlik sisteminde bulunan kolluk kabineleri ile yarı başkanlık sisteminde bulunan “bakanlık kabineleri” tümünden aynı değildirler, aralarında bazı farklar bulunmaktadır. En basit örnekle kolluk kabinelerinin bir sorumluluğu yoktur, çünkü sorumlu olan tek kişi vardır, o da liderdir. Bakanlık kabinelerinin ise bir sorumluluğu vardır. Teknik elemanların yanı sıra en başta o kabinenin bakanı zaten başlı başına bir sorumludur. Bu konuda daha fazla detaya liderlik sisteminin açıklandığı kısımda ineceğiz.

Yarı başkanlık sistemlerinde yürütme erkinin en üst makamına cumhurbaşkanı denmektedir. Kanımızca buradaki terim seçimlerinde yanlış tercihlerde bulunulmuştur. Parlamentar sistemdeki yetkisiz ve sorumsuz en üst yürütme görevlisine “cumhurbaşkanı” denmektedir. Başkanlık sistemindeki tüm yetkiyi ve sorumluluğu üstlenen kişiye ise “başkan” denmektedir. Yarı başkanlık sistemi esasen parlamenter sistemin kopyalanıp anayasa mühendisliği bakımından cumhurbaşkanına “yetki” ve “halk tarafından seçilme” özelliklerinin tanımlandığı bir sistemdir³⁵. Dolayısıyla sistemin adının bizce yarı başkanlık yerine “yarı parlamentarizm” olması gerekirdi. Yürütme erkinin başındaki makam ise yetkili ve sorumlu olması sebebiyle asla cumhurbaşkanı olamaz, bu makamın adı da kesinlikle “başkanlık” makamıdır. Fakat başkan yetkilerin tamamına sahip olmaması ve tek sorumlu olmayıp yetki ve sorumluluğun bazı parçalarını

³³ Başkanlık sisteminden “sapma” için bkz. ibid 539-541.

³⁴ “Bakanlık kabineleri” için bkz. ibid 427.

³⁵ Yetki ve halk tarafından seçilme unsurlarının ikisinin de aynı anda tanımlanması gerekmektedir. Yetki unsurunun tek başına tanınması parlamenter sistemin varoluşuna sistematik olarak aykırıdır; Avusturya, İrlanda ve İrlanda’da ise cumhurbaşkanlarını halk seçmektedir. Fakat yetkisizlik sebebiyle bu devletlerin de yürütme erkinin başına başkan denilemez, zira sistem de yarı başkanlık değil parlamenter sistemdir. Bknz. Sartori (n 25) 164.

bakanlar kurulu ile paylaşması sebebiyle başkanlık sistemindeki kadar güçlü bir başkan değildir³⁶. Bu durum da başbakan ile çatışma hâlinde olması gibi sorunları beraberinde getirmektedir. Zira yarı başkanlık sisteminin “iki başlılık” sorunu tam da buradadır ve bunu daha detaylı anlatmak lazım gelir.

Sayfa | 73

İki başlılık sorununu “yürütme istikrarsızlığı” olarak tanımlayan fakat hem devlet başkanının hem de başbakanın fesih yetkisine sahip olması sebebiyle bu sorunun çözüldüğünü ve “zorunlu uzlaşma” yoluyla kitlenmenin önüne geçildiğini savunan taraflar vardır³⁷. Dahası devlet başkanının siyasi sorumsuzluğunun devam ettiğini, bu sebepten de kitlenme, istikrarsızlık, iki başlılık, tarafgirlik gibi sorunların oluşmayacağını da söylemektedirler lakin yürütmenin en başındaki cumhurbaşkanı veya başkan olan kişi tüm sistemlerde yasama organına karşı sorumsuz ve hâliyle siyaseten de sorumsuzdurlar lakin tüm bu sorunların sorumluluk bahsiyle alakası yoktur. Halkın oylarının ve meşruiyetin birden fazla makama parçalı yetkilerle tanınmasından kaynaklı bir sorun vardır. Dolayısıyla fesih yetkisi bir çözüm değildir veya en iyi ihtimalle yeterli bir çözüm değildir. Zira fesih yetkisi kullanılmazsa sorun devam ederken; kullanıldığı senaryoda yürütmenin her iki kanadı ve her iki organ birden aynı partiye geçecektir³⁸ ki bu da sistemin amacına ve kuvvetler ayrılığı ilkesinin işleyişine uygun değildir.

Burada hemen belirtmek lazım gelir ki yarı “başkanlık” olarak adlandırılan sistemin fesih yetkisini içermesi de başkanlık sistemi olamayacağını, parlamenter sistemin üzerine inşa edildiğinin başka bir kanıtıdır. Başkanlık sisteminde yürütme ve yasama birbirinden tamamen ayrı ve birbirini feshedemezken parlamenter sistemde yürütme, yasamanın içinden çıkmaktadır. Yarı başkanlık sisteminde her ne kadar yürütme seçimi yapılıyor olsa da yürütmenin sadece bir kısmı olan başkan seçilmektedir, bakanlar kurulu ve başbakan ise hâlâ yasamada yapılan seçimlerden gelmektedir. Bu durumda yarı başkanlık sistemi kuvvetler ayrılığının sertlik-yumuşaklık bahsi bakımından başkanlık sisteminin sert kuvvetler ayrımından oldukça uzak, daha çok parlamenter sistemdeki yumuşak kuvvetler ayrılığına yakındır. Sorumluluk bahsinde de işler hem parlamenter sistemden hem de başkanlık sisteminden bir hayli karışıktır. Yani yarı

³⁶ Sartori, yarı başkanlık sistemindeki devlet başkanı için “cumhurbaşkanı kadar sembolik olamaz lakin başkan kadar da güçlü olamaz çünkü başbakan da var” demektedir. Bknz. ibid 161.

³⁷ Bknz. Fevzi Demir, ‘Yarı Başkanlık Hükümet Sistemi ve Türkiye’ (2013) 8 Yaşar Üniversitesi E-Dergisi <<https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/179450>> Erişim Tarihi 1 Nisan 2025.

³⁸ Her iki organın aynı anda feshedilip seçime gidildiği senaryoda sandığa giden seçmen istikrar için hem yasama organında hem de yürütme organında aynı partiye ve kişiye oy verecektir. Bu da kuvvetler ayrılığının sınırlandırma ve denetleme mekanizmasının çökmesi manasına gelir.

başkanlık rejimleri avantaj-dezavantaj dengesinde bu dengeden tamamen yoksun³⁹, son derece sınıfta kalan bir vaziyettir.

Yarı başkanlık sistemi, mevcut hükûmet sistemleri içerisinde en tehlikeli, kullanımından en uzak durulması gerektiğini düşündüğümüz, en tasvip etmediğimiz sistemdir. Çünkü yarı başkanlık sisteminde sorumlu sayısı devlet başkanının sorumluluğu sebebiyle daha fazladır ve işler daha karışıktır. Bu bakımdan parlamenter sistem bile daha cazip durmaktadır. Ayrıca yarı başkanlık sistemi bir başkan getirmektedir lakin başkanın “gerçek bir başkan” olabilmesi için yetkilerle donatılması ve sorumluluk sahibi olması gerekir. Bu yetkilerin bir kısmını alıp bakanlara, başbakana dağıtır ve hâliyle de sorumlu sayısını arttırırsanız başkanın yeterli bir ağırlığı kalmamış, otoritesi bölünmüş olacaktır. Bu da başkanı “kalitesi düşük” bir başkan yapar. “Gerçek başkanın” aynı başkanlık sisteminde olduğu gibi tek yetkili ve hâliyle de tek söz sahibi, bundan mütevellit de tek sorumlu olması lazım gelir.

Son olarak yukarıda da belirttiğimiz gibi yarı başkanlık sistemi 1958 Fransız Anayasasında 1962 yılındaki değişiklikle ortaya çıkmış, düşünce bakımından parlamenter sistemin kopyalanıp başkanlık sistemindeki başkanlık makamının iki özelliğinin (halk tarafından seçilme ve yetki sahibi olma) devlet başkanlığı makamına tanımlanması sebebiyle aslen karma⁴⁰ olan lakin özgün özellikleri ve kullanımı sebebiyle artık saflaşmış⁴¹, ayrılmış bir hükûmet sistemidir.

II. TÜRKİYE’NİN HÜKÛMET SİSTEMLERİ (1982 ANAYASASI ÖZELİNDE ANAYASA DEĞİŞİKLİKLERİ BAKIMINDAN HÜKÛMET SİSTEMLERİ İNCELEMESİ)

Türkiye Cumhuriyeti Devleti’nin, cumhuriyet şekli yönteminin ilanını 1923 yılında yapması sebebiyle çokça karıştırılarak 1923 yılında kurulduğu zannedilmektedir lakin bir devletin kuruluşu, onun ilanını yapan anayasanın ortaya çıkışıyla resmiyet kazanır. Bu sebeptir ki Türkiye Cumhuriyeti 29 Ekim 1923’de cumhuriyetin ilanı ile değil, 20 Ocak 1921’de ilan edilen

³⁹ Bknz. Şeref İba, ‘Türkiye İçin Başkanlık veya Yarı Başkanlık Sistemi: Dügüm mü, Çözüm mü?’ (2010) 1(4) Düşünce Dünyasında Türkiz Dergisi <<https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/3174131>> Erişim Tarihi 1 Nisan 2025.

⁴⁰ Bknz. Sartori (n 25) 157.

⁴¹ Sartori yarı başkanlık sistemini, parlamenter sistem ile başkanlık sistemi arasında bir “gidiş-geliş” olarak görmeyi, sistemin karma niteliğini adeta paramparça etmek ve yarı başkanlık sistemini aslında bir sistem yerine koymamak şeklinde yorumlamaktadır. Bknz. ibid 162.

Teşkilâtı Esasiye Kanunu⁴² (Türkiye'nin ilk anayasası) ile kurulmuştur. Her ne kadar lafızdan anlaşılan şekilde “kanun” terimi kullanılsa da bu kanun, maddi bir anayasadır⁴³.

Sayfa | 75 Türkiye Devleti şu anda dördüncü anayasası olan 1982 Anayasasını kullanmaktadır⁴⁴. Bu vakte kadarsa 1921, 1924 ve 1961 Anayasaları⁴⁵ olmak üzere üç anayasayı eskitmiştir⁴⁶. Konunun kapsamını daraltarak daha isabetli yerlere nokta atışı yapmak ve doğru noktaları mercek altına alabilmek maksadıyla Türkiye'nin mevcutta kullandığı anayasası olan 1982 Anayasası, hükümet sistemleri bahsi bakımından detaylıca, her değişiklik için ayrı bir başlıkta incelenecektir. 1982 Anayasası haricinde kalan anayasaların hükümet sistemlerinin⁴⁷ adlarını geçirmekte fayda görmekte beraber irdelenmelerinin kanımızca mevcut sistemler ve konjonktür bakımından bir faydası olmayacaktır, bu sebeptendir ki detaylarına değinilmeyerek kapsam daraltılacaktır.

Türkiye 1921 Anayasası meclis hükümeti sistemini; 1924 Anayasası değişik, karma, kendine has bir hükümet sistemi olan “kuvvetler birliği ve görevler ayrılığı” hükümet sistemini⁴⁸; 1961 Anayasası ise klasik parlamenter hükümet sistemini kullanmıştır. 1982 Anayasası'nın aşağıda tekrar anılarak detaylandırılacağı üzere orijinalinde öngördüğü hükümet sistemi “zayıflatılmış parlamentarizm” olarak adlandırılan lakin parlamenter hükümet sistemine benzemekle birlikte özel olarak açıklayacağımız sebeplerle kanımızca parlamenter sistem denilemeyecek bir sistemdir. 2007 ve 2017 yıllarında yapılan anayasa değişiklikleriyle beraber hükümet sistemleri değişmiş ve sırasıyla yarı başkanlık hükümet sistemi ve başkanlığın bir türü olduğu iddia edilen, yapı bakımından benzetilmeye çalışılan, kamuoyuna en başta “Türk tipi başkanlık

⁴² Teşkilâtı Esasiye Kanunu (1921 Anayasası) için bknz. Kemal Gözler, Türk Anayasa Hukuku Dersleri (28. Bası, Ekin 2023) 24.

⁴³ Maddi anayasaların normatif açıdan “anayasal olamama problemi” ve maddi-şekli anayasa ayrımı için bknz. Gözler (n 6) 49.

⁴⁴ 3. Selim reformlarından 1982 Anayasasına kadar yaşanan (1789-1980) anayasal gelişmeler için bknz. Bülent Tanör, Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri (37. Bası, Yapı Kredi 2023).

⁴⁵ 1924 ve 1961 Anayasalarının yasama lehine öngördüğü hükümet sistemleri için bknz. Pişkinpaşa Köklü (n 9) 55-96.

⁴⁶ Tarihçesiyle ve anayasalar özelinde Türkiye’de hükümet sistemleri için bknz. Şadiye Ay, ‘Türkiye’de Parlamenter Sistem ve Hükümet Sistemi Tartışmaları’ (2004) 7(77) Mevzuat Dergisi <<https://www.mevzuatdergisi.com/2004/05a/01.htm>> Erişim Tarihi 1 Nisan 2025.

⁴⁷ Türkiye anayasalarına göre benimsenen hükümet sistemleri için bknz. Serap Yazıcı, Başkanlık ve Yarı-Başkanlık Sistemleri (3. Bası, İstanbul Bilgi Üniversitesi 2013).

⁴⁸ 1924 Anayasasının benimsediği hükümet sisteminin parlamenter hükümet sistemine benzemesi, 1924 Anayasası hakkında daha detaylı bilgi ve parlamenter sistemin Türk anayasal gelişmeleri içerisindeki yeri için bknz. Ergun Özbudun, Türk Anayasa Hukuku (22. Bası, Yetkin 2022) 23-34.

sistemi” olarak çıkan, günümüzdeyse daha çok “cumhurbaşkanlığı hükümet sistemi” olarak adlandırılan hükümet sistemi anayasamızda yerini almıştır.

A. 1982 ANAYASASININ ORJİNALİNDEKİ HÜKÜMET SİSTEMİ

1982 Anayasasının öngördüğü hükümet sistemi maalesef ki 2007 değişikliklerinin öngördüğü hükümet sistemi kadar tartışılmamış, bu konuda ihtilaflar ortaya çıkmamıştır. Oysa ki kanımızca 2007 değişikliklerinin öngördüğü hükümet sistemi, hukuk biliminin anayasa hukuku çerçevesi içinde kalan hükümet sistemlerinin genel esasları bakımından gayet açıktır. Fakat 1982 Anayasasının orijinalinde öngördüğü hükümet sisteminin parlamenter hükümet sistemi olduğunu söylemek, sanılanın aksine tartıp hesaplamaya, kuşku duyulup tartışmalara konu olmaya daha yatkındır.

Çünkü parlamenter sistemin temel yapı taşlarından birisi olan -ilgili kısımda anlattığımız- “kral hata yapmaz” ilkesinden doğan “bağımsız, tarafsız, yetkisiz ve hâliyle sembolik” cumhurbaşkanı, 1982 Anayasasında yok edilmiştir. Cumhurbaşkanlığı makamına icrası bakımından önemi haiz yetkiler tanınmıştır ve bu da aslında tüm bir sistemin kökten, temelden sarsılmasına sebebiyet vermiştir. Cumhurbaşkanlığı makamının yetkileri hariç olmak üzere klasik bir parlamentarizm gözükmeyle beraber anlatmak istediğimiz önemli nokta, hariç bıraktığımız sadece bir etmenin esasen parlamentarizmin ta kendisini alaşağı ederek tüm bir sistemi çöktüğüne dikkat çekmektir.

1980 yılında⁴⁹ yapılan askerî darbe sonucunda yürürlüğe giren 1982 Anayasası, hiç şüphesiz ki darbeci ordu başının kendisini cumhurbaşkanı yaparak devleti ve vatandaşları istediği gibi yönetmek ve mevcut ülke siyasetiyle beraber bunun için gereken gücü elinde tutmak maksadıyla yazdırıp yürürlüğe koyduğu bir anayasadır⁵⁰. Hâliyle bu anayasanın da bu duruma

⁴⁹ “Türkiye’de hükümet sisteminin değiştirilmesi, başkanlık veya yarı-başkanlık sistemine geçilmesi ilk kez Mart 1980’de Tercüman Gazetesi’nin düzenlediği Anayasa Semineri’nde ve aynı yıl Yeni Forum Dergisi’nin önerdiği Anayasa Projesi’nde tartışılmıştır. ... Sonuçta yarı-başkanlık sistemine geçişi ifade eden, devlet başkanının halk tarafından seçilmesi ve geniş anayasal yetkilere sahip kılınması yönündeki öneriler, kişisel diktatörlüğe dayanan ve demokratik olmayan bir sistemi teşvik edeceği düşüncesiyle isabetli olarak reddedilmiştir. Böylece 1982 Anayasası, 1961 Anayasası gibi parlamenter sistemi benimsemiş, ancak selefinden farklı olarak Cumhurbaşkanlığına parlamentarizmin doğası ile bağdaşmayacak ölçüde geniş yetkiler tanımıştır.” Daha fazla detay için bkz. Yazıcı (n 26).

⁵⁰ 1982 Anayasası’nın hazırlanış süreci, cunta hareketinin ve Kenan Evren’in arzuları ve sistematik olarak yapılan köklü hatalar için bkz. Seda Dunbay, ‘1982 Anayasası: “Güçlü Yürütme”ye Odaklanarak Çıkmak İçin “Süper Güçlü” Cumhurbaşkanlığına Varış Öyküsü’ (2022) 11(22) Anayasa Hukuku Dergisi <<https://anayasader.org/wp-content/uploads/2025/02/22-Dunbay.pdf>> Erişim Tarihi 14 Mayıs 2026.

elverişli bir hükümet sistemi öngörmesi gerekmektedir. 1961 Anayasasının benimsediği klasik parlamenter sistem, 1982 Anayasasında cumhurbaşkanının yetkileri bakımından bükülüp aşındırılarak sistem istenilen hâle getirilmiştir. Burada asıl tartışılması gereken nokta ise “bu sistem hâlâ bir parlamenter sistem midir yoksa bambaşka bir sisteme mi evrilmiştir?” sorusunun cevabıdır.

Bu sistemin parlamenter sistem olduğu doktrindeki yüksek bir çoğunluk tarafından kabul görmeye beraber bu sisteme “zayıflatılmış parlamentarizm” adı takılmıştır⁵¹. Fakat kanımızca bu sistem parlamenter sistem olamayacağı gibi parlamenter sistemin bir türü falan da olamaz. Çünkü icrai bakımdan tesiri olan yalnızca bir (1) yetkinin tanınmaması dahi sistemi çöktürmeye yetmektedir. Zira nasıl ki kullanılmasa bile fesih yetkisi tanımak başkanlık sistemini yok etmeye yetmekteyse burada da anayasanın cumhurbaşkanına icrası bakımından tesirli yetki tanınması, parlamenter sistemin en has özelliği olan cumhurbaşkanlığı makamını bambaşka bir vaziyete sokarak yok etmiş ve parlamenter sistemle alakalı, ilgili yerde anlattığımız teknik madadaki “cumhurbaşkanı” kişisini yetkiyle donatarak adeta bir “başkana” çevirmiştir. Biz de bu sebeple sistemin artık parlamenter sistem olmadığını, olamayacağını söyleyen tarafta yer almaktayız.

B. 2007 ANAYASA DEĞİŞİKLİĞİ SONRASI HÜKÜMET SİSTEMİ

21 Ekim 2007 tarihinde yapılan referandum ile beraber “cumhurbaşkanının halk tarafından seçilmesi” seçmenin huzuruna sunulmuş ve seçmen tarafından neredeyse %69'luk bir “evet” oyuyla kabul edilmiştir. Referandumun temelini hazırlayan siyasi, tarihi ve sosyal oldukça sebep bulunmakla beraber önceki cumhurbaşkanlarının olmaması gereken icra yönünden tesiri haiz yetkilere sahip olması ve bunları da hükümetlere karşı kötüye kullanmaları ile 11. Cumhurbaşkanı'nın türlü sebeplerle zar zor seçilmesi, artık 12. Cumhurbaşkanı seçimi için halkta bir mesaja yol açmış ve bunun etkisi 2007 yılı anayasa değişikliğiyle⁵² beraber görülmüştür.

Zaten mevcutta “zayıflatılmış parlamentarizm” diye adlandırılan ve parlamenter sisteme neredeyse tümünden benzese de cumhurbaşkanının yetkileri sebebiyle parlamenter sistem

⁵¹ Cumhurbaşkanlığı makamının yetkilerle donatılması sonucunda ortaya çıkan “zayıflatılmış parlamentarizm” için bkz. Gözler (n 42) 311.

⁵² 2007 yılı anayasa değişikliğiyle ilgili detaylar için bkz. Bülent Yavuz, ‘2007 Anayasa Değişikliğinin Doğurduğu Tereddütler ve Çözüm Yolları’ (2008) 12(1-2) Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi <<https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/789755>> Erişim Tarihi 1 Nisan 2025.

olamayacak bir hükümet sistemiyle yönetilen Türkiye, 21 Ekim 2007 tarihli referandumla beraber cumhurbaşkanının teknik içeriğiyle bağdaşmayan “yetkili olma” unsurunun yanına “halk tarafından seçilme” unsurunu da eklemiş bulunmaktadır. Bu durumda sistem artık “parlamentar sisteme ek olarak yetkili ve seçimle göreve gelen devlet başkanına sahip” bir hâl almıştır. Bu hâl de hiç şüphesiz ki bize birebir olarak yarı başkanlık sistemini⁵³ tarif etmektedir. Yani 2007 yılında yapılan anayasa değişikliğiyle beraber, aslında Türkiye yarı başkanlık sistemine geçiş yapmıştır⁵⁴. Çünkü yarı başkanlık sistemiyle alakalı, ilgili yerde de aktardığımız üzere yarı başkanlık sistemi esasen parlamenter sistemin kopyalanıp devlet başkanının (cumhurbaşkanının) unsurlarıyla oynanarak ortaya koyulan sonuç itibarıyla yeni, karma bir sistemdir. Devlet başkanı sadece seçimle göreve gelse idi yarı başkanlık değil, parlamenter sistem sınırları içerisinde cumhurbaşkanının meclis yerine halk tarafından seçildiği bir parlamenter sistem olurdu, keza bu durum parlamenter sistem ile bağdaşmaktadır. Lakin devlet başkanına sadece yetki tanınması durumunda sistem 1982 Anayasasının orijinalindeki gibi kâğıt üzerinde parlamentarizm lakin işleyişte ne olduğu belirsiz -fakat parlamentarizm olmadığı kesin olan- bir sistemdir.

1982 Anayasasının orijinalinde kabul edilemez ve tarafımızca parlamentarizm olmadığı basitçe saptanan bu sistem, 2007 değişikliği ile beraber yarı başkanlığın parlamenter sisteme ek olarak devlet başkanına tanımladığı iki unsurdan kalan diğer seçim unsurunun da tanımlanmasıyla beraber yarı başkanlığa evrilmiştir. Fakat Türkiye için bu hükümet sisteminin de ömrü uzun olmamış ve 2017 yılında bir anayasa değişikliğine daha gidilerek bu sefer tümünden, kökten bir değişim yaşanmıştır.

2007 yıllı anayasa değişikliği ile beraber gelen yarı başkanlık sistemi, 11. Cumhurbaşkanı'nın görev süresinin 2014 yılında biterek 12. Cumhurbaşkanı'nın (bizce “başkan”)⁵⁵ seçilmesiyle uygulanmaya başlamış ve 2018 yılına kadar Türkiye’de dört sene uygulanmıştır. Bu süre esnasındaysa başbakan ile devlet başkanının siyasi anlaşmazlığı sebebiyle bir başbakan

⁵³ 2007 yılında yapılan anayasa değişikliğiyle beraber yarı başkanlık sisteminin geldiğini reddeden taraflar bulunmaktadır. Bknz. Veysel Erat, ‘Türkiye’de Cumhurbaşkanının Halk Tarafından Seçilmesinin Hükümet Sistemi Üzerine Etkileri’ (2015) 13(25) Yönetim Bilimleri Dergisi <<https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/660316>> Erişim Tarihi 1 Nisan 2025.

⁵⁴ Yarı başkanlık sistemine geçişi kabul edip tasvip etmeyen ve “ileri veyahut geriye bir adım atılmasını” isteyen taraflar da bulunmaktadır. Bknz. Kılıncı (n 30) 503. “Sonuç olarak, 2007 anayasa değişikliği sonrası ortaya çıkan durumun pek iç açıcı olmadığı söylenebilir. Bizce sistem bu şekilde sürdürülemez. Bu durumda ya parlamenter sisteme dönülmeli ya da başkanlık sistemine geçilmelidir.”

⁵⁵ Yarı başkanlık bahsinde de anlattığımız üzere sistemin adının yarı parlamentarizm, yürütmenin en üstündeki makamın adının ise başkanlık makamı olması gerekir. Bu sebeptendir ki 12. Cumhurbaşkanı, aslında Türkiye’nin ilk başkanıdır.

istifası görülmüş ve yarı başkanlık sisteminin en büyük sıkıntıları olan “çift başlılık” sorunu ile “sorumlunun/sorumluların saptanamaması” sorunu canlı canlı görülmüş, yaşanmıştır.

C. 2017 ANAYASA DEĞİŞİKLİĞİ SONRASI HÜKÛMET SİSTEMİ

Sayfa | 79

16 Nisan 2017 tarihinde yapılan referandum ile “Türk tipi başkanlık sistemi” olduğu iddia edilen⁵⁶ ve sonrasında da “cumhurbaşkanlığı hükûmet sistemi” olarak adlandırılmaya çalışılacak olan, dünyanın hiçbir yerinde görülmemiş ve literatürde, doktrinde yeri olmayan, maalesef ki Türkiye’de birçok kez olduğu gibi yine kendine has bir şekilde düzenlenmiş olan değişik bir sistem seçmenin huzuruna sunulmuştur. Referandumdan %51’in üzerinde “evet” oyu çıkarak anayasa değişikliği kabul edilmiştir ve 2018 yılında yapılan ilk genel seçimlerle beraber bu sistem fiilî olarak işlemeye başlamıştır.

Öncelikle hemen en başta belirtmek lazım gelir ki referandum öncesi süreçte yer alan “Türkiye’ye başkanlık sistemi getirme iddiaları” yersiz ve yanlıştır. Türkiye’de yarım asra yakın bir süredir⁵⁷ gündemde⁵⁸ olan⁵⁹ başkanlık sisteminin, bu referandumun halk tarafından rağbet görüp seçmen tarafından onaylanması hâlinde yürürlüğe gireceği ve Türkiye’nin artık bir başkanlık rejimi olarak çok daha güç ve istikrar sahibi bir devlet olacağı iddia edilmiştir⁶⁰. Nitekim henüz yüz yaşını doldurmamış bir devlet, altıncı hükûmet sistemine geçişini yapmıştır.

Bu konudaki hızlı değişim rüzgârı bir yana, referandum öncesi süreçte dünyanın hiçbir yerinde görülmemiş, eşi benzeri olmayan, kendine has olarak münhasıran düzenlenmiş bu sistemin tamamen açıklanıp belki de “Türkiye’nin gereklilikleri” olarak lanse edilmesi, bu şekilde anlatılması ve zeminin meşru kılınarak halka doğru bir şekilde anlatılması zannımızca sistemi değiştirmeyecekse de seçim sürecini ve etik ilkelere verilen değeri değiştirecektir. Lakin bu

⁵⁶ “Türk tipi başkanlık sistemi” iddiasının kaynağı ve bu iddiaya yönelik hukuki, bilimsel değerlendirmeler için bkz. Gözler (n 1).

⁵⁷ 1982 Anayasasından sonra başkanlık sistemini kamuoyunda ilk dillendiren 8. Cumhurbaşkanı Turgut Özal olmuştur. Bu konuda daha fazla detay için bkz. Levent Gönenç, ‘Türkiye’de Hükümet Sistemi Değişikliği Tartışmaları Olanaklar ve Olasılıklar Üzerine Bir Çalışma Notu’ Başkanlık Sistemi (1. Bası, TBB 2005) 1-12.

⁵⁸ Başkanlık veya yarı başkanlık sistemi önerileri bilhassa 8. Cumhurbaşkanı Özal ve 9. Cumhurbaşkanı Demirel tarafından gündeme getirilmiş lakin ciddi bir destek bulamamaları sebebiyle gündemden hızlıca düşmüştür. 2005 yılında ise mevcut iktidar daha güçlü bir sesle bu önerileri dile getirmeye başlamış ve hem 2007 hem de 2017 anayasa değişiklikleriyle beraber istediklerini almış, amaçlarına ulaşmışlardır. 2005 yılına kadar olan konjonktür için bkz. Ergun Özbudun, ‘Başkanlık Sistemi Tartışmaları’ Başkanlık Sistemi (1. Bası, TBB 2005) 105-111.

⁵⁹ Türkiye’de 1991-2005 yılları arasında başkanlık ve yarı başkanlık sistemleri için basına yansıyan öneriler ve tepkiler için bkz. Bertil Emrah Oder, ‘Türkiye’de Başkanlık ve Yarı-Başkanlık Rejimi Tartışmaları: 1991-2005 Yılları Arasında Basına Yansıyan Öneri ve Tepkilerden Kesitler’ Başkanlık Sistemi (1. Bası, TBB 2005) 31-69.

⁶⁰ Türkiye’nin başkanlık rejimine geçişiyle beraber pozitif yönde değişeceği iddiaları için bkz. Gözler (n 1).

“sistem” referandumuna sunan taraflar tarafından “evet” sonucu alınana kadar “Türk tipi başkanlık sistemi”, referandumdan sonra ise “cumhurbaşkanlığı hükümet sistemi” olarak adlandırılmasına karşın doğrudan doğruya başkanlık sistemi gibi lanse edilmiş ve günümüzde de hâlâ edilmeye devam edilmektedir⁶¹.

Sayfa | 80

Sistemin başkanlık sistemi olmadığı yönündeki iddiaların ve savların giderek güçlenmesi ve kamuoyunda yer alması sebebiyle “başkanlık sistemini Türk tipi olarak yorumladık ve mevcut sistemi ortaya çıkardık” şeklinde açıklamalar yapılarak başkanlık sistemi adlandırılmasından uzaklaşmış, bunun yerine “cumhurbaşkanlığı hükümet sistemi” denilmesinin daha doğru olduğu bulunmuştur. Fakat atlanılan çok önemli bir nokta vardır ki “cumhurbaşkanlığı hükümet sistemi” diye bir sistem olamaz⁶². Çünkü öncelikle “cumhurbaşkanı” teriminin teknik manası buna elverişli değildir.

Türkiye’deki terminolojik hatalar büyük yanlış anlaşılmalara ve kafa karışıklıklarına yol açmış, başkanlığa yakın ama başkanlık olmayan bir makamın, başkanlık olmadığı kabullenilerek bu sefer başka bir yanlış yola girilerek “cumhurbaşkanlığı” diye adlandırılmasına kalkışılmış, fakat bu durum da eski parlamenter sistem uygulamaları sebebiyle halk tarafından normal karşılanmasına karşın hukuki açıdan çokça yanlış algıların önünü açmıştır.

Başkanlık sistemi sert kuvvetler ayrılığı hükümet sistemidir. Bu bağlamda da fesih yetkisi yoktur, olamaz. Başkanlık sisteminde -yukarıda başkanlık sistemi başlığında da anlattığımız üzere- yürütme ile yasama seçimleri birbirinden bağımsız yapılırlar ve ayrı, farklı meşruiyetlere sahiptirler. Bu bakımdan da birbirlerinin görevlerine son vermeleri imkân dahilinde değildir. İşleyiş açısından da zaten birbirlerine bağımlı hareket etmezler, bilakis özgür hareket alanına sahiptirler. Fakat sistemin fiilî gerçekleri gereğince zaman zaman etkileşime geçmek durumunda kalmaktadırlar.

⁶¹ 2017 referandumundan önce, sunulan hükümet sisteminin “başkanlık sistemi” olarak tanıtılması, fakat referandumdan sonraki süreçte “cumhurbaşkanlığı hükümet sistemi” ismiyle yerleşikleştirilmesi ve buna rağmen hâlâ yapısal benzerlikten yararlanılarak başkanlık sistemi gibi lanse edilmesine dair durumun analizi için bkz. İbid.

⁶² “Cumhurbaşkanlığı hükümet sistemi” adında bir sistemin olamayacağı, terminolojik ve literatüre dair sıkıntılar, başkanlık sistemi olduğuna dair iddiaların asılsızlığı, sistemin kendine has oluşu ve daha fazla detay için bkz. Gözler (n 1).

“Cumhurbaşkanlığı hükûmet sistemi” olarak anılan sistemde hem fesih yetkisi bulunmakta hem de yasama ile yürütme⁶³ organlarının seçimleri aynı günde yapılmaktadır. Fesih yetkisi olmadığı yönünde iddialar⁶⁴ bulunmakla⁶⁵ birlikte, fesih yetkisi olmadığını söyleyen taraflar da seçimlerin yenilenmesine dair bir yetkinin bulunduğunu söylemektedirler. “Fesih nedir?” ve “seçimlerin yenilenmesi nedir?” bahsine girmek kanımızca bu makalenin konusu bakımından yersizdir. Fakat sonuç itibarıyla değinmek gerekirse, fesih kavramı ile seçimlerin yenilenmesi kavramı “eş” kavramlar olmasa da “denk” kavramlardır. Çünkü bir organın diğer organı veya kendisiyle beraber diğer organı feshetmesi, sonrasında fesih boşluğundan oluşacak yeni bir seçimin kapısını açmaktadır. Seçimlerin yenilenmesi ise fesih olmaksızın doğrudan seçime gitmek demektir. Bu durumdan da basitçe anlaşılabilceği üzere, fesih durumunda da seçimlerin yenilenmesi durumunda da yeni bir seçime gidilmektedir. Bu bakımdan da “aynı” olmasa da “denk” bir hâl söz konusudur. Fakat bu eş, aynı olmama durumu “kesinlikle fesih yetkisi yoktur” gibi bir ifadeyi haklı kılamaz. Türkiye’nin meri hükûmet sisteminde her iki organın da tek taraflı olarak her iki organı birden⁶⁶ feshederek (seçimlerini yenileyerek) yeniden organları dizayn etme ve karşı tarafı makamından edebilme hakkı vardır. Fesih -veya seçimlerin yenilenmesi- yetkisinin bulunması ise sistemin başkanlık sistemi olmadığını kanıtlamak bakımından son derece yeterlidir. Paragrafın başında fesih yetkisinin yanı sıra aynı gün her iki organın seçiminin birden yapılmasına da değinmiştik. Bunu da detaylandırmak gerekirse, başkanlık sisteminin sert kuvvetler ayrılığı -özel adlandırmasıyla “kuvvetler ve frenler dengesi sistemi”- olmasıyla amaçlanan durum, eli güçlendirilmiş ve tek kişiden oluşan yürütme organının gerektiğinde

⁶³ 2017 Anayasa değişikliği ve yürütme organı için bkz. Muhammed Göçgün, ‘2017 Anayasa Değişiklikleri Sonrası 1982 Anayasası’nda Yetki ve Görev Olarak Yürütme’ (2024) 12(1) Sakarya Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi <<https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/3563998>> Erişim Tarihi 1 Nisan 2025.

⁶⁴ Mevcut Cumhurbaşkanı, “cumhurbaşkanının meclisi fesih yetkisi yoktur” demiş ve ardından seçimlerin yenilenmesi ile fesih arasındaki farka değinmiştir. Söylemlerin hukuki değerlendirmesi için bkz. Kemal Gözler, “Fesih” ve “Seçimlerin Yenilenmesi” Farklı Kavramlar mıdır? “Cumhurbaşkanının Meclisi Fesih Yetkisi Yoktur” İddiası Üzerine Bir İnceleme’ (Türk Anayasa Hukuku Sitesi, 30 Mart 2017) <<https://www.anayasa.gen.tr/fesih-yenileme.html>> Erişim Tarihi 1 Nisan 2025.

⁶⁵ Dönemin Adalet Bakanı da fesih ile seçimlerin yenilenmesinin farklı kavramlar olduğunu söyleyerek ıstırrar (devamlılık) ilkesine değinmiştir. Hukuki değerlendirme ve bir önceki dipnottaki makalenin devamı için bkz. Kemal Gözler, ‘Adalet Bakanı Bekir Bozdağ’ın “Fesih” ve “Seçimlerin Yenilenmesi”nin Farklı Şeyler Olduğu Yolundaki Açıklaması Hakkında Bir İnceleme’ (Türk Anayasa Hukuku Sitesi, 31 Mart 2017) <<http://www.anayasa.gen.tr/fesih-bozdağ.html>> Erişim Tarihi 1 Nisan 2025.

⁶⁶ “Neden kuvvetlerin sert ayrılığının mükemmel bir uygulama formu olan saf başkanlık sisteminden bu şekilde bir sapma ihtiyacının duyulduğu anlaşılmamaktadır. Karşılıklı fesih yetkisi, parlamenter hükümet sisteminin ayırt edici bir kurumudur.” Bknz. Semih Batur Kaya, ‘Hükümet Sistemi Sınıflandırılmasında Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminin Analizi’ (2021) YÖK Ulusal Tez Merkezi, 47 <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/TezGoster?key=8tbPippmWV_b-Irrn9YEAiflJM52FvZlGeLmmVkzUEyeBI4qw8D6EoyccliiSD5l> Erişim Tarihi 1 Nisan 2025.

yasama organı tarafından -yasama organının bazı silahlarla donatılarak- frenlenebilmesidir. Yasama ile yürütme organının seçimlerini aynı gün yapmaksam hem yürütme hem de yasama organlarını aynı parti ve kişi güdümüne sokmak demektir. Kanımızca bu da olsa olsa bir çeşit “kuvvetler birliği sistemi”⁶⁷ olabilir⁶⁸.

“Cumhurbaşkanlığı” olarak tanımlanan en üst devlet⁶⁹ makamına⁷⁰ tanınan aşırı yetkiler ve bu yetkilerin yasama tarafından frenlenebilmesi için gereken⁷¹ silahların⁷² mevcut olmaması⁷³ ve hatta bu niyetin de bulunmaması sebebiyle sistemde denge unsuru bulunmamaktadır. Denge unsurunun cumhurbaşkanı lehine bozulduğunun en büyük kanıtı ise, “seçimlerin yenilenmesi” olarak tanımlanan yetkinin TBMM tarafından kullanılırken 3/5 (360/600) nitelikli çoğunluk şartı aranırken; aynı yetkinin tek bir kişiden oluşan Cumhurbaşkanlığı makamı tarafından sebep, şart, zaman aranmaksızın ve kısıtlama olmaksızın kullanılabilmesidir. Cumhurbaşkanlığı kararnamesi (CBK) adı verilen yeni bir norm sınıfının türemesi de 2017 anayasa değişikliği ile beraber gerçekleşmiş ve Türkiye normlar hiyerarşisine girmiştir. Bu CBK’lerin

⁶⁷ Kuvvetler birliğine evrilen durum, seçim sisteminin dizaynı ve yargının zayıflatılması hakkında daha fazla detay için bkz. Kemal Gözler, ‘Elveda Kuvvetler Ayrılığı, Elveda Anayasa: 10 Aralık 2016 Tarihli Anayasa Değişikliği Teklifi Hakkında Bir Eleştiri’ (Türk Anayasa Hukuku Sitesi, 23 Aralık 2016) <<https://www.anayasa.gen.tr/elveda-anayasa-v2.htm>> Erişim Tarihi 1 Nisan 2025.

⁶⁸ Bu paragrafta andığımız “aynı gün seçim” olayının ve “fesih” yetkisinin dayanaklarına ise, sırasıyla T.C. Anayasası madde 77 ve madde 116 üzerinden ulaşılması mümkündür.

⁶⁹ Devlet bürokrasisi, bürokratik vesayet, vesayet türleri ve bunlara mevcut hükûmet sisteminin etkisi için bkz. Şehriban Mercimek, ‘Bürokratik Vesayet Anlayışına Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi’nin Etkisi’ (2018) 2(2) USOBED Uluslararası Batı Karadeniz Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi <<https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/611243>> Erişim Tarihi 1 Nisan 2025.

⁷⁰ Mevcut hükümet sisteminin devlet teşkilat yapısı için bkz. Namık Kemal Öztürk, ‘Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminin Temel Dinamikleri’ (2019) 6(15) ASSAM Uluslararası Hakemli Dergi <<https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/883987>> Erişim Tarihi 1 Nisan 2025.

⁷¹ Daimî meclis komisyonları ve yürütmenin yasama tarafından denetlenmesi için bkz. Gülten Çınarlı, ‘2017 Değişiklikleri Sonrası 1982 Anayasası’na Göre Parlamentonun İdari Denetlenmesindeki Rolü’ (2021) YÖK Ulusal Tez Merkezi <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/TezGoster?key=9MiDp3x86xrwjpi5-14w-QSbvHT_IFmoTvAan2kScuYY_UTOQf06HnR0gNk9ER1n> Erişim Tarihi 1 Nisan 2025.

⁷² Meclis araştırması ve yasamanın yürütmeye karşı silahlanması için bkz. Sibel İnceoğlu, ‘ABD Başkanlık Rejimi Örneği ile Karşılaştırmalı Olarak Türkiye’de Meclis Araştırması’ (Academia.edu, 2022) <https://www.academia.edu/112852903/ABD_Başkanlık_Rejimi_Örneği_ile_Karşılaştırmalı_Olarak_Türkiyede_Meclis_Araştırması> Erişim Tarihi 1 Nisan 2025.

⁷³ Yasama organının elinde kalan tek etkili denetleme yolu meclis soruşturmasıdır. Meclis soruşturmasını cumhurbaşkanı yardımcılarını ve bakanlar için harekete geçirebilmek ise bir hayli zorlaştırılmış hatta imkânsız denilebilecek bir hâle getirilmiştir. Bkz. Nihan Yancı Özalp, ‘2017 Anayasa Değişikliklerinin Yasama Yürütme İlişkilerine ve Yargı Bağımsızlığına Etkileri’ (2017) 6(11) Anayasa Hukuku Dergisi <<https://anayasader.org/wp-content/uploads/2020/04/Yanci-Özalp-AYHD-11.pdf>> Erişim Tarihi 1 Nisan 2025.

Bunun haricinde aynı kaynak üzerinden, 2017 anayasa değişikliğiyle beraber demokratik rejimler olarak adlandırılan başkanlık ve parlamenter rejimlere benzemeyen, yasama ve yargıyı yürütme organına, özelde ise cumhurbaşkanına bağlı kılan bir çeşit kuvvetler birliği hükümet sistemi getirildiğine ulaşabilirsiniz.

kullanılabileceği alan, zaman ve yetki sınırı⁷⁴ büyük tartışmalara yol açmaktadır⁷⁵. Yukarıda anlattığımız frenleme mekanizmasının işlemesi için CBK'lerin yetkisinin geniş ama haddi belirli bir alanla kısıtlanmış olması beklenir lakin Cumhurbaşkanlığı makamının TBMM'nin bütçe vermemesi hâlinde eski bütçeyi arttırıp kullanma ya da istediği vergiyi istediği oranda arttırabilme gibi aşırı yetkileri vardır ve bu yetkiler de CBK'ler aracılığıyla kullanılmaktadır. Kanımızca bu da denge unsurunun cumhurbaşkanı lehine bozulduğunun başkaca ve kuvvetli bir kanıtıdır.

Başkanlık sisteminde doğası gereği yürütmenin ve devletin başı olan başkan, aynı zamanda bir partinin üyesi ve hatta genel başkanı olabilir. 2017 anayasa değişikliğiyle beraber partili devlet başkanlığı da yasal zemine uygun hâle gelmiş⁷⁶ ve 2018'de yapılan seçimlerde mevcutta iktidar olan partinin genel başkanı olan kişi devlet başkanı seçilerek “partili cumhurbaşkanı”⁷⁷ olmuştur⁷⁸. Fesih yetkisi (seçimlerin yenilenmesi yetkisi), aynı gün iki organın seçimlerinin yapılması, cumhurbaşkanının aşırı yetkileri ve partili cumhurbaşkanı derken seçimlerin yapılması ve seçimlerin usulü/sistemi bakımından da sıkıntılar baş göstermiştir. Seçim zamanı ittifaklar kurulurken hem yasama hem de yürütme organı için aynı gün seçim yapıldığından ötürü bir parti veya kişi her iki organda da aynı ittifakın içinde yer almış olacaktır. Bu da partisi bulunmayan cumhurbaşkanı adaylarının ve onların yasamada milletvekili çıkararak partilerinin yine burada da pozitif olarak ayrışması demektir. Çünkü küçük partiler milletvekili çıkarabilmek namına ittifaka katılırken büyük partiler onların garantörü olmakta lakin yürütme organı yani cumhurbaşkanı seçimlerinde küçük partilerin seçmenlerinin oyunu -sistemi çok iyi kurguladıkları için- kendi lehlerine kullanmakta ve avantaj kazanmaktadırlar. Bu durum da güçlünün daha

⁷⁴ Cumhurbaşkanlığı kararnamelelerinin ve kanunların genellik niteliği için bkz. Göçgün (n 63) 97.

⁷⁵ Yürütme yetkisi türev, yasama yetkisi ise aslidir lakin cumhurbaşkanlığı kararnameleleri bunun aksine olarak asli gibi hareket etmektedirler. Bknz. Adnan Küçük ve Bayram Doğan, ‘Türkiye’de 2017 Anayasa Değişikliği Kapsamında Yürütmenin Asli Düzenleme Yetkisi ve Mahfuz Düzenleme Alanı’ (2019) 9(1) Süleyman Demirel Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi <<https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/749759>> Erişim Tarihi 1 Nisan 2025.

⁷⁶ “Anayasa değişikliğinin asıl amacı, HSYK’yi yeniden dizayn etmek, başbakan ve bakanların cezaî sorumluluklarını sıfırlamak veya partili cumhurbaşkanlığı getirmek olabilir mi?” yönündeki iddialar için bkz. Kemal Gözler, ‘16 Nisan’da Oylayacağımız Anayasa Değişikliği Bir “Suistimalci Anayasa Değişikliği” midir?’ (Türk Anayasa Hukuku Sitesi, 1 Mart 2017) <<https://www.anayasa.gen.tr/suistimalci.htm>> Erişim Tarihi 1 Nisan 2025.

⁷⁷ Bir kez daha belirtmek lazım gelir ki bu makam ne cumhurbaşkanlığı ne de başkanlık makamı olamaz. Makamın anlaşılması namına “devlet başkanlığı makamı” diyerek yürütmenin en üstündeki makamı kastetmekteyiz. “Partili cumhurbaşkanı” dememizin sebebi ise yanlış bir şekilde mevcutta böyle anılmasından ötürüdür.

⁷⁸ Anayasalara göre cumhurbaşkanlığı makamlarının karşılaştırılması ve cumhurbaşkanının tarafsızlığı için bkz. Gözler (n 42) 325-327.

güçlü, zayıfın ise daha zayıf olduğu yeni bir hâl⁷⁹ ortaya koyarak “aşırılık” ve “temsilde adalet” noktalarında tartışılması gereken hususları gündeme getirmektedir.

Özet itibarıyla “cumhurbaşkanlığı hükûmet sistemi” olarak anılan sistem kanımızca bir “sistem” bile değildir. Sistemleştirilmeye kalkışılacak olsa dahi bir tür başkanlık sistemi olmak bir yana, olsa olsa bir çeşit “kuvvetler birliği hükûmet sistemi” olabilir. Çünkü parlamenter sistem bahsinde de bahsettiğimiz üzere “cumhurbaşkanı” kelimesi teknik manada yetkisiz, sorumsuz, partisiz, tarafsız ve sembolik en üst devlet görevlisini ifade etmektedir. Bu duruma yarı başkanlık sistemindeki devlet başkanının cumhurbaşkanı olarak adlandırılmasından yana bir itiraz gelecek olur ise bu durumu da yarı başkanlık bahsinde anlatarak yarı başkanlık sisteminin aslen yarı parlamentarizm olarak adlandırılması gerektiğini ve “yetkili ve sorumlu” devlet başkanının “cumhurbaşkanı” olarak değil ancak “başkan” olarak adlandırılabileceğini aktarmıştık. Dolayısıyla sistemimiz ne başkanlık, ne -başkanlık olmadığı için- Türk tipi başkanlık, ne de “cumhurbaşkanlığı hükûmet sistemi” olamaz. Türkiye’nin meri/mevcut sistemi denmesi ve özel bir isim verilmemesi şu an için kanımızca en isabetli olanıdır.

III. NEDEN YENİ BİR HÜKÛMET SİSTEMİ?

Mevcuttaki sistemlerin tümünün yukarıda çokça bahsettiğimiz ve daha bahsetmediğimiz nice sorunları bulunmaktadır. Bu sorunların giderilemiyor, sıfırdan yeni bir sistem tasarlanamıyor veyahut tasarlanmıyor oluşu da devletleri ve insanları çıkmaza sokmaktadır. Zira mevcutta bulunan sistemlerin belirli özelliklerini eğip bükerek yeni sistem bulmaya çalışan veyahut orijinal sistem içerisinde kaldığını zannederek aslında kendi içerisinde belirli mekanizmalarla oturtulmuş bir yapıyı katleden devletler, hükûmetler bulunmaktadır. Bu durumda yeni bir hükûmet sistemi tasarlamak zannımızca bir zorunluluk olmuştur. Tıkanan bu yapıları ve devletleri feraha ve felaha erdirebilmek maksadıyla bu zamana kadar tespit edilebilmiş olan tüm sorunlardan maksimum düzeyde arındırılmış, optimum dengenin bulunduğu, tali ve etkileşimsel araçlarla ve gerekse de yasalarla desteklenmiş yeni bir hükûmet sisteminin tasarlanması

⁷⁹ Demokrasinin korunması doğrudan hukukla değil, ancak siyaset ve seçimler yoluyla sağlanabilir. Bu bahis için bkz. Kemal Gözler, ‘Demokrasi Nasıl Korunabilir? Uyuyan Devi Uyandırmak’ (Türk Anayasa Hukuku Sitesi, 26 Nisan 2017) <<https://www.anayasa.gen.tr/dev.html>> Erişim Tarihi 1 Nisan 2025.

gerektiği zannımızca aşikârdır. Lakin hâlihazırda devletlerce kullanılan ve “düzgün işleyen”⁸⁰ hükûmet sistemlerini rafa kaldırmak gibi bir planımız, hedefimiz de yoktur.

Yukarıda da anlattığımız üzere, Türkiye’de hükûmet sistemleri değişiklikleri son dönemlerde fazlaca alevlenmiş lakin gelinen son noktada kanımızca başarısız olunmuştur. Genel esaslar bakımından da üç adet hükûmet sistemi arasına sıkışan anayasa hukukunun hükûmet sistemleri bahsine yeni bir hükûmet sistemi eklemek artık zannımızca bir zorunluluk olmuş ve Türkiye’nin de mevcut hâlinin bedbahtlığıyla beraber bilhassa Türkiye şartları göz önüne alınarak tüm dünyada kullanılabilecek bir hükûmet sistemi tarafımızca tasarlanmıştır.

IV. LİDERLİK SİSTEMİ

A. MAKAMLAR

1. Lider

Devleti yürütme bakımından yöneten kişiye “lider” denir. Lider halkın sözcüsü konumdadır. Lidere kuvvetler ayrılığı ilkesine aykırı olmayacak, ilkeyi bozacak derecede ileri götürmeyecek ve hatta istese dahi götürmeyeceği şekilde pozitif yetkiler tanınacaktır. Bu pozitif yetkilerin tanındığı kabul edilmekle beraber bu yetkilerin esası tek bir kişi olan liderin halk tarafından oy ile seçiliyor ve tek bir kişiden bahsediyor olmamıza dayanmaktadır. Bu tek kişinin güvencesi halk olduğu için liderin sınırlandırılması görevi de yine halkındır. Şüphesiz ki bu kadar yetkiyi tanıyan halk gerektiğinde bu yetkileri çekebilmelidir. Bu kadar yetki tanınacak olmasının sebeplerine, olumlu olarak yansımaları beklenen yanlarına değinmek gerekirse:

Halkın kendisini dayadığı, kendisiyle özdeşleştirdiği liderin halk ile kuvvetle muhtemel aynı fikirde olması, bundan ötürü de halkın isteyeceği/istediği siyasi esaslara göre hareket edeceğinden ötürü istenen durum liderin hızlı bir şekilde sonuçlara ulaşması, engellerle karşılaşmamasıdır. Aksi hâlde de tek yetkili olduğundan ötürü hesap sorulacak tek kişi lider olacaktır. Yani özet itibarıyla sistem hızlı, halkın siyasi manada beklentilerini karşılar ve kolay hesap

⁸⁰ Zira bir devletin hükûmet sistemi ele alınırken vatandaşlarının yapısı ve kültürel mirasının yanında sivil toplum kuruluşlarından devlet geleneğine kadar çokça parametre dikkate alınmalıdır. Bu sebeptendir ki örneğin ABD başkanlık sistemi, başka devletlerce de kullanılmasına karşın oturtulamamış, istikrar yakalanamamış ve sonuçlar felaketle sonuçlanmıştır. Daha fazla detay için bkz. İlder Turan, ‘Başkanlık Sistemi Sevdası: Zayıf Temelli Bir Özet’ Başkanlık Sistemi (1. Bası, TBB 2005) 113-124.

sorulabilme imkânlarını sağlayan bir sistemdir. Yalnız bunlar, yetkinin verilişini ve beklenen sonuçlarını anlatan parça idi. Peki lider bu yetkileri gereği gibi kullanmazsa ne olur?

Şüphesiz ki lider yürütmenin tek başına sahibi, hükümet ve devlet başkanıdır. Lakin devlet üzerindeki tüm kuvvetleri tek başına oluşturuyor değildir. Öncelikle siyasi olmayan ve meşruluğunu seçime, oya dayandırmayan bir organ olan yargıyı bir kenara bırakalım. Yürütme dediğimiz organın yaptığı iş, esasen yasama organının çıkarttığı yasaları idare ve idame ettirmektir. Halkın sözcüsü olarak kabul ettiğimiz lider, siyasi menfaatlerinin dengesini değiştirir ve halkın sözcülüğünden çıkarsa halk bu sınırlandırabilme olanağını yasama organı aracılığıyla sağlayacaktır. Bu durumu bu kısmın dördüncü bölümünde (D) daha ayrıntılı olarak ele alacağız.

2. Lider Yardımcısı

Liderlik seçimi yapılırken oy pusulasında liderin isminin hemen altında lider yardımcısının ismi yer alır. Böylece insanlar henüz liderini seçmeden önce lider yardımcısının da kim olacağını görmüş ve oy verirken beraberinde onu da seçmiş olacaktırlar.

Lider yardımcısı, liderin ülkede bulunmadığı hallerde ve liderin yaşamını yitirmesi gibi durumlarda aktif rol oynayacaktır. Bu yüzden ki liderin seçilmesi esnasında önceden görülüp beraberinde seçilmesi daha isabetlidir.

3. Kollar

Liderin tek bir kişi olduğunu, tüm yürütme yetkilerinin kendisine ait olduğunu ve hâliyle her türlü hesabı vermekle mükellef kişinin de kendisi olduğunu belirtmiştik. Lakin bu tüm yürütme yükünün bir kişiye yüklenmesi ve sorumlu tutulması, tabiatıyla o kişiyi kendine memurlar, danışmanlar atama yoluna götürecektir. Çünkü bu kadar iş yükünü ne bilgi ne de zaman bakımından fiilen bir kişinin yüklenmesi mümkün değildir. Parlamenter sistemde “bakan” diye tabir edilen ve her bir “alan” ile sorumlu tutulan kişiler vardır. Burada yürütmenin sorumlusu yani asli bakanı liderdir. Fakat lider -az önce de belirttiğimiz gibi- tüm yürütmeyi fiilen kendisi yönlendiremeyeceğinden ötürü bu yürütme yetkilerini belirli “kolluklara” bölecek ve o kolluklara “kollar” atayacaktır. Örnek vererek terimlerimizi daha iyi anlatacak olursak, bugünkü İçişleri Bakanlığı yerine “İçişleri Kolluğu” tabiri kullanılacak ve şu an için günümüzde İçişleri

Bakanı dediğimiz⁸¹ bu kişi ise “İçişleri Kolu” olacaktır. Yani devlet liderinin kolları vardır ve bu kollar, kolluklara bakarlar. Bu ismin, sözcüğün kullanılmasının temel sebebi ise çok basit bir Türkçeye dayanmaktadır. Zira liderin savunma kolu, sağlık kolu, eğitim kolu gibi tabirler absürt kaçmayacak ve bu kişilerin, liderin yalnızca “kolu” olduğu çok açık bir şekilde anlaşılacak asıl “gövdenin” yani sorumlunun lider olduğu unutulmayacaktır. Kollar ise kendi içerisinde “alan kolları” ve “denetleyici kollar” olmak üzere ikiye ayrılırlar.

a. Alan Kolları

Alan kolları, her biri tek bir alan ile ilişkilendirilmiş, o alanla ilgilenen, lider tarafından “danışman” olarak atanmış en üst kişidir. Altta bahsedeceğimiz “kolluk kabinelerinin” tek doğal üyesidirler ve aynı zamanda da başkanlıdır.

b. Denetleyici Kollar

Toplam üç denetleyici kol vardır. Bu üç denetleyici koldan ikisi “sıradan denetleyici” iken birisi “mutlak denetleyicidir”. İki “sıradan denetleyici” kolu lider atarken “mutlak denetleyici kolu” liderin partisi hariç olmak üzere mecliste en çok milletvekilini bulduran partinin genel başkanı atar. Bu atamayla göreve gelen mutlak denetleyici kolun görev süresi bir yıldır.

Siyasi olarak denetleyici kolların alan kolluklarına bir üstünlük kurması muhtemeldir ancak hukuki olarak tüm kollar eşittir. Buna denetleyici kolların kendi aralarındaki bağ da dahildir. Yani mutlak denetleyici kol ile sıradan denetleyici kollar arasında da yetki veya hiyerarşi bakımından herhangi bir fark yoktur, bilakis bu kollar da eşittirler.

Denetleyici kolların görevi kollukları yani başka bir deyişle alan kollarını denetlemek ve bunlar hakkında lidere rapor sunmaktır. Lider bu raporları isterse dikkate alır, isterse almaz. Çünkü günün sonunda tüm sorumluluk lidere aittir. Bundan mütevellit de kendisine rapor sunması ve atadığı alan kollarını denetlemesi için yine kendisinin atadığı denetleyici kolları dikkate alıp almamak da hâliyle ona kalmıştır. Burada dikkat çekmemiz gereken husus bir denetleyici kolu, mecliste liderin partisi hariç olmak üzere en çok vekil bulduran partinin genel başkanının atamasıdır. Çünkü bu muhalif kanat içerisindeki en güçlü kişilerden birinin yürütme yapısı içerisinde bir yetkili göndermesini, ülkedeki muhaliflerin de istemsiz olarak yürütmede

⁸¹ Parlamenter sisteme sahip olmayan Türkiye Cumhuriyeti’ndeki bu bakanlar da zaten hâlihazırda gerçek birer hukuki, terimsel bakan değildirler.

bulunmasını sağlamaktadır. Son sözün lidere ait olması bunu pasif kılıyor gibi gözükse de tüm denetleyici kolların -öncelikle bu raporları lidere sunmak şartıyla- alan kolluklarına ve kolların şahıslarına ait olarak tuttuğu raporları meclise gönderebilme, sunma hakları da vardır. Bu da şüphesiz çok önemli bir gelişme, araçtır. Zira hükümettekiler her daim izlendiklerini ve herhangi bir baskı doğmasının an meselesi olduğunu her zaman bilecek ve bu şekilde çalışacaklardır.

B. KABİNELER

1. Liderlik Kabinesi

Liderlik kabinesi liderin öncülüğünde toplanır. Burada devlete, ülkeye dair görüşmeler yapılır, kararlar alınır. “Doğal üyeleri” lider, lider yardımcısı ve alan kollarıdır. “Yapay üyeleri” ise denetleyici kollarıdır. Yani lider eğer isterse o kabineye denetleyici kollarını almayabilir. Çünkü onlar ülkeye dair gelişmelere yönelik değil, hükümettekilere dair bir çalışma metoduna sahiptirler. Bu yüzden de kabineye katılmalarına ve “denetlemekle” sorumlu oldukları alan kollarıyla bir araya gelmelerine gerek yoktur. Fakat eğer lider o kabinenin toplanması esnasında denetleyici kolların da bulunmasını gerek görür veya isterse pek tabii olarak onları da çağırabilir. Yani burada yapay üyelerin durumu tamamen lidere bağlıdır.

2. Kolluk Kabineleri

Her kolluğun kendine ait bir kabinesi vardır. Bu kabineler 11 kişiden oluşmaktadır. Doğal üyesi ve aynı zamanda da başkanı koldur. Geri kalan 10 teknik üyeyi o konuyla ilgili teknik ve siyasi bir kişilik olan, kabinenin başkanı olan kol bizzat kendisi atar. Denetleyici kollar ise bu kabinelere üye olamazlar lakin izin almaksızın gözlemci, izleyici olarak katılma hakkına sahiptirler.

Bu kabinelerin amacı siyasi işleri bir teknik kullanmaya mecbur bırakarak yaptırmak, liyakati sağlamak ve kollara bilgi ışığında kararlar aldırmasıdır. Eğer kabinedeki 11 kişi bir karar alırken çoğunluk “hayır” der ise kol istediği kararı veremez, bu karara uymak zorundadır. Aynı şekilde lider de bazı kararları verirken -örneğin sağlıkla alakalı bir konuda- o konuyla, alanla alakalı kabinenin onayını almak zorundadır. Tüm sorumluluk ve yetki onda olmuş olsa da teknik usule aykırı davranamaz, bunun için gerekli yasalar da sistemin beraberinde yazılacak ve gerekli hukuki zemin hazırlanacaktır.

Bu son hususla alakalı, özel olarak belirtmek lazım gelir ki eğer bir kol kendi siyasi otoritesinin sarsılmasından korkuyor ise veya bir kararı o kabineden çıkartmakta ısrarcı ise pek tabii olarak kendi yetkisiyle ve isteğiyle atadığı teknik üyeleri yine kendi isteğiyle görevden alabilir, kendi kararını çıkartacak kişileri atayabilir. Dahası kolluk kabinesinden çıkmayan bir kararı o alanın kolu da çıkartmak istemiyor olabilir. Devlet liderinin kolluk kabinesi üyelerini atamak, değiştirmek gibi bir yetkisi yoktur lakin o 10 teknik üyeyi atayan ve kabinenin başkanı olan kolu atama yetkisine sahiptir. Eğer devlet lideri sorumluluğun kendinde olduğunu öne sürerek tekniği çiğnemek, kendi istediği kararı vermek isterse, öncelikle kendi dediğini yapacak pasif bir kol atar ve o kola da siyasi baskı suretiyle teknik üyeleri kendi istediği siyasi çizgide kararlar verecek teknik kişilerden atamasını ister. Bu durumların yaşanmasına hiçbir mâni yoktur lakin bu diğer sistemlere göre çok daha zor, uzun bir süreci kapsamakla beraber bunu gören halk sandığa gittiğinde lidere dersini pek tabii olarak verebilir. Eğer halk bunu yapmıyor, sorumluluğun liderde olduğunu veya seçtikleri kişinin lider olduğunu düşünerek liderin tekniği değil kendi dediğini -gerekirse zorla- uygulattırmak suretiyle yaptığı davranışlara tepki göstermiyorsa bu da olsa olsa ancak “halkın teveccühü” olabilir. Zira buna da hiçbir sistemde yapılacak bir şey yoktur.

C. “KARŞILIKLI RIZA YOLUYLA” FESİH SİSTEMİ

Başkanlık sisteminin temel mantığı; yürütmenin tek kişilik, halk tarafından seçilen ve yasamanın güvenine dayanmayan devlet başkanı tarafından yönetilmesi olayıdır. Bizim başkanlık sisteminden asıl, temel ayırım noktamız fesih sistemimizdir. Türkiye’nin kendine has “cumhurbaşkanlığı hükümet sistemi”, tarafların herhangi birinin istediği takdirde kendisiyle beraber karşı organı feshedebilme -fesheden taraf yasama ise yürütmeyi, yürütme ise yasamayı feshetme- imkânı sunar. Burada cumhurbaşkanı meclisten yeterince randıman alamaz ise hiç kimseye danışmaksızın kendi yetkileriyle, kendi makamının ve meclisin seçimlerini beraber yenileyebilir. Keza gerekli oy birliğini içeride sağlar ise yasama organı da cumhurbaşkanına danışmadan kendisiyle beraber cumhurbaşkanının seçimlerini yenileyebilir. ABD’de ise yasama yürütmeyi, yürütme ise yasamayı hiçbir şekilde feshedemez, seçimlerini yenileyemez, ne olursa olsun görevden alamaz.

Tarafımızca tasarlanan liderlik sisteminde ise ne ABD’de (başkanlık sisteminde) olduğu gibi organlar arası tam bir ayırım vardır ne de Türkiye’de (“cumhurbaşkanlığı hükümet

sisteminde”) olduğu gibi karşı organa danışmaksızın her iki tarafı da görevden alabilen bir fesih yetkisi vardır. Bizim sistemimizde lider eğer yasamadan memnun değilse yasamaya bunun ilanını yapar ve yasamada da yasayla belirlenecek olan çoğunluk sağlanırsa her iki taraf da “karşılıklı rıza yoluyla” seçimleri yenileme yoluna gider. Bu durumun başka bir şekilde yaşanabilmesi de mümkündür. Zira eğer meclis, liderin çalışmasından memnun değilse ve yasayla çizilen çoğunluğu sağlayabiliyorsa lidere bunun -memnuniyetsizliğin- ilanını yapar ve lider de eğer uygun görürse, lider de içinde bulunduğu durumdan memnun değilse, bu ilana karşılık tamamen kendi kanaatiyle kendisi de bir onay verirse, organların seçimi “karşılıklı olarak ve kendi rızaları ile” yenilenecektir. İşte bizim sistemimizi başkanlık sisteminden ve diğer sistemlerden bilimsel olarak temel bakımından ayıran nokta burasıdır.

Peki neden tam bir ayrımı tercih etmedik? Burada da başkanlık sisteminin en sert ve en olumsuz yanı olan sistem kitlenmelerini önlemek istedik. Zira özellikle Türkiye gibi ülkelerde yasamanın ve yürütmenin başlarını çeken partilerin farklı oldukları durumlarda sistem kitlenmeleri oldukça olasıdır. Temennimiz birbirleri ile ellerinden geldikleri kadar anlaşmalarıdır lakin anlaşamadıkları noktada da “karşılıklı rıza yoluyla” seçimleri yenileyip yeni yasama ve yürütme organlarını kurduracak olan bu yeni fesih sistemi (“karşılıklı rıza yoluyla fesih sistemi”) kanımızca bir ihtiyaçtır.

D. YASAMANIN GÜÇLENDİRİLMESİ

1. Seçim Süresi

Meclis seçimleri iki (2) senede bir, yerel idarelerin seçimleri -yani belediyelerin seçimleri- dört (4) senede bir, liderlik seçimleri ise altı (6) senede bir yapılmalıdır. Bunun sebebi ise 2-4-6 periyotları sayesinde halkın, meclisi ve belediyeleri, lider olan kişiye karşı bir silah, tepki olarak kullanabilmesine olanak sağlamaktır.

2-4-6 periyotları on iki (12) senede bir denk düşecektir. Lider seçimi ile milletvekili seçiminin veya başka bir şekilde yerel seçimle genel seçimlerin aynı gün olması gibi bir talihsizlik olamaz. Olursa zaten bu otomatik olarak her iki veya üç seçimi de aynı partinin kazanmasıyla sonuçlanacaktır. Bu da kazanan partiye çok büyük bir kolaylık sağlarken diğer partilerin sistem dışına itilmelerine, meclis ile liderliği ve hatta belki de yerel idareleri aynı kanada verip sistemi kuvvetler birliğine yanaştırmak olacaktır. Dolayısıyla bir yıl içerisinde yapılacak iki seçim arası en az dört (4) ay olmalıdır. Aynı yıla denk gelen seçimlerin öncelik bakımından sıralaması ise

görev süresi uzun olandan kısa olana doğru olmalıdır. Yani öncelikle liderlik, ardından yerel idareler ve en son meclis seçimleri şeklinde.

2. Tekrar Seçilme Yasağı

Sayfa | 91

Devlet liderinin üst üste en fazla iki (2) defa, toplamda ise en fazla üç (3) kere seçilebilmesi mümkündür. Bu da görev süresi altı (6) yıl olan lider bakımından aralıksız on iki (12) yıla, toplamda ise on sekiz (18) yıllık bir görev süresine tekabül etmektedir. Alışıl gelmiş olan iki (2) dönem yasağının üst üste iki (2) dönem, toplamda ise üç (3) dönem olarak revize edilmesinin nedeni, bir devlet liderinin on iki (12) yıl aralıksız görev yapmasına ve yerine başka bir lider seçilmesine rağmen hâlâ seçmen tarafından devlet idaresinin ona ihtiyacı olduğu düşünüldüğü takdirde bir sonraki liderlik seçimlerinde veyahut derhâl yapılacak bir fesih sonucu gidilecek seçimlerde aday olarak seçilebilme imkânı sağlamaktır.

3. Bütçe Yetkisi

Bütçeyi yönetme ve vergi toplama mevzularının yasal dayanağa sahip olması ve gerektiğinde kısıtlanabilir olması gerekmektedir. Bütçeyi kullanan devlet liderinin sınırlandırılması bakımından bütçeyi tayin etme, verme yetkisi yasama organına aittir. Dolayısıyla devlet liderinin aşırıya kaçtığı veyahut istenmeyen işler yaptığı noktada yasama organı bütçe yetkisini bir silah olarak kullanabilecek, gerektiğinde devlet liderinin elini kolunu bağlayabilecektir.

4. Meclis Araştırması ve Soruşturması

Yürütme organının yani idarenin yaptığı işler bakımından hukuki, siyasi ve cezai yönden etkili olacak meclis soruşturmasının ve konuların anlaşılıp içeriğinin irdelenebilmesi bakımından meclis araştırmasının varlığı elzemdir. Burada kurulacak daimî komisyonlar da yürütme organının denetlenmesi ve kısıtlanması bakımından oldukça iş yapacaktır. Yasama organının devlet liderine karşı kullanabileceği diğer silahlar da meclis araştırması ve meclis soruşturmasıdır.

5. Yetki Alanları ve Liderlik Kararnamesi

Liderin yetki alanının oldukça geniş lakin sınırının belirli olması gerekmektedir. Bu bakımdan liderlik kararnamesi adı verilen kararnamelerin de asli değil tali yani başka bir deyişle türev yetkiden kaynaklanarak çıkarılacağı unutulmamalıdır. Bu kararnamelerin etkisi, genişlik alanı ve sınırlandırabileceği veyahut sınırlandıramayacağı hususlar ise anayasa ve kanunlarla

belirlenecektir. Ayrıca liderlik kararnamelerinin de bir norm türü olarak sınırlandırılabilceği veyahut sınırlandırılmayacağı hususlar da belirlenmelidir.

6. Lider Vetosu

Devlet liderinin yürütme organı olarak yasama organının yaptığı bazı işleri veto hakkı bulunmaktadır. Bu vetonun mutlak veto veya geciktirici veto olması elbette ki mümkündür. Şayet daha güçlü bir lider ve yürütme organı aranıyorsa mutlak veto; daha ılımlı ve yasama organının direnmesi hâlinde etkili olabileceği bir veto yetkisi aranıyor ise geciktirici veto olması daha isabetli olacaktır. Bu veto tercihini ilgili devletin kurucu iktidarının (anayasa yapıcısının) belirlemesi ve özel bir değerlendirme yapması daha doğru olacaktır.

Sayfa | 92

7. Mutlak Denetleyici Kol⁸²

Mutlak denetleyici kol, her şeyden önce bir koldur ve kol olmakla beraber denetleyici türünden bir koldur. Sıradan denetleyici kollardan farkı ise onu devlet liderinin değil, devlet liderinin partisi hariç olmak üzere yasama organında en çok temsilci bulunduran partinin genel başkanının atamasıdır. Her kolun olduğu gibi mutlak denetleyici kolun da başkanlığını yaptığı ve tüm üyelerini kendisinin atadığı bir kolluk kabinesi vardır. Zannımızca liderlik kabinesinden sonra en önemli kabine olması kuvvetle muhtemeldir. Zira muhalefet kanadından gelen bir kol ve o kolun atadığı 10 üyeden oluşan 11 kişilik bir kabineden bahsetmekteyiz.

Bu kabinenin başta mutlak denetleyici kolla beraber denetleme işini yapması, sıradan denetleyici kollara ve onların kabinelerine göre çok daha manalıdır. Çünkü muhalefet, iktidar olanın yanlışlarını tespit etmek için rehavete kapılmak bir yana, canla başla çalışacaktır. Bu durumun sonucunda da devlet liderine de sunulmak koşuluyla meclise sunulacak raporlar değer adedecek ve iktidardakiler de ona göre çalışacaklardır.

SONUÇ

Tasarladığımız tüm bir sistemi araçlarıyla ve nedenleriyle bu noktaya kadar açıklamış ve anlatmış bulunmaktayız. Amacımız, hem genel esaslara yeni bir hükümet sistemi kazandırmak hem de vatandaşı olduğumuz devletin (Türkiye'nin) hükümet sistemleri bakımından bulunan

⁸² Mutlak denetleyici kol fikri, birinci sınıf Anayasa Hukuku amfisinde liderlik sistemi fikrimizi aktardığımız esnada, doğrudan bu şekilde olmasa da Anayasa Hukuku Hocamız Sayın Dr. Öğr. Üyesi Osman Serkan Gülfidan'ın öneri fikriyle beraber zihin dünyamıza yerleşmiş ve tarafımızca da sisteme entegre edilerek bu şekildeki son hâlini almıştır. Muhterem Hocama fikri için müteşekkirim.

derin yarasını kapatmaktır. Neden yeni bir hükûmet sistemi tasarladığımızı zaten ilgili bölümde (üçüncü kısım) aktarmıştık.

Mevcuttaki hükûmet sistemleri tıkanıklığına bir çözüm getirmenin yanı sıra Türkiye’de 1982 Anayasası ve bilhassa 2007 ve 2017 anayasa değişiklikleriyle beraber yürütmenin en üst makamının giderek güçlendirilmesine odaklanıldığı dikkate alınmış, liderlik sisteminin tasarlanması ve makale formatına dönüştürülmesi esnasında bilhassa güçlü yürütme üzerinde çalışılmış, ayrıca sistemsel, hukuki ve tarihsel gelişmeler de göz ardı edilmemiştir. Bu sebeple de karşılıklı rıza yoluyla fesih sistemi ve yasama için yürütmeyi sınırlandırabilme olanakları geliştirilmiştir.

Ayrıca liderlik sisteminin sosyolojik açıdan en rahatlatıcı noktası, başka bir sistem veya sistemin türü olduğunu iddia etmemesidir. Liderlik sistemi sıfırdan tasarlanmış, kendine özgü, başkaca alt sistemlerin tasarlanıp entegre edildiği ve bir bütün olarak senkronize çalışmaları hedeflenen, münhasıran geliştirilmiş bir sistemdir.

Herhangi bir devletin de kullanması durumunda liderlik sisteminin faydalı olacağı beklentisinin yanı sıra Türkiye Cumhuriyeti özelinde -ilgili bölümlerde de aktardığımız- denge unsurundan yoksun olma, kuvvetler birliğine yaklaşma, seçim sistemiyle ve diğer unsurlarla hükûmet sistemini yönlendirme ve hepsinden de önemlisi kamuoyuna karşı şeffaflık gibi daha pek çok sorunun liderlik sistemiyle çözülmesi bilimsel, hukuki açıdan oldukça olası, mümkün durmaktadır.

Kuvvetler ayrılığına dayanan, yürütmenin son derece güçlü ve sorumlunun belli olduğu, yürütmenin yetkilerini randımanlı bir şekilde kullanamaması durumunda yasamanın yürütmeyi sınırlandırabileceği, seçmenlerin düzenli aralıklarla sandığa giderek planlı ve demokratik bir şekilde sisteme uygun olarak oy kullanabileceği, yeni tercihlere ve gelişmelere son derece açık, yargının bağımsızlığının ve tarafsızlığının son derece garanti altında olduğu, entegre alt sistemleriyle bir bütün olarak rekabeti ve çoğulcu demokrasiyi hâkim kılacak, özel olarak tasarlanan fesih sistemi, seçim süresi ve seçilme yasağıyla fark yaratacak ve en önemlisi de mutlak denetleyici kol başta olmak üzere denetleyici kollar aracılığıyla yürütme içi üst düzey bir farkındalık ve denetim sağlayacak olan liderlik sistemi, hiç şüphesiz ki Türkiye için de büyük bir yarar, gelişme ve sorun çözme potansiyeli vadetmektedir.

KAYNAKÇA

Akad M, Vural Dinçkol B ve Bulut N, Genel Kamu Hukuku (19. Bası, Der 2023).

Akdemir A ve Mert G, Liderlik Yönüyle Dünyadaki Başkanlık Sistemleri (1. Bası, Beta 2018).

Algan B, İnsan Hakları (2. Bası, Adalet 2024).

Ay Ş, ‘Türkiye’de Parlamenter Sistem ve Hükümet Sistemi Tartışmaları’ (Mevzuat Dergisi Sitesi, Mayıs 2004) <<https://www.mevzuatdergisi.com/2004/05a/01.htm>> Erişim Tarihi 1 Nisan 2025.

Çınarlı G, ‘2017 Değişiklikleri Sonrası 1982 Anayasası’na Göre Parlamentonun İdari Denetlenmesindeki Rolü’ (2021) YÖK Ulusal Tez Merkezi <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/TezGoster?key=9MiDp3x86xrwjpi5-14w-QSbvHT_IFmoTvAan2kScuYY_UTOQf06HnR0gNk9ER1n> Erişim Tarihi 1 Nisan 2025.

Demir F, ‘Yarı Başkanlık Hükümet Sistemi ve Türkiye’ (2013) 8 Yaşar Üniversitesi E-Dergisi <<https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/179450>> Erişim Tarihi 1 Nisan 2025.

Dunbay S, ‘1982 Anayasası: “Güçlü Yürütme”ye Odaklanarak Çıkkılan Yolun “Süper Güçlü” Cumhurbaşkanlığına Varış Öyküsü’ (2022) 11(22) Anayasa Hukuku Dergisi 523-558 <<https://anayasader.org/wp-content/uploads/2025/02/22-Dunbay.pdf>> Erişim Tarihi 14 Mayıs 2026.

Duverger M, Siyasal Rejimler, Teoman Tunçdoğan (çev), (1. Bası, Sosyal 1986).

Erat V, ‘Türkiye’de Cumhurbaşkanının Halk Tarafından Seçilmesinin Hükümet Sistemi Üzerine Etkileri’ (2015) 13(25) Yönetim Bilimleri Dergisi 325-355 <<https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/660316>> Erişim Tarihi 1 Nisan 2025.

Göçgün M, ‘2017 Anayasa Değişiklikleri Sonrası 1982 Anayasası’nda Yetki ve Görev Olarak Yürütme’ (2024) 12(1) Sakarya Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi <<https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/3563998>> Erişim Tarihi 1 Nisan 2025.

Gönenç L, ‘Türkiye’de Hükümet Sistemi Değişikliği Tartışmaları Olanaklar ve Olasılıklar Üzerine Bir Çalışma Notu’ Başkanlık Sistemi (1. Bası, TBB 2005) 1-12.

Göze A, Siyasal Düşünceler ve Yönetimler (19. Bası, Beta 2021).

Gözler K, “Fesih” ve “Seçimlerin Yenilenmesi” Farklı Kavramlar mıdır? “Cumhurbaşkanının Meclisi Fesih Yetkisi Yoktur” İddiası Üzerine Bir İnceleme’ (Türk Anayasa Hukuku Sitesi, 30 Mart 2017) <<https://www.anayasa.gen.tr/fesih-yenileme.html>> Erişim Tarihi 1 Nisan 2025 Erişim Tarihi 1 Nisan 2025.

Gözler K, ‘16 Nisan’da Oylayacağımız Anayasa Değişikliği Bir “Suistimalci Anayasa Değişikliği” midir?’ (Türk Anayasa Hukuku Sitesi, 1 Mart 2017) <<https://www.anayasa.gen.tr/suistimalci.htm>> Erişim Tarihi 1 Nisan 2025.

Gözler K, ‘Adalet Bakanı Bekir Bozdağ’ın “Fesih” ve “Seçimlerin Yenilenmesi”nin Farklı Şeyler Olduğu Yolundaki Açıklaması Hakkında Bir İnceleme’ (Türk Anayasa Hukuku Sitesi, 31 Mart 2017) <<http://www.anayasa.gen.tr/fesih-bozdag.html>> Erişim Tarihi 1 Nisan 2025.

Gözler K, ‘Cumhurbaşkanlığı Sistemi mi, Başkanlık Sistemi mi, Yoksa Neverland Sistemi mi? 16 Nisan’da Neyi Oylayacağız?’ (Türk Anayasa Hukuku Sitesi, 24 Şubat 2017) <<https://www.anayasa.gen.tr/neverland.htm>> Erişim Tarihi 1 Nisan 2025.

Gözler K, ‘Demokrasi Nasıl Korunabilir? Uyuyan Devi Uyandırmak’ (Türk Anayasa Hukuku Sitesi, 26 Nisan 2017) <<https://www.anayasa.gen.tr/dev.html>> Erişim Tarihi 1 Nisan 2025.

Gözler K, ‘Elveda Kuvvetler Ayrılığı, Elveda Anayasa: 10 Aralık 2016 Tarihli Anayasa Değişikliği Teklifi Hakkında Bir Eleştiri’ (Türk Anayasa Hukuku Sitesi, 23 Aralık 2016) <<https://www.anayasa.gen.tr/elveda-anayasa-v2.htm>> Erişim Tarihi 1 Nisan 2025.

Gözler K, ‘Hukuk Açısından Monarşi ve Cumhuriyet Kavramlarının Tanımı Sorunu’ (1999) 54(1) Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi 52-61 <<https://www.anayasa.gen.tr/monarsi.htm>> Erişim Tarihi 1 Nisan 2025.

Gözler K, Anayasa Hukukunun Genel Esasları (14. Bası, Ekin 2023).

Gözler K, Elveda Anayasa (4. Bası, Ekin 2021).

Gözler K, Türk Anayasa Hukuku Dersleri (28. Bası, Ekin 2023).

İba Ş, ‘Türkiye İçin Başkanlık veya Yarı Başkanlık Sistemi: Düğüm mü, Çözüm mü?’ (2010) 1(4) Siyaset ve Kültür Dergisi 55-74 <<https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/3174131>> Erişim Tarihi 1 Nisan 2025.

İnceoğlu S, ‘ABD Başkanlık Rejimi Örneği ile Karşılaştırmalı Olarak Türkiye’de Meclis Araştırması’ (Academia.edu, 2022) <https://www.academia.edu/112852903/ABD_Başkanlık_Rejimi_Örneği_ile_Karşılaştırmalı_Olarak_Türkiyede_Meclis_Araştırması> Erişim Tarihi 1 Nisan 2025.

Sayfa | 96

Kalaycıoğlu E, ‘Başkanlık Rejimi: Türkiye’nin Diktatörlük Tehdidiyle Sınava’ Başkanlık Sistemi (1. Bası, TBB 2005) 13-29.

Kaya SB, ‘Hükümet Sistemi Sınıflandırılmasında Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminin Analizi’ (2021) YÖK Ulusal Tez Merkezi <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/TezGoster?key=8tbPippmWV_b-Irrn9YEAiflJM52FvZlGeLmmVkzUEyeBI4qw8D6EoyccIiiSD5l> Erişim Tarihi 1 Nisan 2025.

Kılınç D, ‘Türkiye’de Bitmeyen Tartışma: Hükümet Sistemi Üzerine Değerlendirmeler’ (2016) 20(1) Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi 447-510 <<https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/789018>> Erişim Tarihi 1 Nisan 2025.

Küçük A ve Doğan B, ‘Türkiye’de 2017 Anayasa Değişikliği Kapsamında Yürütmenin Asli Düzenleme Yetkisi ve Mahfuz Düzenleme Alanı’ (2019) 9(1) SDÜHFD <<https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/749759>> Erişim Tarihi 1 Nisan 2025.

Kükner B, ‘Hükümet Sistemi Seçeneklerinden “Başkanlı Parlamenter Sistem” Seçeneği ve Türkiye Açısından Uygulanabilirliği’ (2012) 70(2) Ankara Barosu Dergisi 277-304 <<https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/397955>> Erişim Tarihi 1 Nisan 2025.

Mercimek Ş, ‘Bürokratik Vesayet Anlayışına Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi’nin Etkisi’ (2018) 2(2) USOBED Uluslararası Batı Karadeniz Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi 131-149 <<https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/611243>> Erişim Tarihi 1 Nisan 2025.

Oder BE, ‘Türkiye’de Başkanlık ve Yarı-Başkanlık Rejimi Tartışmaları: 1991-2005 Yılları Arasında Basına Yansıyan Öneri ve Tepkilerden Kesitler’ Başkanlık Sistemi (1. Bası, TBB 2005) 31-69.

Onar E, ‘Türkiye’nin Başkanlık veya Yarı-Başkanlık Sistemine Geçmesi Düşünülmeli midir?’ Başkanlık Sistemi (1. Bası, TBB 2005) 71-104.

Özbudun E, ‘Başkanlık Sistemi Tartışmaları’ Başkanlık Sistemi (1. Bası, TBB 2005) 105-111.

Özbudun E, Türk Anayasa Hukuku (22. Bası, Yetkin 2022).

Öztürk F, ABD ve Kanada Federalizmi (1. Bası, Filiz 2021).

Öztürk NK, ‘Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminin Temel Dinamikleri’ (2019) 6(15) ASSAM Uluslararası Hakemli Dergi <<https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/883987>> Erişim Tarihi 1 Nisan 2025.

Pişkinpaşa Köklü C, Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmelerinde Kuvvetler Ayrılığı İlkesi (1. Bası, Seçkin 2021).

Sartori G, Karşılaştırmalı Anayasa Mühendisliği, Ergun Özbudun (çev), (2. Bası, Yetkin 2022).

Şirin T, Meclis Hükûmeti (1. Bası, On İki Levha 2023).

Tanör B, Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri (37. Bası, Yapı Kredi 2023).

Teziç E, Anayasa Hukuku (26. Bası, Beta 2023).

Turan İ, ‘Başkanlık Sistemi Sevdası: Zayıf Temelli Bir Özlem’ Başkanlık Sistemi (1. Bası, TBB 2005) 113-124.

Uslu F, Anayasa Yargısının Sınırları Sorunu (4. Bası, Filiz 2021).

Uygun O, Devlet Teorisi (9. Bası, On İki Levha 2023).

Yancı Özalp N, ‘2017 Anayasa Değişikliklerinin Yasama Yürütme İlişkilerine ve Yargı Bağımsızlığına Etkileri’ (2017) 6(11) Anayasa Hukuku Dergisi 117-136 <<https://anayasader.org/wp-content/uploads/2020/04/Yancı-Özalp-AYHD-11.pdf>> Erişim Tarihi 1 Nisan 2025.

Yavuz B, ‘2007 Anayasa Değişikliğinin Doğurduğu Tereddütler ve Çözüm Yolları’ (2008) 12(1-2) Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi 1173-1214 <<https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/789755>> Erişim Tarihi 1 Nisan 2025.

Yazıcı S, ‘Başkanlık Sistemleri: Türkiye İçin Bir Değerlendirme’ Başkanlık Sistemi (1. Bası, TBB 2005) 125-142.

Yazıcı S, Başkanlık ve Yarı-Başkanlık Sistemleri (3. Bası, İstanbul Bilgi Üniversitesi 2013).